เมืองไชยา

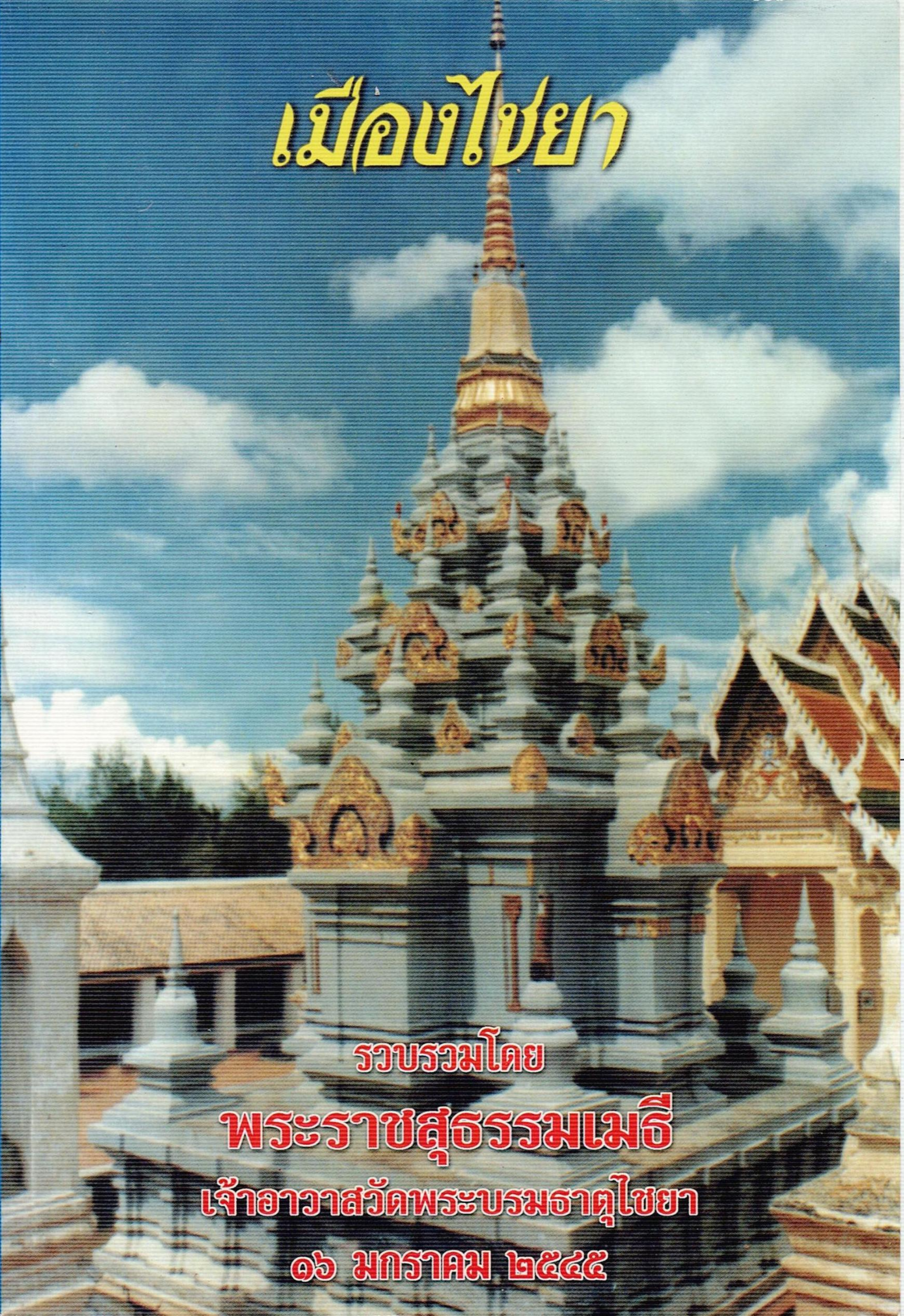

รวบรวมโดย

พระราชสุธรรมเมธี

เจ้าอาวาสวัดพระบรมธาตุไชยา

๑๖ มกราคม ๒๕๔๕

เมืองไชยา โดย : พระราชสุธรรมเมธี

เมืองไชยา

รวบรวมโดย

พระราชสุธรรมเมธี

เจ้าอาวาสวัดพระบรมธาตุไชยา

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๑๑-๑๗ ถ.มหาราช ท่าพระจันทร์ แขวงพระบรมมหาราชวัง
กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐ โทร. ๒๒๑-๘๘๙๒, ๒๒๔-๘๒๑๔, ๖๒๓-๖๔๑๗
โทรสาร. ๖๒๓-๖๔๑๗

คำนำ

นับตั้งแต่พบเครื่องมือเครื่องใช้สมัยหินใหม่ที่ตำบลปากหมาก และพบกลองมโหระทึก หรือกลองสำหรับยุคโลหะ ในบริเวณอำเภอไชยา แสดงถึงการเข้าอยู่อาศัยของในก่อนประวัติศาสตร์ ตั้งแต่ประมาณ ๕,๐๐๐ ปีมาแล้ว การพบศิลปวัตถุ และโบราณสถาน ในบริเวณเมืองไชยาและบริเวณใกล้เคียง จำนวนมาก ทำให้ประวัติศาสตร์และนักโบราณคดี ตั้งข้อสังเกตว่า เมืองไชยา เป็นเมืองที่มีอาณาจักรที่รุ่งเรืองอยู่ในบริเวณคาบสมุทรภาคใต้ของประเทศไทย ตลอดไปจนถึงแหลมมลายูและหมู่เกาะชวา ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๘

เมืองไชยาเป็นเมืองใหญ่มาก ใหญ่กว่าเมืองไหน ๆ ในแหลมมลายู เพราะมีแม่น้ำหลวงไหลออกมาที่นั้น สืบตามลำแม่น้ำขึ้นไป ไปได้ถึงคีรีรัฐนิคม มีทางข้ามไปลงแม่น้ำตะกั่วป่า ลงทางตะกั่วป่าไปได้อย่างสบาย ทางสายนี้เป็นทางที่พวกอินเดียลงมา

เมืองไชยาเป็นราชธานีของไศเลนทรวงศ์ไปจนกระทั่งถึงสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๗ จึงย้ายไปยังนครศรีธรรมราช ไศเลนทรที่ไชยา ติดต่อกับอินเดียโดยเฉพาะที่เบงกอลอยู่เสมอ จึงทำให้รูปพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์นั้น เป็นแบบปาละแท้ คือช่างอินเดียแบบปาละมาทำเอง ไศเลนทรที่ไชยาติดต่อกับมหาวิทยาลัยนาลันทา เป็นมหาวิทยาลัยพุทธศาสนาฝ่ายมหายานในเบงกอล ซึ่งปรากฏในแผ่นทองแดงจารึกที่พบที่นาลันทานั้น เมื่อปี

พ.ศ.๑๓๙๒ (ค.ศ.๘๕๐) ว่าด้วยที่ไศเลนทรอุปถัมภ์มหาวิทยาลัยแห่งนั้นไปจากไชยา

ไศเลนทรที่ไชยา มีภูเขาน้ำร้อนเป็นภูเขาประจำวงศ์ไศเลนทร ไม่ว่าอยู่ที่ไหน เป็นประเพณีจะต้องมีภูเขาลูกหนึ่ง ทำนองศาลเจ้าประจำตระกูลสำหรับประดิษฐานพระผู้เป็นเจ้าตามลัทธิพราหมณ์แม้จะนับถือพุทธก็มีการถือประเพณีด้วย ยิ่งไปกว่านั้น เป็นที่สรงน้ำของพระราชาอีกด้วยซึ่งเป็นธรรมเนียมของอินเดียที่นับถือน้ำร้อนซึ่งพุออกมานั้นเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ถึงกับต้องทำสระสำหรับอาบน้ำ

ไศเลนทรที่ไชยา มีบริเวณเมืองขยายออกไปถึงภูเขานางเอ หรือนางอีทางด้านหน้าถ้ำมีสระบัวขนาดใหญ่สองสระ และพระราชาไศเลนทรได้สร้างวังประทับร้อน บนเนินที่มองเห็นสระนี้อย่างสวยงาม และมีคลองติดต่อออกไปถึงทะเล ทำให้มีน้ำขึ้นลงได้

เมืองไชยาได้ลดความสำคัญลงไป เมื่อดินแดนภาคใต้ผนวกเข้ากับกรุงสุโขทัย (ประมาณ พ.ศ.๑๗๐๐) กรุงศรีอยุธยา มาในตอนปลายกรุงศรีอยุธยาและต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เมืองไชยาเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งในภาคใต้ ที่ถูกรุกรานจากกองทัพพม่า บ้านเมืองวัดวาอาราม ถูกเผาผลาญเสื่อมโทรมไประยะหนึ่ง แล้วฟื้นฟูขึ้นมาใหม่

เรื่องราวเมืองไชยา ได้รวบรวมบทความจากนักวิชาการ นักประวัติศาสตร์ และนักโบราณคดีหลายท่านมาไว้ที่นี้

ไชยาเคยเป็นเมืองที่มีความสำคัญในอดีต มีประวัติความเป็นมาที่น่าศึกษาค้นคว้า เพราะปรากฏร่องรอยที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองทางวัฒนธรรม ทางการค้า และทางศาสนาอย่างมั่นคง จนถึงปัจจุบันนี้

พระราชสุธรรมเมธี
(สังข์ ภูริปญฺโญ ป.ธ.๙)
เจ้าอาวาสวัดพระบรมธาตุไชยา

๑๖ มกราคม ๒๕๔๕

สารบัญ

หน้า

- คำนำ ....(๓)
- ไชยาสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ๑
- ไชยาสมัยทวารวดี ๑๐
- ไชยาสมัยศรีวิชัย ๒๔
- กำเนิดอาณาจักรศรีวิชัย ๓๑
- ชื่ออาณาจักรศรีวิชัย ๓๖
- การเสื่อมสลายของอาณาจักรศรีวิชัย ๓๘
- มรดกทางศิลปวัฒนธรรม ๔๐
- สถาปัตยกรรม ๔๐
- ประติมากรรม ๔๒
- ศิลาจารึก ๕๒
- ศาสนา ๕๓
- ไชยาสมัยกรุงสุโขทัย ๖๑
- ไชยาสมัยกรุงศรีอยุธยา ๖๒
- ไชยาสมัยกรุงธนบุรี ๖๔
- ไชยาสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ๖๖
- ไชยาสมัยปัจจุบัน ๗๑

- รายนามเจ้าเมืองไชยา ๗๘
- รายนามเจ้าคณะเมืองไชยา ๗๙
- โบราณวัตถุสถาน ๘๑
  - – เมืองไชยาเก่า ๘๑
- พระบรมธาตุไชยา ๘๓
- พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไชยา ๘๕
- วัดพระบรมธาตุไชยา ๘๖
- วัดเวียง ๙๑
- วัดหลง ๙๒
- วัดแก้ว ๙๓
- วัดพระประสพ ๙๔
- วัดปาลิไลยก์ ๙๖
- วัดใหม่ชลธาร ๙๗
- วัดโท ๙๘
- วัดจำปา ๙๘
- วัดเววน ๑๐๑
- วัดโพธาราม ๑๐๔
- วัดสมุหนิมิต ๑๐๖
- วัดพุมเรียง ๑๐๖
- วัดศักดิคุณาราม ๑๐๗
- วัดตระพังจิก ๑๐๗
- วัดธารน้ำไหล ๑๐๘
- ภูเขาน้ำร้อน ๑๐๙
- วิหารพราหมณ์เมืองไชยา ๑๑๐
- เอกสารและหนังสือที่ใช้ประกอบการเรียบเรียง ๑๑๒

***

เมืองไชยา

โดย : พระราชสุธรรมเมธี

ไชยาสมัยก่อนประวัติศาสตร์

*คำ*ว่า "ก่อนประวัติศาสตร์" เริ่มใช้ในภาษาไทยตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๗๗ โดยสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงใช้เป็นพระองค์แรก โดยแปลมาจากภาษาอังกฤษว่า PREHISTORY หมายถึงช่วงระยะเวลาที่วิวัฒนาการของมนุษย์มีความเจริญ ก่อนที่จะมีผู้คิดหรือประดิษฐ์ตัวอักษรขึ้นใช้ อักษรในที่นี้หมายถึงอักษรที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศนั้น ๆ หรือหมายถึงประวัติศาสตร์ของภูมิภาคใดของประเทศใดก่อนที่จะมีตัวหนังสือใช้นั่นเอง

ก่อนประวัติศาสตร์ไทย

ในประเทศไทยยังไม่เคยพบซากดึกดำบรรพ์ของมนุษย์ และเครื่องมือเครื่องใช้ที่เก่าแก่อย่างที่พบในแอฟริกา ทั้ง ๆ ที่ตั้งอยู่ระหว่างประเทศจีนที่มีมนุษย์หวันเถียน มนุษย์ปักกิ่ง ประเทศอินโดนิเซียที่พบมนุษย์ชวา มนุษย์โซโล หรือในประเทศอินเดีย ซึ่งมีลิงรามาพิเธคัส อันเป็นบรรพบุรุษของมนุษย์ในปัจจุบัน และประเทศพม่าซึ่งได้พบซากลิงที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดในโลก คือประมาณ ๔๐ ล้านปีในขณะนี้ แต่อย่างไรก็ตาม ประเทศไทยก็ได้พบหลักฐานของสัตว์ที่มีอายุเก่าแก่เช่นเดียวกับประเทศอื่นหรือเก่ากว่าอีกหลายแห่ง เช่น ช้าง มาสโกดอน ฮิปโปโปเตมัส ที่จังหวัดนครสวรรค์ ซากไดโนเสาร์ที่อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น เป็นต้น และเป็นที่คาดหวังว่าในอนาคต คงจะได้พบหลักฐานของมนุษย์ที่เก่าแก่เหล่านั้นใน

ประเทศไทยบ้าง เพราะได้พบหลักฐานเกี่ยวกับเครื่องมือเครื่องใช้ของมนุษย์ที่เชื่อว่ามีอายุเก่าแก่นับหมื่นนับแสนปีหลายแหล่งด้วยกัน นอกจากนั้นยังได้พบหลักฐานของเครื่องมือเครื่องใช้ในสมัยหลัง ๆ อีกมากมาย

การจัดแบ่งยุคก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย

ในประเทศไทย การจัดแบ่งยุคก่อนประวัติศาสตร์โดยอาศัยวัฒนธรรมเครื่องมือเครื่องใช้พอจะแบ่งออกได้เป็น ๒ ยุค ตามวัสดุที่นำมาใช้สร้างเป็นเครื่องมือ คือ ยุคหินและยุคโลหะ และยังอาจแบ่งเป็นสมัยย่อย ๆ ได้อีกตามประเภทและพัฒนาการตลอดจนเทคโนโลยีการผลิตของเครื่องมือเครื่องใช้

ยุคหิน คือระยะเวลาที่มนุษย์ทำเครื่องมือเครื่องใช้ส่วนใหญ่จากหินเช่นทำเครื่องมือหินกะเทาะ เครื่องมือหินขัด ลูกปัด กำไล เป็นต้น ยุคหินสามารถแบ่งออกเป็นสมัยย่อย ๆ ได้ ๓ สมัยตามเทคนิคการผลิตเครื่องมือและความประณีต ตลอดจนรูปแบบได้แก่สมัยกินเก่า สมัยหินกลางและสมัยหินใหม่

ก. สมัยหินเก่า เป็นสังคมแบบแรก เรียกว่าสังคมล่าสัตว์ คนพวกนี้อาศัยรวมกันเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ไม่ตั้งหลักแหล่งถาวร ชีวิตเรียบง่าย เร่ร่อนล่าสัตว์ เก็บผลหมากรากไม้เป็นอาหาร ในเวลามีฝนหรืออากาศเย็นคงอาศัยอยู่ตามเพิงผาหรือถ้ำ ส่วนในเวลาไม่มีฝนและไม่หนาวเย็น คงสร้างเพิงพักง่าย ๆ ในบริเวณที่โล่ง ๆ ตามคบไม้ใหญ่ หรือตามริมน้ำ ยังไม่รู้จักการประกอบพิธีกรรมใด ๆ เครื่องมือเครื่องใช้ทำจากหินกรวดท้องน้ำนำมากะเทาะหยาบ ๆ ให้เกิดความคม และมักกะเทาะเพียงส่วนเดียวคงเหลือส่วนที่เป็นผิวเดิมของกรวดไว้ สำหรับจับถือ สามารถใช้ได้สารพัดประโยชน์ หลักฐานจากเครื่องมือหินนี้เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับแหล่งอื่น ๆ แล้วเชื่อว่าคงมีอายุระหว่าง ๖๐,๐๐๐ ถึง ๑๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว บริเวณแหล่งที่พบเครื่องมือหินสมัยนี้ได้แก่ แพร่ น่าน เชียงราย ลำปาง แม่ฮ่องสอน

และกาญจนบุรี

ข. สมัยหินกลาง ยังคงเป็นสังคมแบบล่าสัตว์ แต่ว่าคนในสมัยนี้ได้มีการพัฒนาความคิดสูงกว่าสมัยแรก อาศัยอยู่รวมกันเป็นกลุ่มมากขึ้นรู้จักประกอบพิธีกรรมการประดิษฐ์เครื่องใช้จากกระดูก มีการทำภาชนะดินเผา หรืออาจมีการติดต่อกับกลุ่มชนที่เจริญกว่า และในช่วงปลาย ๆ ของคนในสมสัยนี้อาจรู้จักการเพาะปลูก อย่างไรก็ตาม เครื่องมือเครื่องใช้ส่วนใหญ่ยังคงทำด้วยหินกรวด แต่ทำได้ประณีตขึ้น มีการกะเทาะทั้ง ๒ หน้า และที่สำคัญรู้จักนำเอาเศษหินหรือสะเก็ดหินกะเทาะไปดัดแปลงใช้เป็นอาวุธและเครื่องมือเครื่องใช้ เช่น ลูกศร คมเคียว เป็นต้น

ในประเทศไทย ได้พบหลักฐานเกี่ยวกับโครงกระดูกของมนุษย์ในสมัยหินกลางจำนวนหนึ่ง ที่ถ้ำพระ จังหวัดกาญจนบุรี โดยโครงการร่วมมือระหว่างไทย–เดนมาร์กโครงกระดูกดังกล่าวฝังอยู่ในท่านอนหงายชันเข่า มีการฝังอาหารไว้กับผู้ตายด้วย ส่วนอายุยังไม่อาจจะกำหนดลงได้แน่ชัด

แหล่งที่พบเครื่องมือเครื่องใช้ของคนในสมัยนี้ได้แก่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน ลพบุรี กาญจนบุรี บุรีรัมย์ นครศรีธรรมราช จากการเปรียบเทียบและการกำหนดอายุทางวิทยาศาสตร์กับที่พบในแหล่งอื่น ๆ อาทิที่เวียดนาม อินโดนีเซีย ฯลฯ แล้ว เชื่อว่าคนในสมัยนี้คงจะมีอายุโดยประมาณ ๑๐,๐๐๐ ปี ถึง ๕,๐๐๐ ปีมาแล้ว

ค. สมัยหินใหม่ เป็นสังคมแบบเกษตรกรรมไม่ซับซ้อน อยู่รวมกันเป็นกลุ่มใหญ่เป็นหลักแหล่ง รู้จักทำการเพาะปลูกอย่างกว้างขวาง มีการทำศิลปกรรม มีประเพณีการฝังศพ มีการติดต่อกับชุมชนในแหล่งอื่น ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนทรัพยากรซึ่งกันและกัน เครื่องมือเครื่องใช้ของคนในสมัยนี้ส่วนใหญ่ยังคงทำจากหินเช่นกัน แต่ว่ามีเทคนิคดีกว่าทำเครื่องมือหินโดยการขัด ฝนขอบคมและผิว นอกจากจะใช้งานได้ดีแล้วยังสวยงามอีกด้วย เรียกกันทั่วไปว่า “เครื่องมือหินขัด” ซึ่งมีหลายรูปแบบและขนาดต่าง ๆ กันแล้วแต่ลักษณะที่จะใช้งาน เช่น ขวานหิน ใบหอก กำไล จักรหิน เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีการเอาเขาสัตว์กระดูกสัตว์ตลอดจนเปลือกหอย มาฝนขัดตัดแต่ง ดัดแปลงใช้เป็นเครื่องมือเครื่องใช้และใช้เป็นเครื่องประดับอีกด้วย

คนในสมัยนี้มีความสามารถสร้างภาชนะดินเผาแบบต่าง ๆ ขึ้น บางแบบแสดงให้เห็นถึงการติดต่อกับสังคมภายนอก เช่นภาชนะดินเผา ๓ ขา นั้นแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับรูปแบบภาชนะดินเผาของจีนในวัฒนธรรมลุงชาน และยางเชา บางครั้งยังนำเอาดินมาปั้นเป็นรูปสัตว์หรือเครื่องใช้อื่น ๆ เช่น กระสุนดินเผา ลูกปัด และแวดินเผา ซึ่งแวดินเผานี้เป็นหลักฐานแสดงให้เห็นว่าคนในสมัยนี้รู้จักการทอผ้าขึ้นใช้แล้ว

ชุมชนของคนสมัยหินใหม่ พบว่าอาศัยอยู่กระจัดกระจายเป็นบริเวณกว้างทั่วทุกภาคของประเทศไทยและเกือบจะเรียกได้ว่าแทบทุกจังหวัดแหล่งที่สำคัญได้แก่บริเวณบ้านเก่า จังหวัดกาญจนบุรี และบริเวณหนองแช่เสา อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ซึ่งพบโครงกระดูกและเครื่องมือเครื่องใช้ตลอดจนร่องรอยของหลุมเสาบ้าน อายุของชุมชนสมัยหินใหม่เชื่อว่าคงจะมีอายุประมาณ ๖,๐๐๐ ถึง ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว ทั้งนี้สุดแท้แต่แหล่งที่พบซึ่งมีอายุไม่แน่นอนเท่ากันทุกแห่ง

ยุคโลหะ เป็นยุคที่มนุษย์สามารถเอาชนะธรรมชาติได้ระดับหนึ่ง กล่าวคือ คนในยุคนี้สามารถนำเอาแร่ธาตุที่เป็นโลหะตามธรรมชาติ มาดัดแปลงหรือผลิตออกเป็นเครื่องมือใช้ ตลอดจนเครื่องประดับแต่ก็ยังใช้เครื่องมือหินอยู่บ้าง นับได้ว่าเป็นยุคร่วมสมัยและได้พัฒนาต่อเนื่องจากยุคหินใหม่ที่มีการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยี สังคม และเศรษฐกิจก้าวหน้ายิ่งกว่าแต่ก่อน ทำให้เกิดการพัฒนาทางสังคมจากกลุ่มเล็กกลายเป็นสังคมใหญ่ระดับเมืองหรืออาณาจักรต่อไปได้ ซึ่งในยุคนี้อาจเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่า เป็นช่วงระยะต่อเนื่องของประวัติศาสตร์

การเข้าสู่ยุคโลหะของประเทศไทย สันนิษฐานว่าคงจะเริ่มขึ้นเป็นครั้งแรกในภาคตะวันออกเฉียงเหนือก่อน จากการขุดค้นที่โนนนกทา อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น ได้พบหลักฐานของคนสมัยหินใหม่และยุค

โลหะ โดยเฉพาะในยุคโลหะนั้นมีหลักฐานที่เชื่อได้แน่ว่า คนในยุคนั้นได้นำเอาโลหะทองแดงตามธรรมชาติมาใช้ทำเครื่องมือเป็นครั้งแรก หรือจากการขุดค้นที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาร จังหวัดอุดรธานี ได้พบหลักฐานของมนุษย์สมัยหินใหม่ และยุคโลหะ ซึ่งสามารถแบ่งลักษณะทางสังคมกสิกรรมออกได้เป็น ๖ สมัยต่อเนื่องกัน โดยการกำหนดอายุทางวิทยาศาสตร์ที่รู้จักกันดีและแพร่หลายคือการทำภาชนะดินเผาลายเขียนสีซึ่งมีเขียนด้วยสีแดงและสีขาว มีลวดลายแบบต่าง ๆ กัน ทั้งยังมีรูปแบบหลากหลายเป็นจำนวนมาก

อย่างไรก็ตามเมื่อประมวลเรื่องราวและหลักฐานต่าง ๆ ที่ได้พบในแหล่งต่าง ๆ ของประเทศไทยแล้ว เชื่อว่าคนในยุคโลหะมีการสร้างศิลปกรรมคือภาพเขียนสีบนผนังถ้ำและเพิงผา มีพิธีกรรมการฝังศพที่สลับซับซ้อนมากกว่าแต่ก่อน มีการพบชิ้นส่วนของเศษผ้าซึ่งผ่านการทอเป็นผืน ชิ้นส่วนของเศษผ้าที่พบนี้เชื่อกันว่าคงเป็นฝ้ายที่ได้จากต้นปอ กัญชา ซึ่งยังคงพบในกลุ่มชนล้าหลังบางเผ่าในปัจจุบัน

แหล่งโบราณคดี ยุคโลหะที่พบในประเทศไทย มิได้พบบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือเท่านั้น แต่ได้พบเกือบทุกภาคของประเทศ เช่น ภาคเหนือที่เชียงใหม่ ภาคใต้ที่ชุมพร นครศรีธรรมราช และสุราษฎร์ธานี

ในยุคโลหะตอนปลาย ได้ปรากฏว่าร่องรอยอารยธรรมของตะวันออกซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนามของ "วัฒนธรรมดองซอน" ปรากฏแพร่หลายขึ้นในส่วนต่าง ๆ ของประทเศไทย สิ่งแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมดังกล่าวได้แก่ กลองมโหระทึกหรือกลองสำริด มีอายุประมาณ ๒,๕๐๐ ปีมาแล้วถึง พ.ศ.๓๐๐ ในประเทศไทยได้พบกลองเหล่านี้หลายแห่งด้วยกัน เช่น ลำพูน อุตรดิตถ์ กาญจนบุรี ชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช เป็นต้น

จากหลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่ากลุ่มชนในยุคโลหะ ได้มีการติดต่อกันอย่างกว้างขวาง มีการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมซึ่งกันและกันอย่างที่ไม่อาจปฏิเสธได้

วัฒนธรรมดองซอนนี้ เรียกตามชื่อของแหล่งที่พบกลองมโหระทึกเป็นครั้งแรก คือที่ดองซอน อันเป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนฝั่งขวาของแม่น้ำซองมาในจังหวัดถันหัว ประเทศเวียดนามเหนือ ซึ่งศาสตราจารย์ อาร์.ไฮน์เดลเดอร์ เป็นผู้เรียกเป็นครั้งแรก

ไชยาสมัยก่อนประวัติศาสตร์

สภาพทางธรณีวิทยาของบริเวณเมืองไชยาและใกล้เคียง เป็นแผ่นดินที่ได้ปรากฏขึ้นในยุคโฮโลซีน (HOLOCENE) มีอายุประมาณ ๑๑,๐๐๐ ปี มาแล้ว ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการตั้งชุมชนหรือการอพยพของมนุษย์เข้ามาในบริเวณนี้ จะเริ่มต้นตั้งแต่ปลายยุคหินกลางหรือยุคหินใหม่เป็นต้นมา

บริเวณเมืองไชยาพบเครื่องมือหินใหม่บริเวณต้นน้ำคลองไชยา เขตตำบลปากหมากหลายชนิดด้วยกัน จากการนำไปเปรียบเทียบและจากการศึกษารูปแบบเครื่องมือหินของโรเจอร์ดัพ ซึ่งได้ทำการค้นคว้าเกี่ยวกับเครื่องมือหินทางเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ จัดรูปแบบออกเป็นชนิดต่าง ๆ พอสรุปได้ดังนี้

๑. ขวานหินมีลักษณะคล้ายปากนก เป็นรูปแท่งยาว ๓๗ ซม. ส่วนคมเป็นรูปปลายมน กว้าง ๘.๕ ซม. ส่วนปลายอีกด้านหนึ่งกว้าง ๕ ซม.

๒. ขวานหินชนิดมีบ่า ทำเป็นรูปคล้ายขวาน ส่วยปลายมีคมกว้าง ๔.๕ ซม. ยาง ๔.๖ ซม. ส่วนปลายทำเป็นจะงอย ทั้งนี้เพื่อความเหมาะสมในการนำไปประกอบกับไม้เป็นด้ามเพื่อใช้ตัดหรือถากถาง

๓. ขวานหินรูปมีด มีลักษณะผายออก ซึ่งรูปแบบนี้พบว่า ในยุคโลหะได้มีการผลิตเป็นรูปขวานคล้ายคลึงกัน ที่พบนั้นมีขนาดกว้าง ๕ ซม. ยาว ๑๒.๕ ซม.

๔. ขวานหินขัด เรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่าเป็นการเข้าสู่ยุคโลหะตอนต้น ที่พบนั้นมีขนาดกว้าง ๔.๘ ซม. ยาว ๑๓.๔ ซม. ส่วนปลายมีร่องรอยการตกแต่งเพื่อให้มีความคม ส่วนอีกอันหนึ่งยาว ๒๑.๕ ซม. มี

ร่องรอยการแตกบิ่นเนื่องจากการใช้งาน

จากการพบเครื่องมือหินขัดหลายรูปแบบดังกล่าว ก็เป็นการบ่งชัดว่าชุมชนที่อาศัยอยู่แถบต้นน้ำคลองไชยามีมาตั้งแต่สมัยหินใหม่ตอนปลายซึ่งค่อยพัฒนาและอพยพเคลื่อนย้ายจากที่เดิมไปตามสายแม่น้ำและตั้งชุมชนใหม่ ต่อมาพัฒนาเป็นสังคมเมืองในที่สุด

มีข้อที่น่าสังเกตเกี่ยวกับกลุ่มชนที่เคยอาศัยอยู่ในสมัยหินใหม่บริเวณเมืองไชยา เพราะทางด้านทิศตะวันตกและตะวันตกเฉียงหนือของตำบลปากหมาก พบว่ามีชนเผ่าดั้งเดิมอาศัยอยู่ซึ่งชาวบ้านเรียกว่าชาว เพ-ลา โดยการเรียกตามชื่อภูเขาแถบนั้นเอง สำหรับชนเผ่านี้ ท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวไว้ว่า "ชาวเพ-ลานี้เองคือคนซึ่งสมัยหนึ่งได้มีอยู่ทั่ว ๆ ไปรอบอ่าวบ้านดอน และเป็นบรรพบุรุษของคนไทยชนิดที่เห็นกันอยู่ในปัจจุบันนี้โดยการผสมพันธุ์กันกับชาวอินเดียที่เข้ามาใหม่ และกับชาวไทยที่ลงมายุคหลัง จนทำให้ลักษณะพันธุ์เดิมสูญไป และทำให้คนไทยในภาคใต้ในปัจจุบันนี้มีลักษณะเปลี่ยนแปลงไปจากคนไทยแท้ในยูนานในเวลานี้อย่างที่เปรียบกันไม่ได้เลย"

ในจังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้มีผู้พบเครื่องมือหินขัด หรือตามที่ชาวบ้านเรียกว่า "ขวานฟ้า" นอกจากพบที่ไชยาแล้ว ยังมีอีกหลายท้องที่ที่พบเครื่องมือหินดังกล่าว คือ

ถ้ำกาซี หมู่ที่ ๙ ต.บ้านยาง อ.คีรีรัฐนิคม

คลองสก อ.พนม

เหมืองดีบุกบ้านนา อ.บ้านนาเดิม

บ้านพรุพี ต.พรุพี อ.บ้านนาสาร

ในลุ่มน้ำคลองแสง อ.บ้านตาขุน

เขตอำเภอท่าชนะ อำเภอท่าฉาง อำเภอพุนพิน และอำเภอกาญจนดิษฐ์

ในยุคโลหะ หลักฐานที่สำคัญในยุคนี้ได้แก่กลองมโหระทึก

บริเวณเมืองไชยาได้พบกลองชนิดนี้จำนวน ๑ ใบมีขนาดหน้ากลองกว้าง ๕๐ ซม. สูง ๓๙ ซม. ลักษณะมีหูคู่ ๔ หู ด้านบนของกลองมีลายรูปดาวหรือดวงอาทิตย์ ๑๒ แฉก ๑ ดวงและมีลวดลาย ลายวงกลม ลายซี่หวีและลายนกด้านข้างหรือกระพุ้งกลองมีลายวงกลมเล็ก ๆ และลายซี่หวี

ในจังหวัดสุราษฎร์ธานี พบกลองมโหระทึกถึง ๔ ใบ คือ อำเภอไชยา ๑ ใบ อำเภอพุนพิน ๒ ใบ และที่อำเภอเกาะสมุย ๑ ใบ

กลองมโหระทึกหรือกลองสำริดยุคโลหะคงทำขึ้นใช้เนื่องในโอกาสต่าง ๆ กัน พอที่สรุปได้ ดังนี้

๑. ใช้ในพิธีขอฝน โดยพิจารณาจากรูปสัตว์ที่ปรากฏอยู่บนหน้ากลอง คือ รูปกบหอยทาก และจักจั่น เป็นต้น

๒. ใส่ไปในหลุมฝังศพเพื่อเป็นการอุทิศให้แก่ผู้ตาย แต่บางครั้งจะทำเป็นขนาดเล็ก

๓. ใช้เป็นเครื่องแสดงฐานะทางสังคมของผู้เป็นเจ้าของ

๔. ใช้ในพิธีฝังศพ ใช้ตีเมื่อนำอาหารมาให้ผู้ตาย หรือเป็นการเรียกวิญญาณของผู้ตาย

๕. ใช้ในพิธีกรรม เช่นใช้ตีเพื่อชุมนุมเทวดา เพื่อขอพรในการรักษาโรคและขับไล่ภูตผี

๖. ใช้ในการศึก เช่นพวกเลียว ในประเทศจีนจะใช้ตีเรียกประชุมพลเมื่อเกิดศึก

นอกจากพบกลองมโหระทึกบริเวณเมืองไชยาแล้ว ยังได้พบเครื่องปั้นดินเผาแบบพื้นเมืองบริเวณเมืองไชยาอีกด้วย เป็นลวดลายเขียนสีแดงลักษณะสีที่ใช้คล้ายคลึงกับภาชนะดินเผาลายเขียนสีของวัฒนธรรมบ้านเชียงและที่นครศรีธรรมราช ซึ่งแสดงว่าอาจมีการเชื่อมโยงซึ่งกันและกันในยุคต่อมา

จากการสำรวจและขุดค้นทางด้านโบราณคดีบริเวณแหลมโพธิ์ ตำบลพุมเรียงของโครงการโบราณคดีภาคใต้ และพิพิธภัณฑสถานแห่ง

ชาติไชยา เมื่อปี ๒๕๒๒ ปรากฏว่าพบลูกปัดซึ่งทำจากหินและแก้วสีต่าง ๆ จำนวนมากมายและหลายรูปแบบ ซึ่งหลักฐานเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของอารยธรรมตะวันตกได้แพร่หลายเข้ามาสู่ประเทศไทย อันอาจจะมีส่วนแสดงให้เห็นถึงการติดต่อและการเปลี่ยนอารยธรรมซึ่งกันและกันได้เป็นอย่างดี

❀❀❀

ใชยาสมัยทวารวดี

"ทวารวดี" เป็นชื่อที่นักโบราณคดีและนักประวัติศาสตร์ศิลปะใช้เรียกแคว้นหรือรัฐ และสกุลช่างศิลปะสมัยประวัติศาสตร์สมัยแรกที่เจริญขึ้นในดินแดนประเทศไทยปัจจุบัน มีลักษณะแผนผังเมืองเป็นของตนเองโดยเฉพาะ รวมทั้งทางด้านสถาปัตยกรรมประติมากรรมทางศาสนา เครื่องประดับและเครื่องดินเผาที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ก็มีลักษณะเป็นของตนเองเป็นแคว้นหรือรัฐที่มีวัฒนธรรมในด้านต่าง ๆ โดยได้รับอิทธิพลอารยธรรมทางพุทธศาสนาลัทธิหินยาน เจริญขึ้นในราว ๆ พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๖ จึงปรากฏหลักฐานทางด้านเอกสารและทางด้านโบราณคดี ที่นักโบราณคดีทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศได้ทำการศึกษาค้นคว้า พอสรุปได้ดังนี้

ตามจดหมายเหตุของพระภิกษุจีนเหี้ยนจัง ได้บันทึกไว้ว่า "ทางด้านทิศตะวันตกของอีสานปุระ (กัมพูชา) และทิศตะวันออกของศรีเกษตร (พม่า) เป็นที่ตั้งของอาณาจักรพุทธศาสนาซึ่งเรียกว่า "โถโลโปติ" (TOLOPOTI)"

ในปี พ.ศ.๒๔๒๗ นายแซมวล บีล เป็นคนแรกที่กล่าวว่า "อาณาจักรโถโลโปติ ในจดหมายเหตุจีน คือ อาณาจักรทวารวดี" และอาณาจักรนี้ตั้งอยู่ในประเทศไทย หลังจากนั้นก็มีผู้รู้หลายท่านได้สนับสนุนทฤษฎีนี้

ในปี พ.ศ.๒๔๖๙ บทความเกี่ยวกับ ทวารวดี ก็ได้ปรากฏใน

หนังสือภาษาไทยเป็นครั้งแรก เมื่อสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์เรื่อง ตำนานพุทธเจดีย์สยาม

ในปี พ.ศ.๒๔๗๒ นายยอร์ช เซเดส์ ได้กล่าวถึงอาณาจักร 'ทวารวดี' ไว้ในหนังสือประชุมศิลาจารึกสยาม ภาคที่ ๒ ว่า "อาณาจักรทวารวดีมีเมืองหลวงอยู่ในเขตจังหวัดสุพรรณบุรี" และกล่าวยืนยันด้วยว่า "คำว่า 'ทวารวดี' มีปรากฏในสร้อยพระนามของเมืองหลวงเก่าคือ 'กรุงศรีอยุธยาทวารวดี' อาจจะสืบเนื่องมาจากคำว่า 'ทวารวดี' เคยเป็นเมืองหลวงมาก่อนหน้านั้น"

ในปี พ.ศ.๒๔๘๑ นายเรจินเลด์ เลอเมย์ ได้กล่าวถึงศิลปะแบบทวารวดีไว้ในหนังสือที่เขาแต่งขึ้นคือ "พุทธศิลปะในประเทศสยาม" ซึ่งในขณะนี้รู้จักกันแต่ลักษณะของพระพุทธรูปเท่านั้น ส่วนทางด้านสถาปัตยกรรมพบหลักฐานน้อยมาก

ต่อมาในปีเดียวกันนั้นเอง และในปี พ.ศ.๒๔๘๓ ปีแอร์ ดูปองต์ ได้เข้ามาทำการขุดค้นร่วมกับฝ่ายไทย โดยมีหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์เป็นหัวหน้าที่จังหวัดนครปฐม ทำให้เรารู้ถึงลักษณะของสถาปัตยกรรมแบบทวารวดีอย่างชัดเจนขึ้นอาคารที่สำคัญได้แก่วัดพระเมรุและเจดีย์จุลประโทน

ถึงแม้ว่าจะพบหลักฐานเกี่ยวกับทวารวดีมากขึ้น แต่ก็ยังไม่มีหลักฐานมาสนับสนุนเกี่ยวกับทฤษฎีของชื่ออาณาจักรทวารวดีที่สันนิษฐานจากคำภาษาจีนว่า "โถโลโปติ" จนกระทั่งในปี พ.ศ.๒๔๘๖ ได้มีผู้พบเหรียญเงิน ๒ เหรียญในโถเล็ก ๆ จากซากเจดีย์โบราณใกล้หมู่บ้านเนินหินราว ๑ กิโลเมตร ทางทิศตะวันตกของเจดีย์จุลประโทน จังหวัดนครปฐม

ลักษณะของเหรียญที่ ๑ ด้านหน้าเป็นรูปแม่โคกำลังให้ลูกกินนม

ลักษณะของเหรียญที่ ๒ ด้านหน้าเป็นรูปหม้อน้ำหรือแจกันมีพันธุ์พฤกษาห้อยลงมา

สัญลักษณ์ที่ปรากฏอยู่บนเหรียญทั้งสองนี้เป็นที่รู้จักกันดีว่าเป็นเครื่องหมายแห่งความอุดมสมบูรณ์และความมั่นคง ทางด้านหลังของ

เหรียญมีอักษรซึ่งท่านศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ อ่านได้ความว่า "ศรีทวารวดีศวรปุณยะ" ซึ่งแปลได้ความว่า บุญกุศลของพระราชาแห่งแคว้นทวารวดี ต่อมาได้พบเหรียญมีจารึกเหมือนกันอีกเหรียญหนึ่ง ที่อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ด้านหน้าเป็นรูปวัวมีโหนกกับลูกน้อยด้านหลังจารึกเป็นอักษรปัลลวะ อ่านได้ความว่า "ศรีทวารว...ศวรป..." เช่นเดียวกัน

เรื่องราวของอาณาจักรทวารวดีก็เป็นที่ยอมรับกันทั่วไป ได้มีการศึกษาค้นคว้าและขุดค้นเพื่อหาหลักฐานเกี่ยวกับอาณาจักรและวัฒนธรรมทวารวดีในระยะต่อมา

เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า รัฐทวารวดีและวัฒนธรรมทวารวดีเจริญขึ้นในประเทศไทยเนื่องจากการสลายตัวของอาณาจักรฟูนัน (อาณาจักรฟูนันเกิดขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๖ ในบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมลุ่มแม่น้ำโขงแถบเมืองออกแก้วในประเทศเวียดนาม ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๘ ดินแดนของฟูนันได้แผ่ขยายครอบคลุมดินแดนส่วนใหญ่ของประเทศไทยปัจจุบันและคาบสมุทรมาเลย์) วัฒนธรรมทวารวดีได้ครอบคลุมพื้นที่ครึ่งหนึ่งของบริเวณพื้นที่ที่เคยเป็นอาณาเขตของฟูนันทางตะวันตกเกือบ ๕๐๐ ปีในขณะที่วัฒนธรรมเขมรได้ครอบครองทางทิศตะวันออกไว้ แต่เราก็ไม่สามารถทราบได้แน่นอนว่ารัฐทวารวดีและวัฒนธรรมทวารวดีเกิดขึ้นแน่นอนในปีใด นอกจากสันนิษฐานได้ตามหลักฐานที่กล่าวอ้างไว้ในจดหมายจีนและการกำหนดอายุของศิลปโบราณวัตถุ ศูนย์กลางที่แท้จริง และอำนาจทางการเมืองนั้นยังเป็นเรื่องที่มืดมน นักปราชญ์หลายท่านเชื่อว่าศูนย์กลางของทวารวดีนั้นคงจะอยู่แถวภาคกลางของประเทศไทยแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยา เพราะได้พบหลักฐานมากมาย แต่ผู้รู้หลายท่านก็ไม่เห็นด้วยกับทฤษฎีนี้ เป็นอันว่าเรื่องราวที่ตั้งศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดียังไม่ยุติ ส่วนการขยายอิทธิพลทางวัฒนธรรมของทวารวดีนั้น ได้พบร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีขยายออกไปอย่างกว้างขวาง ครอบคลุมพื้นที่เกือบทั้งหมดของประเทศไทยจากภาคกลาง มีนครปฐม ราชบุรี สุพรรณบุรี

กาญจนบุรี และลพบุรี ซึ่งได้พบหลักฐานทั้งทางด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม ภาชนะดินเผาและเครื่องมือเครื่องใช้มากมายแล้ว ยังปรากฏร่องรอยวัฒนธรรมของทวารวดีได้แผ่ขยายไปไกลทางภาคเหนือ ที่จังหวัดนครสวรรค์ เพชรบูรณ์ และจังหวัดลำพูน ภาคตะวันออกเฉียงเหนืออาจกล่าวได้ว่าบนที่ราบสูงโคราช เนื้อที่ ๑ ใน ๒ ของเนื้อที่ทั้งหมดเป็นบริเวณของวัฒนธรรมทวารวดีที่สำคัญ เช่น เมืองฟ้าแดดสูงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์ เมืองสีมา จังหวัดนครราชสีมา ภูเขาเขียว จังหวัดชัยภูมิ และภูอังคาร จังหวัดบุรีรัมย์ ส่วนทางตะวันออก ดงศรีมหาโพธิ์ เมืองพระรถ และดงละคร จังหวัดปราจีนบุรี เป็นแหล่งวัฒนธรรมทวารวดีที่สำคัญ และทางภาคใต้ วัฒนธรรมทวารวดีได้กระจัดกระจายอยู่ทั่วไปลงไปถึงแถบจังหวัดปัตตานี

ลักษณะของศิลปกรรมทวารวดี เป็นศิลปะในพระพุทธศาสนาทั้งลัทธิเถรวาทและมหายาน นิยมทำพระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์ที่แสดงอิทธิพลอินเดีย ทั้งแบบอมราวดี (อมราวดี เป็นเมืองบนฝั่งขวาของแม่น้ำกฤษณา มีชื่อเดิมว่า ธานยกฏก ซึ่งเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๔ ถึงราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๙) แบบคุปตะ (คุปตะ คือราชวงศ์อินเดียปกครองอินเดียภาคกลางระหว่างกลางพุทธศตวรรษที่ ๙ ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๑) ในระยะต้นจากนั้นก็ค่อยวิวัฒนาการมาเป็นลักษณะของตนเองตามแบบพื้นเมืองมากยิ่งขึ้น และในสมัยหลังเริ่มรับอิทธิพลเขมรแบบบาปวนเข้ามาด้วย

ลักษณะศิลปกรรมแบบทวารวดี โดยเฉพาะพระพุทธรูปซึ่งนิยมทำด้วยศิลา ส่วนที่ทำด้วยสำริดก็มีบ้างแต่พบน้อยมาก (พระพุทธรูปสำริดแบบทวารวดีขนาดใหญ่ที่สุดพบที่เมืองฝ้าย อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ สูง ๑.๐๙ เมตร) และไม่ทำนอกแบบลักษณะโดยทั่วไปมีพระพักตร์แบนรูปสี่เหลี่ยม พระขนงตรงเป็นรูปปีกกา พระเนตรโปนนูนเหลือบมองต่ำ พระนาสิกใหญ่ พระโอษฐ์อมยิ้ม ริมพระโอษฐ์หนา ครอง

ผ้าจีวรทั้งแบบห่มคลุม และห่มเฉียงซ้าย เปิดพระอังสาขวา ผ้าจีวรบางแนบองค์มีทั้งประทับยืน ประทับนั่งห้อยพระบาท และประทับนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์แสดงปางประทานธรรม สมาธิ และประทานพร พระหัตถ์และบาทใหญ่ไม่ได้ส่วนกับพระองค์

ศิลปกรรมแบบทวารวดียังมีธรรมจักร ซึ่งสลักด้วยศิลา ในประเทศไทยส่วนมากจะสลักเป็นธรรมจักรแบบลอยตัว ลวดลายจำหลักสวยงามมองเห็นได้ชัดทั้งสองด้าน ที่น่าสนใจยิ่งคือ ส่วนมากจะพบกวางหมอบอยู่ใกล้ ๆ ธรรมจักรที่พบ คงจะทำขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์ถึงพระพุทธองค์ปางปฐมเทศนา ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี อันเป็นคติดั้งเดิมของอินเดีย

พระพิมพ์แบบทวารวดีเป็นพระพิมพ์ดินเผา รูปแบบและองค์ประกอบของภาพคล้ายกับพระพิมพ์ในอินเดียหรือพม่าสมัยพุกาม บางชิ้นจะจารึกคาถา "เย ธัมมา..." อันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา

เครื่องประดับสมัยทวารวดี มีทั้งลูกปัด กำไล แหวน และตุ้มหู ลูกปัดสมัยทวารวดีทำจากแก้วหลอม เท่าที่พบมีทั้งแบบสีเขียว มีสีดำ สีฟ้า สีเขียว สีน้ำเงิน สีส้ม ฯลฯ ซึ่งมีทั้งชนิดทึบแสงและโปร่งแสง แบบหลายสีนั้นมีหลายชนิด ที่น่าสนใจคือแบบที่เรียกกันว่าลูกปัดโรมัน เป็นลูกปัดที่มีพื้นสีเดียวมีริ้วลายตามขวางสลับสีหลายสี ชาวบ้านเรียกกันว่า "ธงชาติ" อีกแบบหนึ่งคือลูกปัดมีตา เม็ดกลม มีพื้นสีดำหรือสีน้ำเงิน แล้วมีสีม่วงหรือสีเขียว แต้มเป็นลายกลม ๆ คล้ายลูกยอ ส่วนลูกปัดที่ทำจากหินนิยมทำจากหินโมรา หินควอทซ์ หินเขี้ยวหนุมาน เป็นต้น มีสีส้ม สีขาวหม่น สีเหลือง ๆ ส่วนกำไลมักทำจากสำริดและหิน แหวนทำจากโลหะต่าง ๆ เช่นทอง สำริด ดีบุก และตุ้มหูนิยมทำจากโลหะทั้งดีบุก สำริด และเหล็กมีลักษณะเป็นห่วงกลมแบน หรือทำตามรูปแบบต่าง ๆ ที่ต้องการ

สถาปัตยกรรมทวารวดี ส่วนใหญ่จะเป็นศาสนสถานทางพระพุทธศาสนา เช่น เจดีย์ วิหาร และมีศาสนสถานของพราหมณ์อยู่บ้าง วัสดุที่

นิยมใช้ในการก่อสร้างคืออิฐ บางครั้งก็ใช้ร่วมกับศิลาแลงซึ่งจะใช้ก่อเป็นฐานทั้งหมดหรือส่วนหนึ่ง การตกแต่งศาสนสถานจะใช้ปูนปั้นประดับเป็นลวดลาย แต่บางทีก็ใช้ดินเผาอิฐแบบทวารวดีจะมีขนาดใหญ่ เนื้ออิฐเป็นดินผสมข้าวเปลือก

สำหรับเจดีย์และวิหารโดยส่วนมาก ส่วนยอดจะปรักหักพังไปหมดแล้ว เหลือร่องรอยแต่เพียงส่วนฐานซึ่งสามารถกำหนดได้เป็น ๓ แบบ คือ

๑. ฐานรูป สี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนกันขึ้นไป ๒-๓ ชั้นรอบฐานจะแบ่งเป็นช่อง ๆ เพื่อประดับลวดลายและภาพเล่าเรื่องส่วนมากจะเป็นเรื่องชาดกทางพระพุทธศาสนา เช่นที่เจดีย์จุลประโทน จังหวัดนครปฐม และที่คูบัวจังหวัดราชบุรี

๒ ฐานเป็นรูปแปดเหลี่ยมย่อมุม ซึ่งไม่ค่อยมีมากนัก พบที่อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

๓. ฐานกลมคล้ายกับเจดีย์ทรงกลมแบบลังกา ส่วนใหญ่จะทำเป็นสถูปเล็ก ๆ

การสิ้นสุดของอาณาจักรทวารวดี มีนักปราชญ์หลายท่านเชื่อว่าคงจะสลายตัวลงในราวตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เนื่องจากการรุกรานของพวกขอมจากกัมพูชา สมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ เพราะพบศิลาจารึกของพระองค์ที่ศาลสูงจังหวัดลพบุรี ซึ่งแสดงถึงอำนาจของพระองค์ในแถบนี้ นอกจากนี้หลักฐานทางโบราณคดีที่พบแสดงให้เห็นว่าอิทธิพลทางศิลปวัฒนธรรมของขอมดูเหมือนจะเข้ามาแทนที่ในขณะที่วัฒนธรรมของทวารวดีสลายตัวลง แต่อย่างไรก็ตามยังมีผู้ไม่เห็นด้วยกับทฤษฎีนี้ และให้ข้อสันนิษฐานว่าพระเจ้าอโนรธามังช่อ หรืออนุรุทธ แห่งเมืองพุกามได้ยกทัพเข้ามารุกรานเมืองนครปฐม ซึ่งเชื่อกันว่าอาจจะเป็นเมืองหลวงหรือศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดีในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๖ โดยเหตุผลว่า นครปฐมนั้นมีโบราณวัตถุสถานมากมายในทางพระพุทธศาสนา

วัดอานันทเจดีย์ซึ่งสร้างขึ้นที่เมืองพุกามในสมัยของพระเจ้าจันซิตดา มีแผนผังเหมือนกับวัดพระเมรุที่จังหวัดนครปฐม เปลี่ยนแต่พระพุทธรูปในซุ้มทั้ง ๔ เป็นพระพุทธรูปประทับยืน แต่ที่วัดพระเมรุเป็นพระพุทธรูปนั่งห้อยพระบาท นอกจากนี้ยังมีเหรียญเงินต่าง ๆ ที่ค้นพบที่เมืองพุกาม มีลักษณะเหมือนที่นครปฐมด้วย

การสิ้นสุดหรือการสลายตัวของอาณาจักรทวารวดียังไม่ยุติ ยังคงต้องค้นคว้าหาหลักฐานเพิ่มเติมมาเพื่อสนับสนุนหรือคัดค้านกันต่อไป

***

ไชยาสมัยทวารวดี

วัฒนธรรมและศิลปะแบบทวารวดีได้แพร่ขยายไปทั่วทุกภาคของประเทศไทย และได้แพร่ขยายลงมาทางใต้ด้วย โดยเฉพาะที่ไชยาได้พบหลักฐานศิลปะแบบทวารวดีทางด้านประติมากรรมจำนวนหลายชิ้นด้วยกัน ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปในขณะที่บริเวณอื่น ๆ ทางภาคใต้พบไม่มากนัก ย่อมเป็นการแสดงให้เห็นว่าไชยาคงเป็นเมืองที่มีความสำคัญในสมัยที่อาณาจักรทวารวดีกำลังรุ่งเรืองไม่น้อยทีเดียว และเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าที่ไชยาคงนับถือพระพุทธศาสนาลัทธิเถรวาทหรือหินยาน พระพุทธรูปเหล่านี้คงถูกละเลยไปบ้างในสมัยที่ไชยาหันไปนับถือพุทธศาสนาลัทธิมหายานในสมัยศรีวิชัย เนื่องจากลัทธิมหายานถือเอาพระโพธิสัตว์เป็นสำคัญกว่าพระพุทธรูปครั้งสมัยศรีวิชัยผ่านไปแล้วพุทธศาสนาลัทธิเถรวาทคงจะกลับมาและพระพุทธรูปคงจะถูกยกขึ้นมานับถือแทนพระโพธิสัตว์ตามคติพุทธศาสนาลัทธิเถรวาทอย่างเดิม

พระพุทธรูปสมัยทวารวดีที่พบที่ไชยา พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้ให้ความเห็นว่า "บางองค์ที่พบที่ไชยามีลักษณะเป็นอินเดียจัดกว่าที่พบทางนครปฐม ซึ่งพวกมอญเพิ่งทำขึ้น แล้วมีทางที่จะชวนให้คิดว่า พวกอินเดียที่ไปถึงนครปฐมนั้นได้ผ่านอ่าวบ้านดอนไป เช่น มาทางเรือจากอินเดียขึ้นที่ตะกั่วป่า ข้ามแหลมมาทางตะวันออกแล้วลงเรือไปนครปฐมอีกต่อหนึ่งก็ได้ ถ้าไม่เป็นดังนี้บรรดาพระพุทธรูปสมัยทวารวดีที่

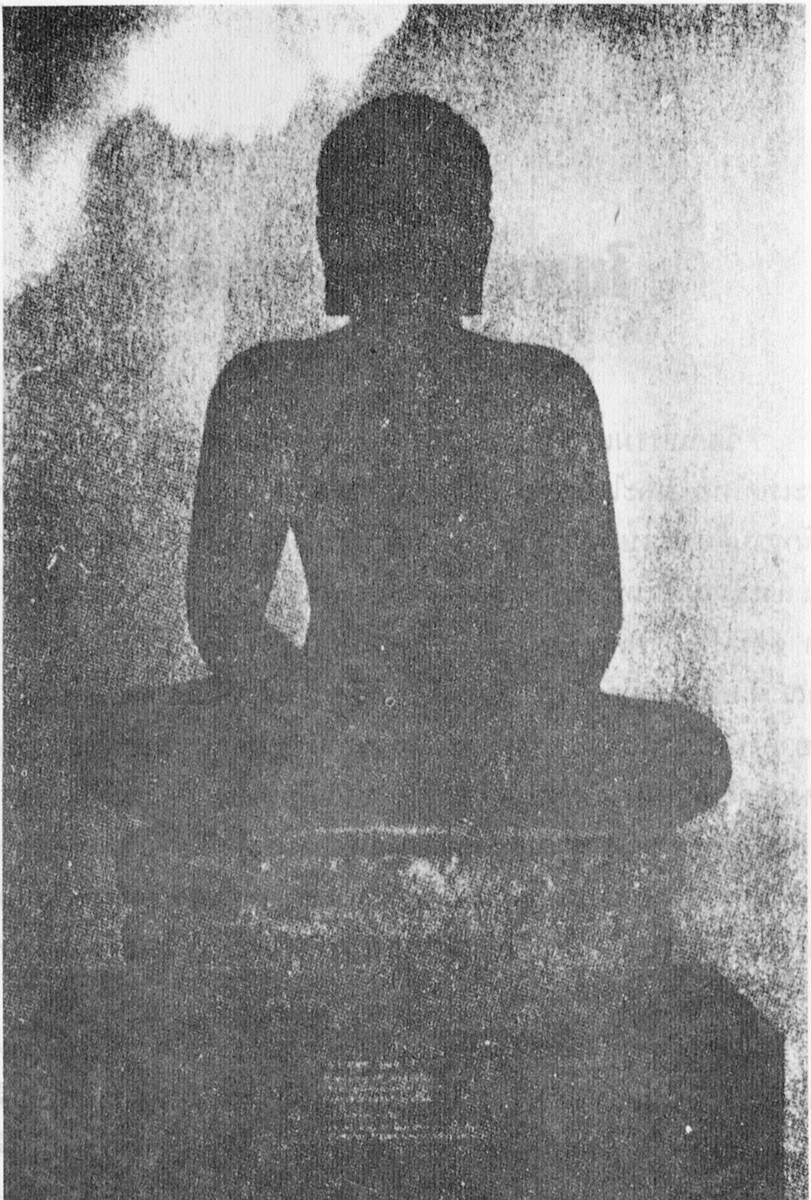

พระพุทธรูปปางสมาธิ สมัยทวารวดี พบที่ไชยา
ทำด้วยศิลา อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒

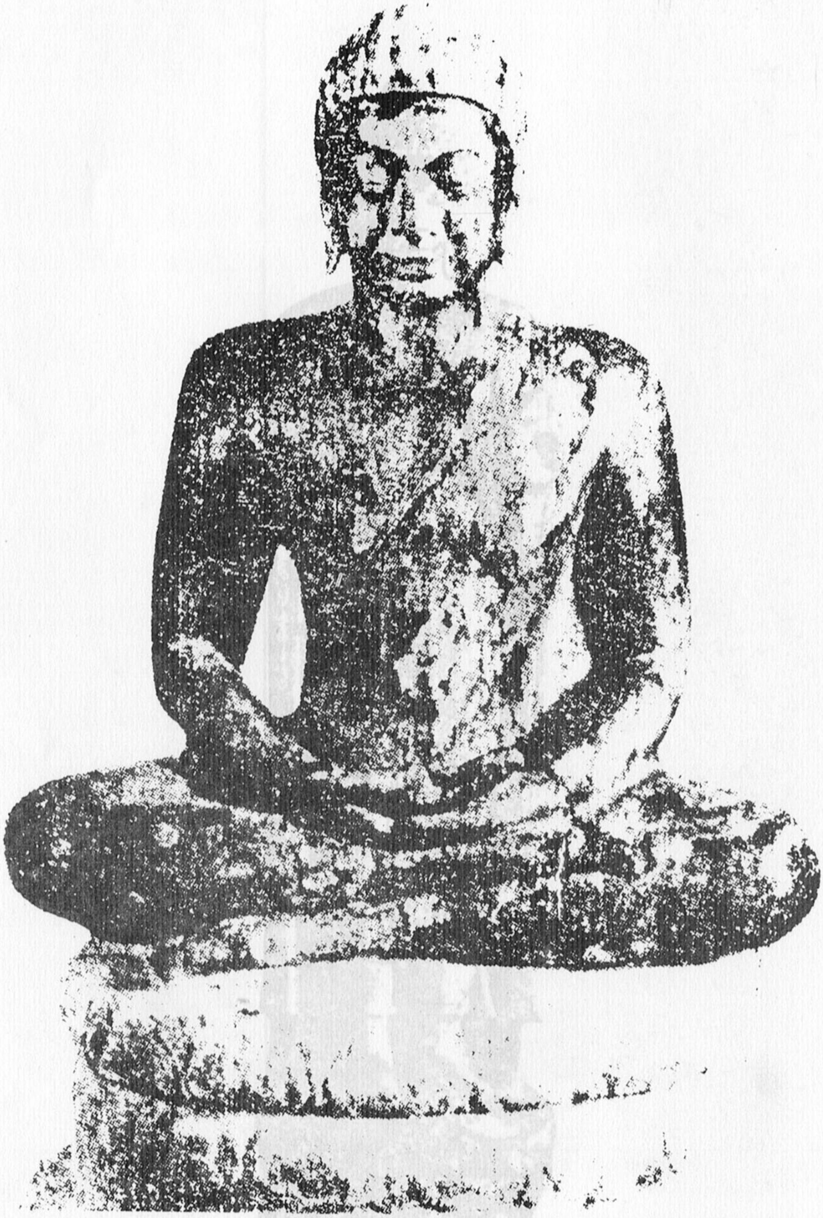

พระพุทธรูปสมัยทวารวดี
พบที่เชิงบันไดพระบรมธาตุ ไชยา

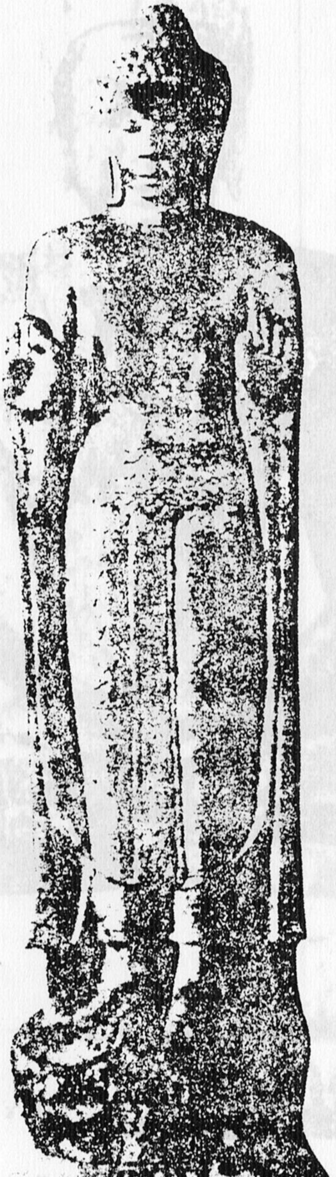

พระพุทธรูปสมัยทวารวดี

นครปฐมที่มีขนาดใหญ่ ๆ เท่าคน ต้องเป็นของที่ทำขึ้นที่นครปฐมเองทั้งนั้น ไม่มีโอกาสเอามาจากอินเดียโดยตรงเลยแม้แต่องค์เดียว การที่พวกอินเดียมานครปฐมทางบกล้วนนั้น ดูเป็นสิ่งเหลือวิสัยการมาเรือแล้วขึ้นบกทางฝั่งตะวันตกตอนเหนือตะกั่วป่าขึ้นไปก็ไม่ปรากฏร่องรอยอะไรเลย ถ้าหากนักโบราณคดีจะช่วยขบปัญหาที่ว่า ชาวอินเดียที่ไปช่วยสร้างอาณาจักรทวารวดีนั้นจะได้ขึ้นไปจากทางใต้บ้างหรือไม่นี้ดูบ้าง แล้วจะเป็นการรอบคอบมากอยู่”

พระพุทธรูปสมัยทวารวดีที่พบที่ไชยา ขณะนี้จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไชยา จำนวน ๔ องค์ คือ

๑. **พระพุทธรูปางสมาธิ** ย้ายมาจากวัดพระบรมธาตุไชยาขนาดสูง ๑๐๔ ซม. ตักกว้าง ๗๔ ซม. ทำด้วยศิลา ลักษณะประทับนั่งบนฐานบัวคว่ำบัวหงาย ขัดสมาธิราบ พระพัตถ์ทั้งสองวางหงายทับซ้อนกัน ขมวดพระเกศาเป็นต่อมขนาดโต อุษณียะ (ส่วนของกะโหลกศีรษะที่นูนขึ้นกลางศีรษะ เป็นสัญลักษณ์ของมหาบุรุษ เป็นพุทธลักษณะ หมายถึง การบรรลุโพธิญาณ) ปรากฏไม่ชัด ไม่มีอูรณา (ปอยผมตรงกึ่งกลางของหน้าผาก ระหว่างคิ้ว เป็นลักษณะประการหนึ่งใน ๓๒ ประการของพุทธลักษณะแสดงในประติมากรรมด้วยตุ่มกลมหรืออัญมณี) จีวรบางแนบพระองค์มีแต่ขอบที่ห่มคลุมอังสะซ้าย อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒

พระพุทธรูปองค์นี้ ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความเห็นว่า “จะเคยเป็นรูปปฏิมาของศาสนาไชน์ คือ นิคันถนาฏบุตร (ที่เรียกกันว่า เดียร-ถีย์นิครนถ์) หรือมหาวีระมาก่อน แล้วเพิ่งถูกดัดแปลงแก้ไขให้เป็นพระพุทธรูปในยุคหลัง ๆ”

ดร.พิริยะ ไกรฤกษ์ ได้กล่าวถึงพระพุทธรูปองค์นี้ว่า “พระพุทธรูปปางสมาธิองค์นี้ จัดได้ว่าเป็นประติมากรรมที่สำคัญมากที่สุดองค์หนึ่งที่ทำขึ้นในภาคใต้ ถือว่าเป็นหลักฐานยืนยันถึงความสำเร็จทางด้านศิลปกรรมชั้นสูงที่เกิดขึ้นในไชยา ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๑ ถึงราวกลางพุทธ

ศตวรรษที่ ๑๒ และเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึง เอกลักษณ์ของพระพุทธรูปในสกุลช่างไชยา รุ่นที่ ๑ คือ สลักขึ้นด้วยความประณีต และความศรัทธาอย่างสูง โดยใช้รูปแบบของพระพุทธรูปอินเดียสกุลช่างต่าง ๆ มาผสมผสานกัน”

๒. **พระพุทธรูปประทับยืน ย้ายมาจากวัดพระบรมธาตุไชยา** ประทับยืนบนฐานบัวลงรักปิดทองทั้งองค์ จีวรห่มคลุม ปลายจีวรตัดตรง รัดประคตมีลวดลายไม่มีพระรัศมีเม็ดพระเกศากลมใหญ่ทำด้วยศิลาขนาดสูง ๑๔๒ ซม.

๓. **พระพุทธรูปประทับยืน ย้ายมาจากวัดแก้ว (รัตนาราม)** พระเศียรหักหายไป พระหัตถ์หักหายไปทั้งสองข้าง สูง ๑๓๗ ซม. ดร.พิริยะ ไกรฤกษ์ ได้กล่าวถึงพระพุทธรูปองค์นี้ไว้ว่า “พระพุทธรูปสร้างขึ้นโดยพยายามรักษาความสมดุลย์ไว้ตลอดทั้งองค์ คือพระกรทั้งสองข้างยกขึ้นสูงเสมอกันมีแนวชายจีวรล้อมเป็นกรอบอยู่โดยรอบ โดยชายจีวรด้านหน้าห้อยลงมาเป็นวงโค้ง ส่วนชายจีวรหลังห้อยลงเป็นรูปเหลี่ยมพระพุทธรูปองค์นี้ส่วนองค์ท่อนบนสั้น และส่วนองค์ท่อนล่างยาว ซึ่งลักษณะดังกล่าวมานี้ใกล้เคียงกับพระพุทธรูปในศิลปะมอญ ด้วยเหตุนี้จึงจัดพระพุทธรูปที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับพระพุทธรูปมอญไว้ในศิลปะแบบไชยารุ่นที่ ๒”

๔. **ท่อนองค์พระพุทธรูปทำด้วยศิลา** สูง ๖๙ ซม. ชำรุดทั้งองค์พระเศียร พระศอ พระหัตถ์ และพระบาท ไม่มี เดิมเป็นของที่กระจัดกระจายกันอยู่ที่โบราณสถานมุมวัดเวียงไชยา ตรงที่เรียกกันว่าหลักเมือง

นอกจากนี้ ทางพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไชยา ยังได้จัดแสดงพระพุทธรูปสมัยทวารวดีอีกจำนวน ๒ องค์ และชิ้นส่วนธรรมจักรอีก ๑ ชิ้น

เศียรพระพุทธรูป ซึ่งย้ายมาจากวัดพระพรหม อำเภอท่าฉาง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ทำด้วยศิลา สูง ๓๒ ซม.

พระพุทธรูปประทับยืน พบที่หน้าท่าอุเทน อำเภอกาญจนดิษฐ์

จังหวัดสุราษฎร์ธานี ทำด้วยศิลา สูง ๓๕ ซม. พระเศียรหักหายไป

ชิ้นส่วนธรรมจักร ทำด้วยศิลา พบที่ตำบลทุ่ง อำเภอไชยา สูง ๒๗ ซม. สลักลวดลายทั้ง ๒ ข้าง ธรรมจักรที่มีภาพสลักประดับที่กงล้อและซี่ล้อสลักโปร่งลอยตัวมักจะมีอายุมากกว่าธรรมจักรที่ไม่มีการประดับลวดลายหรือที่มีซี่ล้อสลักทึบเป็นภาพนูนต่ำ ธรรมจักรชิ้นนี้อายุราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ถึงราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๓

พระพุทธรูปสมัยทวารวดี อีกองค์หนึ่งพบที่ไชยา พระพุทธรูปองค์นี้ปัจจุบันนำไปจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม เดิมอยู่ที่วัดเววน ตำบลป่าเว อำเภอไชยา พระพุทธรูปองค์นี้ชาวไชยาเรียก "พ่อตาเชี่ยว" นักเลงไก่ชนชอบบนพระพุทธรูปองค์นี้เพื่อให้ชนไก่ชนะ มีเรื่องเล่ากันมาว่า "นักเลงไก่ชนคนหนึ่งบนแล้วไปชนไก่แพ้กลับมาโกรธจัด ใช้ท่อนไม้กระทุ้งที่อกแตกกระจาย" เมื่อตรวจดูที่รูปจริงลักษณะพอที่จะให้เชื่อว่า ถูกกระทำเช่นว่านั้น คือแตกกระจายที่ส่วนองค์จนต้องใช้ซีเมนต์อุด จนเสียรูปไปหมด

❁❁❁

ไชยาสมัยศรีวิชัย
ศิลาจารึกหลักที่ ๒๓

จารึกนี้เป็นภาษาสันสฤตอย่างโบราณ ตัวอักษรเก่าชนิดที่เรียกกันว่าก่อนนาครี หรือนาครีอย่างเก่า หลักศิลาจารึกนี้ มีจารึกทั้งสองหน้าก็หน้าที่หนึ่งจารึกเต็ม อีกหน้าที่สองมีเพียง ๔ บรรทัดเศษ เรียกกันตามทะเบียนในพิพิธภัณฑ์ หลักที่ ๒๓ ตัวอย่างคำอ่านที่เป็นภาษาสันสกฤตจากหน้าที่หนึ่ง ขึ้นต้นว่า

วิสาริณฺยา กีรฺตฺตฺยา นยวินยเศารฺยฺยศฺรุตศมกฺษมา
ไธรฺยฺยตฺยาคทฺยุติมตีทยาทยุกษยภฺวา ปรํ ยสฺยา
กฺรานฺตา ภวนกฺภุชํา กีรฺตฺติวิสรา มยูขาสุ ตาราณํา ศรทิ
ตุหินางฺโศริว รุจาคุณานามาธารฺส ตุหินคริ
กูฏาธิกรฺจา คุณาตฺยานํา ปุํสามปิ ชคติ ยสุ ตุงฺค
ยศสามฺ มณีนํา ภูรีณํา ทุริตภิทฺทนฺวานิว มหา
น มณิโชยติรฺ เลฺลขาวยิศิรสาญ จาปิ ผณินามฺ
ธนวิกลตามพหุนิชฺวาลาวลิกฺษปิตศยา ยม
ภิปติตา เย เต สฺสาสกฺยํ ปรํ สมฺปาคตาะ หฺรทมิ ฯลฯ

ต่อไปนี้เป็นคำแปลของด้านที่หนึ่ง ด้านหน้าทั้งหมด แปลโดยศาสตราจารย์ เซเดส์ มีว่า

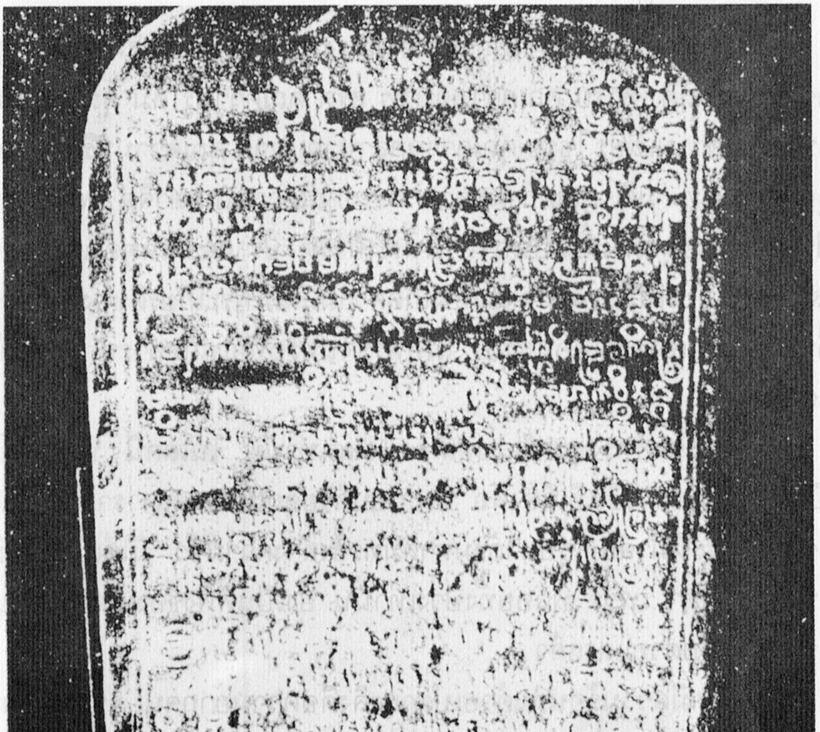

ศิลาจารึกหลักที่ ๒๓ (เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับสมัยศรีวิชัย)

(พระเจ้ากรุงศรีวิชัย) พระองค์ทรงพระคุณประสิทธิคือวินัย คุณความประพฤติ เศารย คุณความสุภาพ ศรุต คุณความรู้ ศม คุณความทน กษม คุณความเพียร ไธรย คุณความกล้าหาญ ตยค คุณความบริจาค ทยุติ คุณความสง่า มติ คุณความฉลาด ทย คุณความเมตตาจิต พระองค์ซึ่งประกอบด้วยคุณทั้งนั้นเป็นอาทิ มีพระเกียรติ ปราศจากเหตุอันตรายและเลา (พระเกียรตินี้) แพร่หลาย ก็บังเกิดความเสื่อมพระเกียรติของพระราชาอื่น ๆ ดุจแสงดาวเสื่อมลงไป เมื่อพระจันทร์อุทัยในฤดูสารท (ฤดูใบไม้ผลัดใบ)

พระองค์ทรงคุณเป็นบ่อเกิด ใช่แต่เท่านั้น ในโลกนี้ พระองค์ยังเป็นของสาธุชน เป็นที่เลื่องลือ ประกอบด้วยคุณที่ส่องแสง ราวกะว่าแสงยอดเขาพระหิมาลัย อุปมาดั่งมหาสมุทรซึ่งล้างความชั่ว มิใช่เป็นบ่อเกิดแห่งแก้วมุกดา เพชร พลอยทั้งปวงเท่านั้น ยังเป็นที่พึ่งของพวกนาคอันมีศีรษะประดับด้วยแสงแก้ว

ผู้ใดมีความร้อนรุ่มด้วยเปลวเพลิงคือความยากจน เข้ามาสู่พระมหากรุณาธิคุณ ของพระองค์เป็นที่พึ่ง อุปมาดั่งช้าง เวลาแดดร้อนไปสู่หนองน้ำอันมีน้ำใส เต็มไปด้วยเกสรบัว

สาธุชนทั้งหลาย มาจากทุกหนแห่ง เมื่อได้เข้าสู่หาพระองค์ผู้ทรงพระคุณคล้ายกับพระมณี ก็ได้รับสิ่งอันประเสริฐ อุปมาดั่งบรรดาต้นไม้ มีต้นมะม่วงและต้นพิกุลเป็นอาทิ ในเวลามธุสมัย ก็ได้รับสิริอันประเสริฐยิ่งนัก

พระเจ้ากรุงศรีวิชัย มีชัยชนะ และพระสิริขาว พระองค์มีวาสนาอันร้อนด้วยเพลิงรัศมี ซึ่งเกิดขึ้นจากแห่งประเทศใกล้เคียง พระองค์นี้พระพรหมได้อุตส่าห์บันดาลให้เกิด ราวกะว่า ทรงพระประสงค์จะทำให้พระธรรมมั่นคง ในอนาคตกาล

พระเจ้ากรุงศรีวิชัย ผู้เป็นเจ้าแห่งพระราชาทั้งหลาย ในโลกทั้งปวงได้ทรงสร้างปราสาทอิฐทั้งสามนี้ เป็นที่บูชาพระโพธิสัตว์ผู้ถือดอกบัว (คือ

ปทุมปาณี) พระผู้ผจญพระยามาร และพระโพธิสัตว์เจ้าผู้ถือวัชระ (วชฺร ปาณี)

ปราสาททั้งสามนี้ งามราวกะว่าเพชร ในภูเขาอันเป็นมลทินของโลกทั้งปวง และเป็นที่บังเกิดความรุ่งเรืองแก่ไตรโลก พระองค์ได้ถวายแก่พระชินราช ประกอบด้วยพระสิริอันเลิศ กว่าพระชินทั้งหลาย ซึ่งสถิตอยู่ในทศทิศ

ภายหลังทรงโปรดเกล้า ให้พระราชสถวีระ ชื่อชยันตะ สร้างพระสถูปสามองค์ เมื่อ (ชยันตะ) ถึงมรณภาพแล้ว พระสถวีระ ชื่ออธิมุกติผู้เป็นศิษย์ได้สร้างพระเจดีย์อิฐสององค์ ใกล้ปราสาททั้งสามนั้น

(มหาศักราช) ๖๙๗ ขึ้น ๑๑ ค่ำ มาธวมาส เดือน ๖ เมื่อเวลาพระอาทิตย์พร้อมกับพระศุกร์ อุทัยในดาวกรกฎ พระเจ้ากรุงศรีวิชัย พระองค์มีรูปสัณฐานคล้ายกับเทวราช และประกอบด้วยสิริอันประเสริฐยิ่งกว่าพระราชาอื่น พระองค์ส่งแสงรัศมี ราวกะว่าแก้วมณีจินดา ทรงเอาพระทัยใส่ในไตรโลก ได้ทรงสร้าง.....(ศิลาชำรุดอ่านไม่ได้).......พระสถูป.........หมดข้อความด้านที่หนึ่งแต่เพียงเท่านี้

คำแปลด้านที่สอง

สวัสดี พระองค์ผู้เป็นเจ้าแห่งพระราชาทั้งปวง ทรงเดชานุภาพคล้ายกับอาทิตย์ ทรงบำบัดความมืดมัวฝูงศัตรูของพระองค์ รูปสัณฐานของพระองค์ งามราวกับว่าพระจันทร์อันปราศจากมลทิน เมื่อฤดูสารท หรือพระรามเมื่อเอาปฏิสนธิในโลกนี้ หรือพระนารายณ์......ทรงเป็นหัวหน้าแห่งไศเลนทรวงศ์ ทรงพระนามศรีมหาราชา.........(หมดข้อความด้านที่สองแต่เพียงนี้)

ศิลาจารึกหลักนี้เป็นหินทรายแดง ชนิดเดียวกับที่ทำพระพุทธรูปศิลาแดงทั้งหมด ในวัดพระบรมธาตุไชยา สูง ๑ เมตร ๔ เซ็นติเมตร กว้าง ๕๐ เซ็นติเมตร หนา ๘ เซ็นติเมตรครึ่ง ด้านหน้ามี ๒๙ บรรทัด ด้านหลังมีเพียง

๕ บรรทัดเศษ

ใจความด้านหน้าตอนต้น เป็นการยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงศรีวิชัยตอนปลายซึ่งเป็นใจความสำคัญนั้น กล่าวถึงพระเจ้ากรุงศรีวิชัย ทรงสร้าง "ไอษฎิกเคหวร" ๓ หลัง หรือ ๓ องค์ ไอษฎิกเคหวร คำนี้ ถ้าถือตามพยัญชนะ แปลว่า เรือนอันประเสริฐทำด้วยอิฐ ศาสตราจารย์ เซเดส์ เอาความว่า เป็นปราสาท แต่ความเข้าใจทั่ว ๆ ไปนั้น หมายถึงพระเจดีย์ใหญ่ชนิดที่มีซุ้มคูหา เพราะข้อความต่อไปก็แสดงชัดอยู่แล้วว่า เป็นที่ประดิษฐานรูปพระโพธิสัตว์และพระพุทธรูป ฯ

ตามศิลาจารึกนี้ ปรากฏว่า พระเจ้ากรุงศรีวิชัย มีตัวตนอยู่ในสมัยมหาศักราชปีที่ ๖๙๗ ซึ่งตรงกับ พ.ศ.๑๓๑๘ หรือ ค.ศ.๗๗๕

ที่ไชยา มีร่องรอยแห่งความเป็นนครหลวงของอาณาจักรศรีวิชัย คือมีโบราณวัตถุ และโบราณสถานสมัยศรีวิชัยเป็นจำนวนมาก และสูงขึ้นไปถึงชั้นราชสำนัก สุมาตราไม่มีสิ่งเหล่านี้ แม้มีบ้างก็เกิดในตอนหลัง เมื่อชวาปกครองสุมาตราแล้ว

พระพิมพ์มหายานอันงดงามแห่งสมัยศรีวิชัยนั้น มีอยู่มากตามถ้ำภาคเหนือของแหลม คือเฉพาะไชยาถึงจังหวัดตรัง ไม่มีทางปลายแหลมสุมาตราเลย

คำว่า "ศรีวิชัย" มีกล่าวถึงไว้ในศิลาจารึกสำคัญหลายแห่ง อาทิ ศิลาจารึกที่พบที่ภูเขาเกดุกัน (Kedukan) พ.ศ.๑๒๒๕ ศิลาจารึกพบที่วัดเสมาเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช พ.ศ.๑๓๑๘ ศิลาจารึกของพวกโจฬะที่เมืองตันชอว์ ในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เป็นต้น

ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ เสนอไว้ว่า ประมาณระหว่าง พ.ศ.๑๒๐๐-๑๗๐๐ เศษ เคยมีอาณาจักรโบราณอาณาจักรหนึ่ง เป็นใหญ่อยู่ทางทะเลใต้ คือบริเวณหมู่เกาะต่าง ๆ ตอนปลายแหลมมลายู มีราชธานีอยู่ที่เกาะสุมาตราใกล้กับเมืองปาเล็มบัง ทางทิศตะวันตกในปัจจุบันนี้เคยเป็นอาณาจักรนักเดินเรือที่เจริญรุ่งเรืองและมีอานุภาพมากเดินเรือทะเล

ติดต่อค้าขายกับจีน อินเดียและอาหรับ ควบคุมเส้นทางเดินเรือนานาชาติผ่านช่องแคบปลายแหลมมลายูตลอดจนเมืองท่าสำคัญไว้ในอำนาจจึงมั่งคั่ง ได้แผ่อาณาเขตครอบครองพื้นที่กว้างใหญ่ไพศาล มีเมืองประเทศราชเป็นอันมาก ได้แก่บางส่วนของเกาะชวา เกาะสุมาตราและแหลมมลายูทั้งหมด นับถือพุทธศาสนาลัทธิมหายาน ดังได้พบรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรแพร่ทั่วไป พระราชาผู้เป็นเจ้าแห่งอาณาจักรทะเลใต้นี้ ทรงพระนามว่า "ศรีวิชัย" เช่นเดียวกับชื่อเมืองราชธานี คือ สมัยก่อนมักเรียกชื่อเมืองกับชื่อกษัตริย์เป็นชื่อเดียวกัน ด้วยเหตุนี้ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ จึงสมมติตั้งชื่อเรียกอาณาจักรทะเลใต้แห่งนี้ว่า "ราชอาณาจักรศรีวิชัย" เป็นที่ยอมรับกันทั่วไป และเป็นจุดเริ่มต้นสร้างความสนใจและสร้างปัญหาให้ถกเถียงกันสืบมาจนทุกวันนี้

ต่อมา พ.ศ.๒๔๖๗ ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ ได้กล่าวถึงเรื่องประวัติศาสตร์ของอาณาจักรศรีวิชัยอย่างย่อ สรุปไว้ในหนังสือ The Vajiranana National Library of Siam ซึ่งท่านเป็นหัวหน้าบรรณารักษ์ และกล่าวถึงอย่างพิสดารไว้ในหนังสือชื่อ "โบราณวัตถุในพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร" ซึ่งท่านได้เขียนขึ้นทั้งภาษาไทยและภาษาฝรั่งเศส ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ.๒๔๗๑ และต่อมาอีกเพียงปีเดียว คือ พ.ศ.๒๔๗๒ ท่านก็ได้ตีพิมพ์เรื่องอาณาจักรศรีวิชัย ในหนังสือประชุมศิลาจารึกสยามภาค ๒ จึงทำให้ประวัติศาสตร์ศรีวิชัยแพร่หลายออกไปยิ่งขึ้น จนเป็นที่รู้จักและยอมรับกันอย่างกว้างขวางทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ

ทฤษฎีที่ตั้งราชธานีศรีวิชัย

ต่อมาเมื่อการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์โบราณคดีและประวัติศาสตร์ศิลป์เจริญก้าวหน้ามีหลักฐานเพิ่มใหม่มากขึ้น ก็ทำให้ความเชื่อเรื่องทฤษฎีเกี่ยวกับอาณาจักรศรีวิชัยเปลี่ยนแปลงไปบ้าง กล่าวคือปัจจุบันเกิดมีความเชื่อแตกต่างกัน ๕ ทฤษฎี คือ

๑. เชื่อว่าอาณาจักรศรีวิชัยมีเมืองหลวงหรือราชธานีตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของเมืองปาเล็มบัง บนเกาะสุมาตรา ตามความเห็นของศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ ผู้ประกาศว่า มีอาณาจักรนี้อยู่ทางทะเลใต้ เมื่อ พ.ศ.๒๔๖๑ และมีคนเชื่อตามด้วยมาก

๒. เชื่อว่าเมืองหลวงของอาณาจักรศรีวิชัยตั้งอยู่ในชวาภาคกลางบนเกาะชวา ผู้ที่เชื่อตามนี้โดยมากเป็นฝ่ายนักประวัติศาสตร์โบราณคดีชาวดัทช์ ซึ่งเคยปกครองอินโดนีเซีย และได้เคยศึกษาค้นคว้าเรื่องราวต่าง ๆ ไว้มาก แต่ก็มีคนเห็นด้วยน้อย

๓. เชื่อว่าอาณาจักศรีวิชัยมีเมืองหลวงตั้งอยู่ที่เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ทฤษฎีนี้มี ดร.ควอริชท์ เวลส์ ชาวอังกฤษเป็นผู้นำ (ปัจจุบันเปลี่ยนความคิดแล้ว) และมีนักค้นคว้าชาวไทยหลายท่านเห็นด้วย อาทิท่านพุทธทาสภิกขุ ม.จ.จันทรจิรายุ รัชนี นอกจากนั้นลางท่านยังมีความเห็นต่างออกไปอีกว่าเมืองหลวงของอาณาจักรศรีวิชัยตั้งอยู่บนแหลมมลายูแต่ไม่ได้ระบุว่าคือเมืองใด เช่น ศาสตรี นักประวัติศาสตร์ชาวอินเดียเป็นต้น

๔. เป็นทฤษฎีใหม่ไม่เชื่อถืออะไรเลย โดยให้เหตุผลว่า ความจริงแล้วอาณาจักรศรีวิชัยไม่มีอยู่ในโลกนี้ ไม่มีหลักฐานเป็นตัวตนแน่นอนหรือเชื่อถือได้ เหตุที่เกิดขึ้นเป็นอาณาจักรศรีวิชัยขึ้นมาก็เพราะศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ อ่านศิลาจารึกโบราณออกจึงได้คิดผูกเรื่องแต่งเป็นเรื่องโยงขึ้นมาตามความคิดเห็นของตัวท่านเอง ทั้ง ๆ ที่หลักฐานไม่แน่นแฟ้นพอและก็มีคนเชื่อตามผิด ๆ ไปด้วย นอกจากนี้ที่เรียกว่าสกุลช่างสมัยศรีวิชัยก็ไม่อาจยอมรับได้ เพราะว่าไม่มีแบบอย่างที่เด่นชัดและมากพอและบนแหลมมลายูมีอาณาจักรตามพรลิงค์เจริญมั่นคงอยู่ก่อนแล้ว

เชื่อว่าเมืองหรือนครรัฐต่าง ๆ บนแหลมมลายูและเกาะสุมาตราต่างเป็นอิสระไม่ขึ้นแก่กัน แต่ได้รวมตัวกันเป็นสหพันธรัฐหรือสมาพันธรัฐยุคใดสมัยใดใครมีกำลังกล้าแข็งหรือมีอำนาจอิทธิพลทางการค้าและได้รับการสนับสนุนจากอินเดียและจีน ก็จะได้เป็นผู้นำกลุ่ม ดังนั้น การรวมตัว

และการสัมพันธ์กันจึงเป็นแบบหลวม ๆ ไม่มั่นคง

เรื่องเมืองหลวงของอาณาจักรศรีวิชัยยังมีผู้ถกเถียงกันมาก บางท่านก็ว่าอาณาจักศรีวิชัยมีเมืองหลวงหลายแห่งมีการย้ายเมืองหลวงไปตั้งอยู่ ณ เมืองนั้น ๆ ตามเหตุการณ์ผันผวนทางการเมืองการปกครองเพราะอาณาจักรศรีวิชัยเป็นอาณาจักรที่ใหญ่โตมาก มีอายุตั้งหลายร้อยปี ย่อมต้องมีการย้ายเมืองหลวงบ้างเป็นแน่ ความเห็นนี้ดูจะเป็นความเห็นแบบประนีประนอม ไม่พยายามยึดมั่นในทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่ง

กำเนิดอาณาจักรศรีวิชัย

แรกกำเนิดอาณาจักรศรีวิชัยขึ้น และทำให้อาณาจักรเจริญรุ่งเรืองขึ้นอย่างรวดเร็วนั้น มีเครื่องสนับสนุนส่งเสริมหลายประการ กล่าวคือ

ประการแรก เส้นทางเดินเรือต่อค้าขายระหว่างจีนกับอินเดียจำเป็นจะต้องแล่นเรือผ่านปลายแหลมมลายู คือผ่านช่องแคบมะละกาและช่องแคบซุนดะ ทำให้ดินแดนเกาะต่าง ๆ ทางฝั่งตะวันออกเฉียงใต้ของสุมาตราและตอนปลายแหลมมลายูมีความสำคัญเป็นพิเศษ เพราะว่าตั้งอยู่ระหว่างช่องแคบมะละกากับช่องซุนดะซึ่งมีลักษณะเป็นเครื่องกีดกั้นทางธรรมชาติของคาบสมุทรมาเลย์และอินโดนีเซีย แหลมมลายูและเมืองปาเล็มบังจึงตั้งอยู่ในสถานที่เหมาะสำหรับการเดินเรือ เป็นเมืองท่าค้าขายและแวะพักเดินทาง ด้วยปรากฏว่าเป็นขั้นต้นของการเดินทางระหว่างจีนกับอินเดีย ตามจดหมายเหตุจีนที่ได้บันทึกไว้ อย่างเช่นใน พ.ศ.๑๗๒๑ นักภูมิศาสตร์ชาวจีนคนหนึ่งได้บันทึกไว้ว่า "เมืองนี้ (ปาเล็มบัง) เป็นท่าเรือสำคัญที่สุดสำหรับชาวต่างประเทศ ไม่ว่าจะเดินเรือมาจากชวาหรืออาหรับหรืออินเดียใต้ ถ้าจะไปเมืองจีนแล้ว จำเป็นจะต้องผ่านแหลมมลายูและเกาะสุมาตราเมืองปาเล็มบังทั้งนั้น"

ประการที่สอง เมื่ออาณาจักรฟูนันสลายลงในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๒ อิทธิพลที่เคยแผ่ไปถึงแหลมมลายูและแถบทะเลใต้เป็นเวลาราว ๕๐๐

ปีก็หมดสิ้นลงด้วย แม้อาณาจักรกัมพูชา (เจนละ) ซึ่งเกิดขึ้นใหม่แทนอาณาจักรฟูนันก็หาได้พยายามที่จะแผ่อาณาเขตให้กว้างใหญ่ไพศาลอย่างฟูนันไม่ เพียงแต่จะทำนุบำรุงแถบลุ่มน้ำโขงตอนใต้ตลอดถึบแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งปรากฏโบราณวัตถุสถานสวยงามใหญ่โตมาจนทุกวันนี้ เช่น นครวัด นครธม ปราสาทหินต่าง ๆ ทั้งที่อยู่ในเขตประเทศกัมพูชาและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย อาณาจักรกัมพูชา (เจนละ) ไม่สนใจที่จะขยายอาณาเขตลงไปทางใต้ หรือแหลมมลายู ฉะนั้น ดินแดนแถบทะเลใต้จึงไม่มีมหาอำนาจใดครอบครองหรือรบกวน

ประการสุดท้าย สถานที่ชนพื้นเมืองรวมตัวกันตั้งอยู่ทำมาหากินอยู่เป็นกลุ่ม ๆ ก็มักเป็นบริเวณที่ราบชายฝั่งทะเล และบริเวณโดยรอบปากแม่น้ำหรือปากอ่าว เพราะเป็นที่เหมาะสำหรับเพาะปลูกเกษตรกรรมและทำประมงชายฝั่ง เมื่อพ่อค้าชาวอินเดียเดินทางเข้ามาติดต่อค้าขาย ก็สมาคมสมสู่ด้วย พร้อมกับเอาอารยธรรมของชาวอินเดียมาใช้ ทำให้เจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว เนื่องจากบริเวณปากอ่าวท่าเรือริมทะเลเกาะสุมาตราและแหลมมลายูเป็นอิสระอย่างเต็มที่แล้ว และอยู่ในทำเลที่เหมาะสมทางการเดินเรือ จึงทำให้ดินแดนแถบนี้มีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เริ่มมีบทบาทในการควบคุมเส้นทางเดินเรือในทางการค้ากับจีนและอินเดีย ตลอดจนกับดินแดนใกล้เคียงอันเป็นโอกาสให้อาณาจักรศรีวิชัยเกิดขึ้น แล้วเริ่มมีกำลังเข้มแข็งขยายอิทธิพลทางการค้าการทหารการปกครองอย่างรวดเร็วในพุทธศตวรรษที่ ๑๓

ในระยะที่อาณาจักรศรีวิชัยเจริญสูงสุด เราทราบเรื่องราวได้บ้างจากจดหมายเหตุจีน จากศิลาจารึก และจากนักภูมิศาสตร์นักเดินเรือชาวอาหรับเปอร์เซีย เรื่องราวที่สำคัญ ได้แก่ เมื่อหลวงจีนอี้จิง (I–Ching) เดินทางไปสืบศาสนายังประเทศอินเดียครั้งแรกใน พ.ศ.๑๒๑๔ ท่านได้บันทึกไว้ว่า ท่านใช้เวลาเดินทางประมาณ ๒๐ วันจากเมืองท่ากวางตุ้ง (Ganton) ก็ถึงประเทศศรีวิชัย หลวงจีนอี้จิงพักอยู่เป็นเวลา ๖ เดือนเพื่อ

ศึกษาไวยากรณ์ ภาษาสันสกฤต ความตอนหนึ่งท่านได้บันทึกไว้ว่า "......ภายในเมืองศรีวิชัยมีกำแพงล้อมรอบ มีพระภิกษุสงฆ์ในพุทธศาสนากว่า ๑,๐๐๐ รูป ท่านเหล่านี้มีจิตใจนอบน้อมไปในทางการศึกษาและปฏิบัติธรรมบำเพ็ญกุศลด้วยการศึกษาและพิจารณาแสวงหาหลักธรรมทุกสิ่งทุกอย่างเช่นเดียวกับที่ถือปฏิบัติกันอยู่ในมัธยมประเทศ พระธรรมวินัยและพิธีกรรมทุกอย่างก็คล้ายกันมาก ถ้าพระภิกษุจีนปรารถนาจะเดินทางไปยังทิศตะวันตกเพื่อศึกษาเล่าเรียนและอ่าน (คัมภีร์ต้นฉบับดั้งเดิมของพุทธศาสนา) แล้วทางที่ดีควรแวะพักอยู่ที่นครศรีวิชัยเพื่อฝึกหัดปฏิบัติพระวินัยสักปีหรือสองปีก่อนแล้วจึงค่อยเดินทางต่อไปยังภาคกลางของอินเดีย..." หลวงจีนอี้จิง ไปศึกษาพระคัมภีร์พุทธศาสนาที่มหาวิทยาลัยนาลันทาเป็นเวลา ๑๐ ปีก็เดินทางกลับจากอินเดียทางเรือมาแวะที่นครศรีวิชัยอีก ๔ ปีคือระหว่าง พ.ศ.๑๒๒๘-๑๒๓๒ เมื่อกลับไปประเทศจีนแล้วก็ยังได้เดินทางกลับมายังนครศรีวิชัยอีกพร้อมด้วยผู้ช่วยอีก ๔ คน เรื่องเมืองหรือสถานที่ที่หลวงจีนอี้จิงได้เดินทางมาแวะพักเพื่อศึกษาและแปลคัมภีร์พุทธศาสนาภาษาสันสกฤตทั้งขาไปและขากลับนี้จะเป็นเมืองใดแน่ยังถกเถียงกันอยู่ บ้างก็ว่าเป็นเมืองปาเล็มบัง เมืองหลวงของอาณาจักรศรีวิชัย บ้างก็ว่าเป็นเมืองแถบแหลมมลายูตอนเหนือ คือเมืองไชยา หรือนครศรีธรรมราชเพราะระยะเวลาเดินทางเรือ ๒๐ วันจากเมืองจีนใกล้เคียงความจริงมากกว่าและมีโบราณวัตถุสถานเก่าแก่มากกว่า จึงพอจะตรงกับความเจริญทางพระพุทธศาสนาดังในจดหมายเหตุจีนกล่าว

ขณะที่กรุงศรีวิชัยเรืองอำนาจนั้น บนเกาะชวาก็มีกษัตริย์ต่างราชวงศ์ครอบครองเป็นอิสระอยู่หลายเมือง ที่สำคัญได้แก่ราชวงศ์ "สญชัย" กับราชวงศ์ "ไศเลนทร" ซึ่งครอบครองอยู่ในชวาภาคกลาง ราชวงศ์สญชัยเป็นกษัตริย์เชื้อสายในชวาเอง นับถือศาสนาพราหมณ์นิกายไศวะ ตั้งอยู่บนที่ราบเดียง (Dieng) ส่วนราชวงศ์ไศเลนทร นับถือพุทธศาสนา ฝ่ายมหายาน ต่อมาปราบราชวงศ์สญชัยสำเร็จได้ครอบครองชวาภาคกลาง

ทั้งหมด เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ หรือ ๑๔ ต่อมาราว พ.ศ.๑๓๔๕-๑๓๗๕ พระเจ้าสมรตุงคะแห่งราชวงศ์ไศเลนทร ได้อภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงตารา พระราชธิดาของพระเจ้าธรรมเสตุแห่งอาณาจักรศรีวิชัย ทรงมีพระราชธิดาองค์หนึ่งพระนามว่า ประโมทวรรธนี มีพระราชโอรสองค์หนึ่งพระนามว่า พาลบุตร เจ้าหญิงประโมทวรรธนีซึ่งเป็นองค์ทายาทแห่งราชวงศ์ไศเลนทร ได้อภิเษกสมรสกับเจ้าชายปิกะตันแห่งราชวงศ์สญชัย ส่วนเจ้าชายพาลบุตรได้เสวยราชย์ในอาณาจักรศรีวิชัยเมื่อ พ.ศ.๑๓๙๓ จึงเป็นอันว่า ในที่สุดราชวงศ์ทั้งสาม คือ สญชัย ไศเลนทร และราชวงศ์ศรีวิชัย ภายหลังได้กลายมามีความสัมพันธ์กันโดยทางสมรส

ราชวงศ์ไศเลนทรบนเกาะชวามาจากไหน นักปราชญ์ทางโบราณคดียังมีความเห็นไม่ตรงกัน บางท่านว่าเป็นพวกที่อพยพมาจากแคว้นกลิงค์ (Garinga) ริมอ่าวเบงกอลของอินเดียหรือจากอินเดียใต้ บ้างก็ว่าเป็นชาวชวานั่นเอง แต่ส่วนใหญ่เห็นพ้องตามความเห็นของศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ คือพวกราชวงศ์ไศเลนทรสืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์โบราณผู้ครอบครองอาณาจักรฟูนัน ซึ่งภายหลังพ่ายแพ้แก่กษัตริย์เจนละ จึงได้อพยพไปอยู่เกาะชวาและได้ครอบครองเกาะชวาภาคกลาง จึงนำเอาความหมายหรือสัญลักษณ์ "เจ้าแห่งภูเขา" (King of the mountain) อันเป็นตำแหน่งในสมัยโบราณของกษัตริย์ฟูนันผู้นับถือศิวลึงค์กลับมาใช้ใหม่ และตั้งพระองค์เองขึ้นเป็นจักรพรรดิแห่ง "ไศเลนทร" เช่นเดียวกันอีก

อย่างไรก็ตามเมื่อ พ.ศ.๒๕๐๕ ได้ค้นพบจารึกภาษามลายูโบราณซึ่งมีคำว่า "เสเลนทระ" (Selendra) ทางทิศเหนือของภาคกลางบนเกาะชวา ตัวอักษรมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ แสดงว่าราชวงศ์เป็นเชื้อชาติอินโดนีเซียนั่นเองตามการอ่านแปลของศาสตราจารย์ โบคารี

พวกพ่อค้าชาวอาหรับที่เดินทางเรือมาค้าขายยังดินแดนแถบนี้พุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๕ ได้เรียกอาณาจักรศรีวิชัยว่า ซาบัค (Zabag)

กษัตริย์ผู้ครองเมืองซาบัคหรือกรุงศรีวิชัย รู้จักกันในนามว่า "มหาราช" ทรงปกครองดินแดนที่เป็นหมู่เกาะต่าง ๆ และดินแดนนี้ตั้งอยู่ตรงข้ามกับประเทศจีน ใช้เวลาเดินเรือนติดต่อกันประมาณ ๑ เดือนหรือเร็วกว่านี้ถ้าลมดี ตั้งอยู่กึ่งกลางทางระหว่างประเทศจีนกับอาหรับ มีความอุดมสมบูรณ์ไม่แพ้ดินแดนใด มีประชาชนอาศัยอย่างหนาแน่น เป็นตลาดศูนย์กลางการค้าเครื่องเทศ จึงมีเรือกำปั่นเรือสำเภาของชาติต่าง ๆ เดินทางมาติดต่อค้าขายอยู่เสมอ พ่อค้าชาวอาหรับรู้จักเมืองซาบัตดี เพราะได้เดินทางมาติดต่อค้าขายเป็นประจำและได้บันทึกพรรณนาถึงเรื่องชีวิตความเป็นอยู่ของชาวกรุงศรีวิชัยได้อย่างพิสดาร

อาณาจักรศรีวิชัยมีอาณาเขตกว้างขวางใหญ่ไพศาล มีเมืองประเทศราชขึ้นอยู่หลายเมือง ในระหว่างปี พ.ศ. ๑๕๕๐-๑๗๕๐ ถ้าไม่นับบรรดาเมืองขึ้นต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่บนเกาะสุมาตรากับดินแดนบางส่วนของเกาะชวาและลังกา เฉพาะเมืองต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่บนแหลมมลายูทั้ง ๒ ฝั่ง มีดังนี้

ทางฝั่งตะวันออกมีเมืองปาหัง
- ตรังกานู
- ลังกาสุกะ (ปัตตานี)
- กลันตัน
- กัวลาเปรัง (ขึ้นไปตามลำน้ำตรังกานู ๓๐ กม.)
- เซโลถิง (พัทลุง-สทิงพระ)
- นครศรีธรรมราช (ตามพรลิงค์)
- ไชยา (ครหิ)

ทางฝั่งตะวันตกมีเมือง เกดะห์ (ไทรบุรี)
- ตักโกละ (ตะกั่วป่า)
- ปัปผาละ (เมืองท่าเรืออยู่ใกล้เมืองหงสาวดีของมอญ)

ระหว่างที่อาณาจักรศรีวิชัยมีอำนาจสูงส่งในแถบทะเลใต้ ได้ส่ง

ทูตานุทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีกับจีนอยู่เสมอ เท่าที่ปรากฏหลักฐานทางฝ่ายจีน เจ้ากรุงศรีวิชัยได้แต่งราชทูตไปเมืองจีนมากกว่า ๑๒ ครั้งและมีข้อน่าประหลาดใจอยู่ประการหนึ่งในฐานะที่อาณาจักรศรีวิชัยเป็นใหญ่เหนือช่องแคบทะเลใต้ เจริญรุ่งโรจน์ทางการค้า ไม่มีชาติอื่นรบกวนรุนแรง จึงมีสภาพทางเศรษฐกิจและการเมืองที่มั่งคั่งมั่นคงอย่างมาก แต่ทว่ากรุงศรีวิชัยมิได้เอาใจใส่ทางจริยธรรม สมดังที่นักบวชจีนที่เคยเดินทางผ่านมาแล้วได้บันทึกไว้ ผิดกับบนเกาะชวาซึ่งกษัตริย์ฝักใฝ่ในศิลปวิทยา ได้ทรงสร้างโบราณวัตถุสถานขนาดใหญ่โตงดงามน่าพิศวงไว้เป็นจำนวนมาก ดังปรากฏเป็นพยานให้เห็นอยู่จนทุกวันนี้ กษัตริย์กรุงศรีวิชัยแห่งเกาะสุมาตราไม่ได้ปลูกฝังวรรณคดี ศาสนา หรือก่อสร้างเจดีย์สถานอุทิศให้แก่หลักธรรมเลย ผิดกับบนแหลมมลายูตอนเหนือ คือ เมืองไชยาและเมืองนครศรีธรรมราชปรากฏมีศาสนสถาน ศาสนวัตถุต่าง ๆ จำนวนมาก ด้วยเหตุนี้นักปราชญ์ทางประวัติศาสตร์โบราณคดีบางท่านจึงสงสัยว่า นครหลวงของอาณาจักรศรีวิชัยอาจจะไม่ได้อยู่ที่เมืองปาเล็มบังบนเกาะสุมาตราอาจจะตั้งอยู่บนแหลมมลายูตอนเหนือหรือที่อื่นมากกว่า เพราะผิดหลักความจริงไม่น่าจะเป็นไปตามความเห็นของศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์

ชื่ออาณาจักรศรีวิชัย

เรื่องชื่ออาณาจักรศรีวิชัย เป็นปัญหาสำคัญอย่างหนึ่ง ที่นำมาใช้เป็นเหตุผลอ้างว่า ครั้งโบราณเมืองไชยาเคยเกี่ยวข้องกับอาณาจักรศรีวิชัยหรือพระเจ้ากรุงศรีวิชัย โดยเชื่อกันว่าคำ “ไชยา-ชัยยา” มาจากคำ “ศรีวิชัย” ในขณะเดียวกันชื่ออาณาจักรศรีวิชัยในบันทึกจดหมายเหตุชาวต่างประเทศ ทั้งจีน อาหรับ อินเดีย ก็เรียกเพี้ยนกันออกไปมากบ้างน้อยบ้าง ดังนั้นเรื่องชื่อเมืองจึงน่าสนใจน่าศึกษาไม่น้อย เพราะถ้าเข้าใจถูกต้องก็จะทำให้การวิเคราะห์เรื่องราวได้ถูกต้องชัดเจนยิ่งขึ้นในประเด็นต่าง ๆ

คำว่า “วิชัย” หรือ “วิชย” แปลว่าชัยชนะ ความชนะ คำว่าวิชัย

หรือศรีวิชัยนี้ได้รับอิทธิพลมาจากอินเดียโดยนำมาใช้เป็นชื่อเมืองต่าง ๆ ในเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ อาทิ

วิชัย เป็นชื่อเมืองหลวงของจาม ระหว่าง พ.ศ.๑๕๔๓-๒๐๓๑๔ ซึ่งจดหมายเหตุจีนที่เกี่ยวกับศูนย์กลางของอาณาจักรจาม มีกล่าวไว้ในศิลาจารึกหลายหลัก

วิชัยปุระ เป็นชื่อเมืองหลวงของไทยใหญ่ที่ปินยะ ระหว่าง พ.ศ.๑๘๕๕-๑๙๐๗

วิชัย-ศรีวิชัย เป็นชื่อที่นิยมใช้อยู่ในอินเดียใต้ ชื่อกษัตริย์ลังกาองค์หนึ่ง วิชัยกุมาร ก็แสดงให้เห็นว่าเป็นชื่อที่ชาวอินเดียใช้มาแต่โบราณ

ศรีวิชัย คำนี้ยังปรากฏเป็นนามกษัตริย์ในตำนานนิทานชาดกในพุทธศาสนาด้วย

(ศรี) วิชัย-ชัยยะ = ไชยา เนื่องจากสำเนียงคนปักษ์ใต้ถนัดพูดตัดคำให้สั้นลงนั่นเอง ดังนั้น คำวิชัย-ไชยา เป็นคำเดียวกัน เพราะเป็นคำที่มาจาก "ชะยะ" แห่งคำศรีวิชัย (หรือศรีวิชะยะ) ส่วนคำ "ศรี" กับ "วิ" เป็นส่วนประกอบไม่ใช่ตัวคำแท้ คนเมืองสุราษฎร์ธานีหรือเมืองไชยาชอบพูดจากหางเสียง จึงพูดคำ (วิ) ไชยเป็นไชยา หรือชะยา เช่นเดียวกับจีน คำ ชิ-ลิ-ฺโฟ-ชิ, สัน-โฟ-ชิ และ โฟ-ชิ สามารถตัดคำให้สั้นลงได้ เช่นเดียวกับคำ ศรีวิชะยะ-วิชะยะ และ ชะยะ

เมืองไชยา อาจแปลได้ว่าเป็นเมืองแห่งชัยชนะ หรือเมืองที่กษัตริย์ศรีวิชัยเคยปกครองหรือเคยพำนักอยู่ หรือตั้งขึ้นเป็นอนุสรณ์แห่งพระองค์

ชื่ออาณาจักรศรีวิชัย ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ เอามาจากคำในศิลาจารึกว่า

ศรีวิชเยนฺทรราชา

ศรีวิชาเยศฺ

ศฺรีวิชย

คำแปลอาจเท่ากับชื่อ "พระเจ้ากรุงศรีวิชัย" คือเอาชื่อกษัตริย์เป็นชื่อเมือง หรือชื่ออาณาจักร หรือเอาชื่อเมืองหลวงเป็นชื่อประเทศแบบที่คนสมัยก่อนนิยมกัน

บางท่านมีความเห็นว่า "ไชยา" ตรงกับชื่อที่ชาวอาหรับใช้ว่า "ศรีบูสะ" หรือ "ศรีบูชา" ตามข้อเขียนของ อาบู ซาอิด ฮาซาน ชาวเมืองซีราฟซึ่งตั้งอยู่บนอ่าวเปอร์เซียได้เขียนไว้เมื่อ พ.ศ.๑๔๕๙ เพราะคำที่จีนเรียกว่า เกีย-โล-ฮิ หรือ เจีย-โล-สิ (ในจดหมายเหตุของชาวชูกัว เมื่อ พ.ศ.๑๗๖๘) ก็เช่นเดียวกับคำว่า "ครหิ" ตามตัวอักษรตัวต่อตัวที่ปรากฏในจารึกหลักที่ ๒ ณ ฐานพระพุทธรูปนาคปรก (พ.ศ.๑๗๒๖) นั่นเอง

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ศาสตราจารย์วอลเตอร์ ได้ให้ความเห็นว่าคำว่า "ซาบัค" (Zabag) หรือมหาราชแห่งซาบัค ตามจดหมายเหตุนักภูมิศาสตร์ของชาวอาหรับใช้เรียกนั้น โดยทั่วไปเราก็ยอมรับกันว่าคำซาบัค หรือ ซาบัช หรือซาบาก เป็นการออกเสียงแบบอารบิคของคำว่า "ชาวาก" หรือ "ชาวะกะ" (อินเดียเรียกซาบัคว่า สุวรรณทวีป) แต่เนื่องจากพระราชาแห่งอาณาจักรศรีวิชัยทรงมีเชื้อสายมาจากชวา อาจเป็นเหตุให้ชาวอาหรับในพุทธศตวรรษที่ ๑๔ เรียกอาณาจักรศรีวิชัยว่า ซาบัค หรือ ชวาด้วยก็เป็นได้

การเสื่อมสลายของอาณาจักรศรีวิชัย

สาเหตุที่ทำให้อาณาจักรศรีวิชัยเสื่อมอำนาจและสูญสลายไปในที่สุดนั้นน่าจะมีเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ มาประกอบกัน ดังนี้

๑. เป็นเพราะอาณาจักรศรีวิชัยมีนโยบายการขยายอำนาจและควบคุมเส้นทางเดินเรือค้าขายที่ผ่านอาณาเขตที่ตนมีอิทธิพลครอบครองอยู่ ทำให้มีศัตรูรอบด้านโดยเฉพาะดินแดนใกล้เคียง และเกิดไปขัดผลประโยชน์ของราชวงศ์โจฬะในประเทศอินเดียฝ่ายใต้ เนื่องจากราชวงศ์โจฬะสามารถปราบพวกปัลลวะลงได้แล้ว ก็ได้เข้ามาติดต่อค้าขายกับดิน

แดนแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และจีนมากขึ้น ตลอดจนเมืองท่าต่าง ๆ ในแถบเบงกอล เมื่อพวกโจฬะถูกพวกศรีวิชัยบังคับให้แวะเสียภาษี ถูกแข่งขันทางการค้าและถูกควบคุมทางเส้นทางเดินเรือผ่านช่องแคบอยู่เสมอ จนในที่สุดก็ได้เกิดสงครามทางเรือระหว่างพวกศรีวิชัยกับพวกโจฬะหลายครั้ง ต่างฝ่ายต่างทำสงครามขับเคี่ยวกัน แต่ผลสุดท้ายพวกศรีวิชัยเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ยับเยินใน พ.ศ.๑๕๖๘ อันเป็นเหตุให้อาณาจักรศรีวิชัยอ่อนแอลง

๒. อาณาจักรคาดิริ (Kadiri) และอาณาจักรมัชปาหิต (Majapahit) บนเกาะชวาเริ่มเจริญรุ่งเรือง ได้ขยายอิทธิพลและขยายดินแดนกว้างขวางออกไปตามลำดับ และได้ทำสงครามกับอาณาจักรศรีวิชัยบ่อยครั้งในช่วง พ.ศ.๑๗๐๐-๑๘๐๐ พวกศรีวิชัยต้องทำศึกหลายด้านในเวลาเดียวกัน จึงเท่ากับตัดทอนกำลังริดรอนอำนาจของอาณาจักรศรีวิชัยมากขึ้นทุกขณะ ประกอบกับอาณาจักรศรีวิชัยกว้างใหญ่เกินไปยากแก่การควบคุมดูแลปกครอง ทำให้กำลังป้องกันไม่เข้มแข็ง เมืองประเทศราชก็คอยตั้งตัวเป็นอิสระอยู่ตลอดเวลา ถ้าเห็นว่าเมืองหลวงอ่อนแอ

๓. ในราว พ.ศ.๑๖๐๐-๑๘๐๐ อาณาจักรกัมพูชา (ขอม) ก็เจริญรุ่งเรืองในแถบตอนล่างของแม่น้ำโขง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ได้ขยายอิทธิพลลงไปยังแหลมมลายูตอนเหนือด้วย ตามหลักฐานในศิลาจารึกหลักที่ ๒๔ ซึ่งจารึกขึ้นเมื่อ พ.ศ.๑๗๗๓ ก็ได้แสดงให้เห็นว่า ดินแดนบนแหลมมลายูตอนเหนือคืออาณาจักรตามพรลิงค์ ได้ประกาศตั้งตนเป็นอิสระไม่ขึ้นกับกรุงศรีวิชัยแล้ว และประกอบกับในราว พ.ศ.๑๘๐๐ อาณาจักรสุโขทัยได้เรืองอำนาจขึ้นทางทางตอนเหนือของลุ่มน้ำเจ้าพระยา ได้แผ่อำนาจอิทธิพลลงไปทางใต้ได้ครอบครองดินแดนต่าง ๆ บนแหลมมลายูได้เกือบหมด

ด้วยเหตุต่าง ๆ ดังกล่าวนี้ อาณาจักรศรีวิชัยถูกรุกขนาบทุกด้าน จึงถึงกาลอวสานนับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา คงเหลือไว้แต่ชื่อในประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมให้เราได้ศึกษากันเท่านั้น

มรดกทางศิลปวัฒนธรรม

หลักฐานทางวัฒนธรรมสมัยศรีวิชัยที่สำคัญ และปรากฏอยู่อย่างชัดเจนทั้งในภาคใต้และภาคอื่นของประเทศไทยมี :-

สถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรมศรีวิชัยที่สำคัญ ได้แก่ เจดียสถานที่สร้างอุทิศเนื่องในพระพุทธศาสนาที่ยังเหลือรูปทรงชัดเจนส่วนใหญ่อยู่ที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี คือ เจดีย์วัดหลง เจดีย์วัดแก้ว เจดีย์วัดพระบรมธาตุ และซากรากฐานก่ออิฐในวัดเวียง ที่ในจังหวัดนครศรีธรรมราชก็มีอาคารที่เข้าใจว่าเป็นสิ่งก่อสร้างสมัยศรีวิชัยหลายแห่ง เช่น วัดเขาหลัก อำเภอทุ่งใหญ่ อาคารมีทับหลัง ที่ตำบลท่าเรือ อำเภอเมือง เจดีย์พระบรมธาตุองค์เดิมก็เชื่อกันว่าเป็นแบบศรีวิชัย เมื่อสร้างเจดีย์ลังกาครอบไว้จึงได้สร้างองค์จำลองไว้ ๒ องค์ ภายนอกแบบเดียวกับพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม (จากการเจาะสำรวจของสถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเซีย แสดงให้เห็นว่าองค์เจดีย์ตัน ไม่ได้ครอบอะไรไว้) รากฐานของพระอุโบสถ วิหารเจดีย์ และเทวสถาน ในเขตอำเภอเมือง อำเภอท่าศาลา และอำเภอสิชล อีกจำนวนหลายแห่งเข้าใจว่าอายุไม่ต่ำกว่าสมัยศรีวิชัยตอนปลาย น่าเสียดายเราไม่ทราบว่ารูปทรงส่วนบนของอาคารเป็นอย่างไร เพราะพังทลายเหลือเพียงฐานแล้วเท่านั้น พระพุทธรูป พระพิมพ์ ตลอดจนโบราณศิลปวัตถุต่าง ๆ ก็มักพบจากซากโบราณสถานเหล่านี้เป็นเครื่องยืนยันอยู่ อาคารในสมัยศรีวิชัยถ้าเป็นบ้านเรือนอยู่อาศัยสร้างด้วยไม้ รวมทั้งศาสนสถานที่มีความสำคัญน้อย อย่างมากคงก่ออิฐเพียงรากฐาน ส่วนบนเป็นไม้จึงไม่เหลือไว้เลยนอกจากศาสนสถานที่สำคัญ เช่น เจดีย์ ที่สร้างด้วยอิฐทั้งหมด ลักษณะปัตยกรรมถ้าเป็นเจดีย์มีลักษณะทรงมณฑปสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป ส่วนยอดนั้นทำเป็นพระสถูป องค์เจดีย์อาจแบ่งได้เป็น ๔ ส่วน ส่วนล่างสุดเป็นฐานสี่เหลี่ยมยกพื้นสูง มีซุ้มมุขสำหรับให้คนไปนมัสการ

พระพุทธรูปภายใน เหนือขึ้นไปเป็นกูฑุ หรือซุ้มจรนำรูปเกือกม้า และเจดีย์จำลองประดับไว้ตามมุมลดหลั่นกันขึ้นไป ส่วนสุดท้ายคือองค์ระฆังและยอดเจดีย์ กรอบประตูซุ้มทางเข้าไปภายในอาคาร มักใช้แผ่นศิลารองรับน้ำหนักทั้งหมด คือทั้งแผ่นล่างและแผ่นบนเจาะรูสำหรับใส่เดือยหัวท้ายข้างละ ๑-๒ รู แผ่นกรอบประตูด้านข้างจะมีขนาดเล็กกว่า แต่ยาวตามส่วนสูงของประตู หัวท้ายสลักเป็นเดือยคล้ายตัวผู้ตัวเมียนั่นเอง แผ่นศิลากรอบประตูนี้บางทีก็ใช้เป็นแผ่นจารึกด้วย

อาคารเหล่านี้สร้างด้วยอิฐทั้งสิ้น ศิลปกรรมการช่างมีทั้งชนิดไม่สอปูนและสอปูนกับสอดิน ที่ไม่ใช้ปูนเป็นน้ำยาประสานเชื่อมระหว่างแผ่นอิฐพบน้อยแห่ง คือมีเจดีย์วัดหลง วัดแก้ว และวัดพระบรมธาตุไชยาเท่านั้น อันแสดงให้เห็นว่าเป็นศิลปการช่างที่เป็นการเฉพาะแตกต่างกับการก่อสร้างแบบอื่นด้วย เจดีย์ที่ไม่ใช้ปูนสอนอกจากมีในสมัยศรีวิชัยแล้วในสมัยลพบุรีก็ปรากฏมีสร้างเหมือนกัน เช่น หมู่ปราสาทอิฐเมืองต่ำจังหวัดบุรีรัมย์ เป็นต้นซึ่งมีลักษณะคล้ายกันหลายอย่าง แสดงว่าจะต้องมีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งติดต่อถ่ายทอดกัน ถ้าสามารถค้นคว้าหาความจริงได้ก็จะทำให้ประวัติศาสตร์คลี่คลายได้มาก จึงเป็นเรื่องน่าช่วยกันค้นคว้าต่อไป

อายุของเจดีย์สมัยศรีวิชัยที่ไชยา เข้าใจกันว่ามีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔ ลักษณะโดยทั่วไปคล้ายกับสถาปัตยกรรมในเกาะชวาภาคกลาง เช่น จันทิกาละสัน ซึ่งพบจารึก พ.ศ. ๑๓๒๑ จันทิปะวน ซึ่งสร้างราว พ.ศ. ๑๔๐๐ และปราสาทจาม ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ส่อให้เห็นว่าเป็นฝีมือช่างในสมัยใกล้เคียง หรือได้รับแบบอย่างมา แต่หลังเดียวกัน แต่ทั้งนี้ก็อาจไม่แน่เสมอไป เพราะการกำหนดอายุเจดีย์ที่ไชยานั้นยึดเอาศิลาจารึกหลักที่ ๒๓ เป็นหลักมากเกินไป ซึ่งในขณะเดียวกันเรื่องสถานที่พบของศิลาจารึกหลักนี้ก็มีผู้กล่าวว่ายังไม่แน่ จึงเห็นว่าเป็นทฤษฎีแสดงความเบี่ยงเบนทำให้เกิดความไม่แน่นอน ต้องศึกษากันต่อไป

สถาปัตยกรรมสมัยศรีวิชัยที่ไชยานี้ ก็ยังได้ให้อิทธิพลแก่การก่อสร้างใน

สมัยต่อมาอีกด้วย เช่น เจดีย์วัดเขาพระอานนท์ อำเภอพุนพิน เจดีย์วัดถ้ำสิงขร อำเภอคีรีรัฐนิคม เจดีย์บนเขาสายสมอและตามวัดต่างๆ ในเขตอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เจดีย์วัดเขาหลัก อำเภอทุ่งใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น สำหรับในภาคอื่น ๆ เช่น ภาคกลาง ภาคเหนือก็มีบ้าง อาทิ เจดีย์วัดป่าสัก อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย สถูปวัดเจดีย์เจ็ดแถว จังหวัดสุโขทัย เป็นต้น

ประติมากรรม

มรดกทางวัฒนธรรมของชาวศรีวิชัยในภาคใต้ที่เด่นมากอีกอย่างหนึ่งนั้น เป็นประจักษ์พยานถึงความรุ่งเรือง นอกจากทางด้านสถาปัตยกรรมหรือศาสนสถานก็คือ การสร้างรูปเคารพ ตามคติของพระพุทธศาสนาลัทธิมหายาน ได้แก่รูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรสำริด ส่วนใหญ่พบทางภาคใต้ ที่พบในภาคอื่นก็มีบ้างประปราย เช่น ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งคงมีผู้เคลื่อนย้ายนำเข้าไป ของเหล่านี้มีทั้งขนาดเล็กจนถึงขนาดใหญ่เท่าคนจริง บริเวณที่พบมากได้แก่ในอำเภอเมือง จังหวัดยะลา อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา อำเภอเมือง อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช และอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยเฉพาะประติมากรรมชิ้นเอก ล้วนพบที่ไชยาทั้งสิ้น รูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรประทับยืนจากวัดศาลาทึง (ชยาราม) องค์หนึ่ง รูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรครึ่งองค์พบในวัดพระบรมธาตุองค์หนึ่ง และพุทธรูปปางมารวิชัยนาคปรกจากวัดเวียงองค์หนึ่ง อาจจะเรียกได้ว่าเป็นประติมากรรมที่หาค่ามิได้ จัดว่าเป็นหลักฐานที่สำคัญอย่างยิ่งในทางประวัติศาสตร์โบราณคดี และศิลปกรรมของสมัยศรีวิชัยทีเดียว นอกจากนี้เขตเมืองไชยาหรือบริเวณรอบอ่าวบ้านดอน ยังได้พบประติมากรรมสำริดอีกหลายองค์ ซึ่งล้วนเป็นแบบอย่างประติมากรรมที่สำคัญทั้งสิ้นและมีทั้งพระโพธิสัตว์และพระพุทธรูป มีข้อน่าสังเกตอยู่อย่างหนึ่ง ประติมากรรมสำริด (Bronze) ของสมัยศรี

วิชัยที่พบบนแหลมมลายูเหล่านี้ ความจริงไม่ใช่สำริดแท้ โลหะผสม ส่วนใหญ่เป็นทองแดง ผลพิสูจน์จากห้องปฏิบัติการทั้งของไทยและต่างประเทศตรงกันว่า ประติมากรรมในสมัยศรีวิชัยมีดีบุกผสมอยู่น้อย จากการวิเคราะห์ของกรมทรัพยากรธรณี ปรากฏว่ามีดีบุกผสมอยู่เพียง ๗.๕๕ เปอร์เซ็นต์เท่านั้น ทั้ง ๆ ที่ดีบุกเป็นสินแร่ที่มีมากมายจนเป็นธรรมดาที่สุดบนแหลมมลายู ด้วยเหตุนี้จึงมีผู้สงสัยว่าประติมากรรมเหล่านี้อาจนำเข้ามาจากภายนอก (สุมาตรา) ก็ได้ แต่ลางท่านก็ว่าไม่เกี่ยวกัน เป็นเรื่องเทคนิคสูตรผสมโลหะต่างหาก

ประติมากรรมสมัยศรีวิชัยได้รับอิทธิพลจากศิลปะอินเดียซึ่งแพร่หลายเข้ามาพร้อมกับการเผยแพร่ศาสนา พระพุทธรูปรุ่นเก่าบางองค์แสดงเค้าให้เห็นว่า ได้รับอิทธิพลมาจนกสมัยคุปตะและหลังคุปตะ คือยังมีทรวดทรงบอบบางแสดงท่าเคลื่อนไหวอ่อนช้อยอยู่มาก ต่อมาจะค่อยอวบอ้วน ลำตัวตรงขึ้น มีเครื่องอาภรณ์ประดับวิจิตรพิสดารมากขึ้น เนื่องจากได้รับอิทธิพลศิลปะอินเดียแบบปาละ และอิทธิพลศิลปกรรมปาละนี้ปรากฏอยู่อย่างชัดเจน พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรครึ่งองค์ที่สวยงามที่สุดทั่วโลกรู้จักดีที่แสดงความสามารถของช่างในการผสมเครื่องอาภรณ์ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากภายนอกเข้ากับรูปร่างที่คิดขึ้นเองได้อย่างงดงาม ก็จักอยู่ในกลุ่มนี้ด้วย ลักษณะประติมากรรมสำริดที่พบแถบเมืองไชยาก็มีลักษณะคล้ายคลึงกันกับที่พบในเกาะชวาภาคกลาง ซึ่งส่วนใหญ่สร้างด้วยศิลา และได้รับอิทธิพลศิลปะอินเดียแบบปาละเช่นกัน หากได้พิจารณาข้อความในศิลาจารึกอย่างละเอียดนำมาประกอบด้วย ก็จะเห็นว่าระหว่างเมืองไชยา หรือแหลมมลายู ตอนเหนือกับเกาะชวาภาคกลาง น่าจะมีเรื่องเกี่ยวพันทางการเมืองกันอยู่ อันเป็นเหตุให้มีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมต่อกันด้วย ศิลปกรรมรุ่นหลังฝีมือหยาบลักษณะเป็นฝีมือพื้นเมืองมากขึ้น บางองค์ได้รับอิทธิพลจากศิลปะสมัยลพบุรีดังจะเห็นได้จากพระพุทธรูปนาคปรกที่ได้จากวัดเวียง มีจารึกที่ฐานว่าสร้าง พ.ศ. ๑๗๒๖

เมื่อกล่าวถึงพระพุทธรูปนาคปรกปางมารวิชัยองค์นี้ ก็เห็นว่าไม่เป็นเรื่องแปลกประหลาดอะไรนักเพราะว่าเป็นสมัยศรีวิชัยตอนปลาย ศิลปวิทยาต่าง ๆ ก็ชักเสื่อมลง พร้อมกับการเสื่อมของอาณาจักร เมื่อต้องตกเป็นประเทศราชของอาณาจักรขอมก็ย่อมรับเอาศิลปวัฒนธรรมของอาณาจักรนั้นมาเป็นแบบอย่าง เนื่องจากเดิมมีความรู้ความเข้าใจแต่เฉพาะศิลปกรรมของตน เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงสร้างเป็นอย่างใหม่ก็ย่อมมีการประดักประเดิดด้วยความไม่เข้าใจว่า พระพุทธรูปแบบนาคปรกของขอมนั้นจะต้องเป็นปางสมาธิทั้งนั้น แต่ชาวศรีวิชัยกลับทำเป็นปางมารวิชัยเสียซึ่งไม่ตรงกับเรื่องพุทธประวัติตอนนาคปรก หรืออาจเป็นความต้องการที่จะสร้างให้แปลกเป็นของตนเองของช่างก็ได้ ดังจะเห็นว่ามีพุทธลักษณะแปลกใหม่หลายอย่างไม่เหมือนองค์ใดเหตุที่สร้างผิดแปลกออกไปนี้เองทำให้นักปราชญ์ทางโบราณคดีลางท่านเห็นว่า องค์พระพุทธรูปกับอาสนะที่เป็นนาคปรกซึ่งเป็นคนละส่วนยกแยกออกจากกันได้ อาจจะไม่ได้หล่อขึ้นสำหรับเข้าคู่กัน ผู้เขียนเห็นว่าไม่น่าจะเป็นไปได้ เมื่อได้พิจารณาประติมากรรมทั้งสองส่วนโดยละเอียดจะเห็นว่าเนื้อโลหะก็ดี ทรวดทรงก็ดีขนาดก็ดี การประกอบเข้าด้วยกันก็ดี ฝีมือช่างก็ดี ล้วนกลมกลืนสมส่วนเป็นที่สุด ส่วนรอยต่อจะให้ประสานสนิทเกือบเป็นส่วนเดียวกันทั้งหมดนั้นรู้สึกว่ามิใช่ของง่าย เพราะการปั้นการหล่อต้องแยกออกจากกัน การเคลื่อนย้ายพระพุทธรูปขนาดใหญ่โตใส่เข้าถอดออกมิใช่ทำง่าย ๆ เลยขนาดที่ช่างสามารถปั้น หล่อได้สนิทแนบเนียนถึงเพียงนี้ ก็ต้องนับว่าเป็นฝีมือชั้นครูอยู่แล้ว

ยังมีประติมากรรมอีกกลุ่มหนึ่งสร้างด้วยศิลา เป็นศิลปกรรมร่วมสมัยกับทวารวดีและศรีวิชัย แต่สร้างขึ้นเนื่องในศาสนาพราหมณ์ อันได้แก่รูปพระนารายณ์ พระพิฆเณศร์ พระอิศวร มุขลึงค์ ฐานโยนีโทรณะเป็นต้นซึ่งโดยทั่วไปกำหนดว่ามีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๔ ในภาคใต้พบเป็นจำนวนมาก ดูเหมือนจะมากกว่าภาคอื่นรวมกันด้วยซ้ำ คือ

พบที่สงขลาไม่ต่ำกว่า ๔ องค์ นครศรีธรรมราชไม่ต่ำกว่า ๗ องค์ พังงา ๔ องค์และสุราษฎร์ธานีไม่ต่ำกว่า ๗ องค์ ส่วนใหญ่เป็นเทวรูปสวมหมวกแขกทรงกระบอกลักษณะเป็นฝีมือช่างอินเดีย อาจเป็นสกุลช่างเจนละก็ได้ แต่บางองค์ก็มีเค้าว่าเป็นฝีมือช่างพื้นเมืองสร้างขึ้นในสมัยหลังคืออาจสร้างขึ้นในสมัยศรีวิชัยก็ได้ เพราะในสมัยศรีวิชัยแม้กษัตริย์จะทรงนับถือพุทธศาสนามหายาน แต่ก็คงอุปถัมภ์ศาสนาพราหมณ์คู่กันไปด้วย งานราชพิธีต่าง ๆ ก็มักมีพิธีพราหมณ์เกี่ยวข้องอยู่ ดังจะเห็นว่าเมืองไชยามีโบสถ์พราหมณ์ ๒-๓ แห่งเช่นอยู่ในวัดพระบรมธาตุแห่งหนึ่ง ข้างวัดศาลาทึง (ชยาราม) แห่งหนึ่ง เป็นต้น เทวรูปศิลาจำหลักเหล่านี้ ก็จะให้อิทธิพลแก่การสร้างรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรด้วย เพราะพุทธศาสนาฝ่ายมหายานมีนโยบายที่จะเผยแพร่ศาสนาแข่งกับศาสนาพราหมณ์อยู่แล้ว ซึ่งจะสังเกตได้จากศิราภรณ์เครื่องประดับองค์ สังวาลย์ ผ้านุ่ง เข็มขัด จะตกแต่งอย่างวิจิตรบรรจงพิสดารกว่า บางครั้งก็ทำเป็น ๔ กรอย่างพระนารายณ์ พระพักตร์นอกจากจะแสดงถึงความมีเมตตา ความสุข (ศานติ) และความฉลาด (ปัญญา) แล้ว ยังแสดงถึงความมีอำนาจอีกด้วย

สำหรับพระพิมพ์สมัยศรีวิชัย มักเป็นพระพิมพ์ดินดิบหรือดินเหนียวสุกแดด อายุราว พ.ศ.๑๔๕๐-๑๕๕๐ สร้างตามลัทธิมหายานคือเมื่อเผาศพพระสงฆ์ที่มรณภาพแล้ว ผู้ที่เคารพนับถือก็เอาอัฐิธาตุคลุกเคล้ากับดินแล้วพิมพ์พระพุทธรูปหรือพระโพธิสัตว์ หรือปั้นเป็นพระสถูปจำลอง ด้านหลังประทับคาถา เย ธมฺมา ฯ จารึกเป็นภาษาสันสกฤตเขียนด้วยตัวอักษรเทวนาครีที่ใช้อยู่ในอินเดียฝ่ายเหนือ โดยถือว่าอิฐได้ถูกเผาครั้งหนึ่งแล้ว จึงไม่ต้องเผาซ้ำอีก พระพิมพ์ดินดิบพบมากตามถ้ำต่าง ๆ ในจังหวัดยะลา (เขากำปั่นมีถ้ำมาก) ปัตตานี นอกนั้นพบประปรายคือที่ถ้ำเขาอกทะลุ ถ้ำคูหาสวรรค์ ถ้ำมาลัยอำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง วัดหารและวัดเขาขาวอำเภอห้วยยอด จังหวัดตรัง ที่จังหวัดนครศรีธรรมราชพบบ้างและมีเขาขรม อำเภอบ้านนาสาร จังหวัดสุราษฎร์ธานี พระพิมพ์ดิน

ดิบดังกล่าวนี้จัดว่าเป็นฝีมือเยี่ยมที่สุดของศิลปกรรมสมัยศรีวิชัยไม่แพ้รูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรครึ่งองค์ที่พบที่เมืองไชยาเลย สำหรับ พระพิมพ์ดินสุกหรือดินเผามีพบบ้างคือที่กรุวัดนาสน (เรียกพระวังเขน) อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราชและตามถ้ำในเขตอำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร เป็นประติมากรรมสำริด สมัยศรีวิชัย
พบที่วัดพระบรมธาตุไชยา เมืองไชยา

หมายเหตุ

มีตำนานคำบอกเล่าของชาวเมืองไชยา เป็นเรื่องเล่าเล่น ๆ เกี่ยวกับเจดีย์พระบรมธาตุไชยาว่า ครั้งหนึ่งพี่น้องชาวอินเดียสองคนชื่อ ปะหมอกับปะหมัน ทั้งสองเดินทางโดยเรือใบเข้ามาถึงเมืองไชยาได้พาบริวารขึ้นบกที่บ้านนาค่ายตรงวัดหน้าเมือง ในตำบลเลม็ด เจ้าเมืองมอบให้ปะหมอซึ่งเป็นนายช่างมีความเชี่ยวชาญการก่อสร้าง สร้างเจดีย์พระบรมธาตุไชยา ครั้นเสร็จก็ตัดมือและเท้าเสีย เพื่อมิให้ปะหมอไปสร้างเจดีย์ที่งดงามเช่นนี้ให้ผู้ใดอีก ปะหมอทนพิษบาดแผลไม่ได้ ถึงแก่ความตาย เจ้าเมืองได้หล่อรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรไว้เป็นเครื่องหมายแทนตัวปะหมอ ส่วนน้องชายที่ชื่อปะหมันได้ไปครองเกาะพัดหมัน และตั้งรกรากอยู่ที่นั่นจนกระทั่งสิ้นชีวิต สถานที่ตั้งบ้านเรือนของปะหมันนั้นเป็นดอนน้ำท่วมไม่ถึงมีนาล้อมเนื้อที่ประมาณ ๑ ไร่เศษ สมัยโบราณที่นี่ศักดิ์สิทธิ์เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านมาก คณะมโนห์ราที่เดินทางผ่านจะต้องหยุดไหว้รำร้องถวายมือ คณะใดไม่เคารพคนในคณะจะชักหรือเกิดเหตุขัดข้องต่าง ๆ ถ้าใครไปตั้งคอกเลี้ยงหมูในบริเวณดังกล่าวหมูจะตายหมดทั้งคอก

ชาวบ้านบางคนเล่าเรื่องต่างออกไปเล็กน้อยว่า ชาวอินเดียซึ่งเดินทางเข้ามาไชยาครั้งนั้นเป็นลูกของศรีวิชัย มีด้วยกัน ๔ คนพี่น้องคือ ปะหมอ ปะหมัน ปะเว และปะหุม ปะหมอเป็นนายช่างมีฝีมือได้สร้างเจดีย์พระบรมธาตุไชยา เจดีย์วัดแก้ว และเจดีย์วัดหลง ประหมอสร้างเจดีย์เสร็จก็ถูกฆ่าด้วยการตัดมือและเท้า นอกจากนี้ยังกล่าวถึงการที่วัดแก้วได้ชื่อว่าวัดแก้วว่าเพราะครั้งหนึ่งพระแก้วมรกตเคยประดิษฐานที่นี่ ที่วัดแก้วมีลายแทงว่า “วัดแก้วศรีธรรมโศกสร้างแล้ว แลเห็น เรืองรอง สี่เท้าพระบาทเหยียบปากพะเนียงทองผู้ใดคิดต้องกินไม่รู้สิ้นเลย” กล่าวกันว่าสถานที่อยู่ของปะหมอแต่เดิมคือบริเวณต้นสำโรงใหญ่ข้างวัดเวียง ซึ่งเข้าใจว่าเป็นที่ตั้งเสาหลักเมือง ชาวบ้านยังเรียกว่าที่ตาปะหมอ ถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งหนึ่งทุกปีจะมีการทำบุญที่ใต้ต้นสำโรงนี้ คณะมโนห์ราสมัยก่อนต้องหยุดรำถวายมือเป็นการคารวะทุกครั้งที่ผ่านมา มิฉะนั้นจะมีอันเป็นไปทันตาเห็น

พระพุทธรูปนาคปรก ปางมารวิชัย ได้จากวัดเวียง
มีจารึกที่ฐานว่าสร้าง พ.ศ. ๑๗๒๖

ประวัติจารึกบนฐานพระพุทธรูปนาคปรกสัมฤทธิ์ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงได้มาจากวิหารวัดเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ขณะเสด็จไปตรวจราชการหัวเมืองชายทะเลภาคใต้เมื่อรัตนโกสินทร์ศก ๑๒๓ (พุทธศักราช ๒๔๔๗) ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยาวรสิทธิ์เสวีวัตร์ (ใต้ฮัก) ซึ่งเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลชุมพรอยู่ในขณะนั้นจัดส่งขึ้นมา ณ กรุงเทพฯ พร้อมกับจารึกอีก ๒ หลัก คือจารึก สฎ.๓ และ สฎ.๔ พระยาวรสิทธิ์เสวีวัตร์ได้จัดให้หลวงเสวีวรราช (แดง) ซึ่งเป็นนายอำเภอพุมเรียงอยู่ในเวลานั้นนำขึ้นถวายในกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๓๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๔๔๗

ในเบื้องแรกพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้นำไปประดิษฐานที่วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีคนร้ายลักองค์พระพุทธรูปไป เหลือไว้แต่นาค ทั้งนี้เพราะส่วนขององค์พระพุทธรูป ไม่ติดกับหัวนาค ต่อจากนั้นมาอีก ๓ วัน พระยาดำรงธรรมสาสน์ ได้สืบทราบแหล่งที่คนร้ายนำองค์พระพุทธรูปไปซ่อนไว้จึงกราบทูลสมเด็จพระบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพเพื่อทรงทราบ จากนั้นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา-ดำรงราชานุภาพ จึงได้ตามไปนำกลับคืนมา และโปรดนำนาคจากวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม มาสวมเข้ากับองค์พระพุทธรูปตามเดิม และให้เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติซึ่งอยู่มาจนถึงปัจจุบัน

พระพุทธรูปปรกองค์นี้ที่ใต้รูปพระยานาคมีฐานสี่เหลี่ยม ฐานด้านหน้ามีอักษรจารึกข้อความกล่าวถึงเจ้าเมืองครหิ ได้รับพระราชโองการจากพระเจ้าศรีมัตไตรโลกยราชภูษนวรรมเทวะ ให้หล่อพระพุทธรูปนี้เมื่อ พ.ศ.๑๗๒๖

คำจารึก

๑. ๑๑๐๕ ศกโถะนกฺษตฺรตฺตบะสกตํ กมฺรเตง อญ มหาราช ศฺรีมตไตรโลกยราช เมาลิภูษนพรฺมมเทว ปิ เกต

๒. เชยจฺ โนะ พุทฺธพาร มหาเสนาปติ คลาไน ต จำ สฺรฺก ครฺหิ อาราธนา ต มฺรเตง ศรีญฺาโน เถฺว ปฺร

๓. ติมา เนะ ทํงน มาน สํริต ภาร มฺวย ตุล พิร ต ชา พฺยาย มาส ตบ ตนฺลิง ติ ษฺถาปนา ชา ปฺรติ

๔. มา มหาชน โผง ต มาน สรฺทธา อนุโมทนา ปูชา นมสฺการ นุ เนะ เลงฺ ส_บาน สรฺวฺวชฺญฺตา

๕. _ห ต ชา_

คำแปล

ศักราช ๑๑๐๕ เถาะนักษัตร มีพระราชโองการ กัมรเดงอัญ มหาราช ศรีมัตไตร โลกยราช เมาลิภูษนวรรมเทวะ ขึ้น ๓ ค่ำ เชฏฐมาส (เดือน ๗) วันพุธ ให้มหาเสนาบดี คลาไน ผู้รักษาเมืองครหิ อาราธนา มฺรเตง ศรีญาโน ให้ทำ (พระพุทธรูป) ปฏิมากรนี้ สำริด มีน้ำหนัก ๑ ภาระ ๒ ตุละ ทองคำ (ที่ปิด) มีราคา ๑๐ ตำลึง สถาปนา (พระพุทธรูปนี้) ให้มหาชนทั้งปวงผู้มีศรัทธา อนุโมทนาแลบูชานมัสการอยู่ที่นี่ เพื่อจะได้ถึงสรรเพ็ชญาณ_

ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ อ่าน แปล

ศิลาจารึก

ศิลาจารึกถือกันว่าเป็นหลักฐานข้อมูลชั้นที่ ๑ (Primary Source) อันสำคัญยิ่งสำหรับวิชาประวัติศาสตร์โบราณคดี เพราะเป็นหลักฐานเบื้องต้นที่แน่นอนเชื่อถือได้ เป็นเครื่องตัดสินชี้ขาดได้อย่างดี การที่คนโบราณจารึกอะไรไว้ก็คล้ายกับว่าได้บันทึกเรื่องราวประวัติศาสตร์ไว้นั่นเอง เพราะการจารึกไว้บนแผ่นศิลาก็ดี บนแผ่นโลหะชนิดใด ๆ ก็ดี ย่อมคงทนถาวรไม่แตกสลายลบเลือนสูญหายง่าย ไม่เหมือนกับที่จารึกไว้บนแผ่นกระดาษบนผ้า บนไม้ หรือวัตถุเนื้ออ่อน ๆ ซึ่งชำรุดเสียหายได้ง่ายกว่า ดังหนังสือที่คนโบราณจารึกไว้นั่นเอง ต่อมาจึงเกิดประโยชน์แก่คนรุ่นหลังในการศึกษาค้นคว้าเรื่องอารยธรรมในอดีต เพราะศิลาจารึก นอกจากบอกเรื่องที่บันทึกไว้แล้ว ยังจะช่วยบอกระยะเวลา (อายุ) ของเรื่องราวตามเหตุการณ์ให้เราทราบอีกเป็นสำคัญ บางครั้งแม้ไม่มีศักราชบอกไว้แต่ตัวอักษรภาษารุ่นไหนใหม่เก่ากว่ากันเป็นสิ่งพิสูจน์ได้อย่างเช่นภาษาสันสกฤตนั้นเจริญอยู่ทางอินเดียฝ่ายใต้ ภาษามคธเจริญอยู่ทางอินเดียตอนเหนือ ครั้นเราพบจารึกภาษาสันสกฤตในบ้านเรือนเราก็พอจะสืบสวนย้อนหลังได้คร่าว ๆ ว่าชาวอินเดียฝ่ายใต้คงเดินทางเข้ามาแล้วนำเอาวัฒนธรรมต่าง ๆ เข้ามาเผยแพร่รวมทั้งภาษาหนังสือ และจารึกภาษาสันสกฤต บางครั้งก็บอกให้เราทราบว่าเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนามหายานเหล่านี้เป็นต้น ยิ่งเมื่อเวลาผ่านมาถึงพันปี หลักฐานต่าง ๆ ก็ยิ่งหายากขึ้นทุกที ยิ่งที่เป็นตัวอักษรหนังสือยิ่งหายากกว่าอย่างอื่น เพราะการศึกษาเล่าเรียนในครั้งโบราณยังไม่เจริญ ผู้รู้หนังสือมีจำกัดเฉพาะแต่ชนชั้นสูงและนักบวช ภาษาหนังสือก็ยังไม่มีเป็นของตน ฉะนั้นผู้ที่จารึกหนังสือประกาศเรื่องราวอันใดไว้ก็มักจะได้แก่ กษัตริย์ นักบวช ในศาสนาต่าง ๆ ชาวบ้านธรรมดาเห็นจะเป็นไปได้ยาก และการจารึกก็มิได้ทำกันขึ้นไว้บ่อย ๆ หากจะจารึกอะไรขึ้นไว้ก็มักมีเหตุการณ์เรื่องราวเกี่ยวเนื่องมีความสำคัญเป็นพิเศษเท่านั้น

ศิลาจารึกภาษาโบราณที่ค้นพบในภาคใต้ของประเทศไทยมีน้อย

หลัก มีพบส่วนใหญ่ใช้ภาษาสันสกฤตและทมิฬที่เป็นจารึกคาถา “เย ธมฺมาฯ” ศรีวิชัยก็มีหลักที่ ๒๓–๒๙ (ที่มีเรื่องเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ศรีวิชัยจริง ๆ มีเพียง ๒–๓ หลักเท่านั้น) ซึ่งนักปราชญ์ทางโบราณคดีได้อ่านแปลไว้แล้ว มีพิมพ์อยู่ในหนังสือประชุมศิลาจารึกสยามภาค ๒ ยังมีศิลาจารึกอีก ๒–๓ หลัก อยู่ในวิหารโพธิ์ลังกา วัดพระมหาธาตุ จ.นครศรีธรรมราช ซึ่งยังไม่มีผู้ใดอ่านได้ ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ กล่าวถึงเพียงว่า เป็นศิลาจารึกอักษรโบราณที่เก่าแก่ เป็นตัวอักษรคล้ายกันกับอักษรที่ใช้ในประเทศอินเดีย ศิลาจารึกที่ยังไม่มีใครอ่านออกนี้ต่อไปถ้ามีนักปราชญ์อ่านได้ก็จะช่วยให้ประวัติศาสตร์อารยธรรมในภาคใต้ กระจ่างขึ้นอย่างแน่นอน อย่างไรก็ตามย่อมถือได้ว่าศิลาจารึกเหล่านี้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าที่ช่วยเป็นดวงประทีปให้เราทราบว่าดินแดนแถบภาคใต้ของไทยในสมัยโบราณเคยเจริญรุ่งเรืองมีศิลปวิทยาการ มีศาสนา มีวัฒนธรรมและการปกครองตลอดจนเรื่องราวต่าง ๆ เป็นมาอย่างไร ซึ่งถ้าไม่มีศิลาจารึกบอกไว้เป็นประจักษ์พยาน การศึกษาค้นคว้าเรื่องราวทางอารยธรรมของมนุษย์ชาติในอดีตก็กระทำได้ยาก

ศาสนา

ชนพื้นเมืองเดิมในแถบภาคใต้ของประเทศไทย ก่อนที่จะได้รับวัฒนธรรมจากอินเดียต่างก็มีวัฒนธรรมของตนเองอยู่ก่อนแล้ว หากแต่ยังตกอยู่ในอิทธิพลของธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม จึงนับถือผีสาง เทวดา นับถือวิญญาณบรรพบุรุษสิ่งลึกลับในธรรมชาติ และฝังลึกอยู่ในจิตใจมาแต่ดึกดำบรรพ์ เมื่อแรกที่ชาวอินเดียเดินทางเข้ามาติดต่อค้าขายและนำศาสนาเข้ามาเผยแพร่ คงจะพบอุปสรรคอยู่บ้างแล้ว เนื่องจากชาวพื้นเมืองยังไม่เข้าใจดี ต่อเมื่อเห็นว่าศาสนาพราหมณ์และฮินดูที่ชาวอินเดียนำมาเผยแพร่ก็มีเรื่องนับถือผีสางเทวดา มีพระผู้เป็นเจ้าคล้ายกัน พอที่จะโอนอ่อนผ่อนตามไปด้วยกันได้ จึงยินดีค่อยรับไว้ อีกประการหนึ่งเห็นว่า

ชาวอินเดียเป็นผู้มีความรู้มีอารยธรรมสูงกว่า การปฏิบัติตามผู้นำหรือหัวหน้าย่อมได้ประโยชน์ ได้ที่พึ่ง เพราะตามประสาคนเราต้องการพึ่งคนอื่นอยู่แล้ว เข้าใจว่าศาสนาที่ชาวอินเดียนำเข้ามาเผยแพร่นั้น แรกทีเดียวคงเป็นศาสนาพุทธและเป็นศาสนาพุทธลัทธิหินยาน ทั้งนี้เห็นจะไม่จำเป็นต้องอ้างหลักฐาน ครั้งพระเจ้าอโศกมหาราชทรงโปรดให้ส่งสมณฑูตออกมาเผยแพร่ศาสนายังดินแดนต่าง ๆ เช่น สุวรรณภูมิในราวปลาย พ.ศ.๓๐๐ ก็ได้ พิจารณาจากโบราณศิลปวัตถุอันได้แก่พระพุทธรูปสมัยต่าง ๆ ที่ค้นพบในภาคใต้ของประเทศไทยที่สำคัญมีพระพุทธรูปสมัยอมราวดี หรืออนุราธปุระอายุราว พ.ศ.๗๐๐-๙๐๐ ได้พบแล้ว ๒ องค์ องค์หนึ่งเป็นพระพุทธรูปสำริดประทับยืนสูง ๑๘ นิ้ว ขุดพบที่สุไหงโกลค จังหวัดนราธิวาส อีกองค์หนึ่งขุดพบในเจดีย์ วัดจอมทอง อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นพระพุทธรูปทองคำผสม (คล้ายสำริด) ประทับยืนปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ (วิตรรกะมุทรา) สูง ๒๐.๕ เซนติเมตร และพบที่เมืองยะลาอีกองค์หนึ่ง พระพุทธรูปสกุลช่างสมัยนี้ยังได้พบในเกาะเซเลเบส ประเทศอินโดนีเซีย และพบในประเทศมาเลเซีย ประเทศกัมพูชา ประเทศเวียดนาม เฉพาะในประเทศไทยก็มีที่ตำบลพงตึก อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดนครราชสีมาเป็นต้น สำหรับพระพุทธรูปแบบคุปตะ สลักจากหินทรายสีแดง ปางประทานพรองค์หนึ่งสูง ๑๖ เซนติเมตร ได้ขุดพบที่เมืองเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี นอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูปสมัยทวารวดี พ.ศ.๑๑๐๐-๑๖๐๐ อีกจำนวนมากพบที่จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดปัตตานี และจังหวัดสุราษฎร์ธานี

หลักฐานเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า ศาสนาพุทธลัทธิหินยานอาจจะได้เข้ามาเผยแพร่อยู่ก่อน เพราะการสั่งสมศิลปวัฒนธรรมจะต้องมีพื้นฐานฟักตัวอยู่ก่อนนานพอสมควรจึงจะเจริญรุ่งเรืองอย่างมั่นคงรวดเร็วได้ นอกจากนี้ยังเป็นหลักฐานเกี่ยวพันไปถึงว่า เป็นสาเหตุให้ชนพื้นเมืองเลือกรับวัฒนธรรมอินเดียเฉพาะบางอย่าง ที่เห็นว่าไม่ขัดกับความเชื่อถือ

เดิมของตน เป็นต้นว่าการไม่ยอมรับเรื่องการแบ่งชั้นวรรณะตามความคิดของชาวอินเดีย ทั้งนี้ก็เห็นจะเป็นเพราะพระพุทธศาสนาได้เข้ามาฝังรากฐานอย่างมั่นคงและเจริญแพร่หลายอยู่ก่อนแล้ว ศาสนาพราหมณ์ก็คงจะเข้ามาเผยแพร่ในดินแดนภาคใต้ในเวลาไล่เลี่ยกันมาก หรือพร้อม ๆ กับศาสนาพุทธ แต่อาจจะภายหลังสักเล็กน้อย ซึ่งความจริงแล้วศาสนาพราหมณ์อาจเข้ามาก่อนก็ได้ เพราะมีหลักฐานหลายอย่างเหมือนกันที่ชี้ว่าศาสนาพราหมณ์เข้ามายังดินแดนแถบอินโดจีน แหลมมลายูและหมู่เกาะทะเลใต้ ก่อนพระพุทธศาสนา อาทิ จารึกที่พบที่อาณาจักรจัมปา พบที่เกาะบอร์เนียว และที่เกาะชวา ซึ่งมีอายุราว พ.ศ.๙๐๐-๑๐๐๐ นอกจากนี้ก็มีจดหมายเหตุจีน เป็นต้น ศาสนาพราหมณ์คงนับถือกันแต่เพียงคนชั้นสูง และเป็นศาสนาของทางราชการ ส่วนประชาชนทั่วไปคงจะนับถือพระพุทธศาสนา หรืออาจจะนับถือทั้งพุทธทั้งพราหมณ์เพราะชาวพื้นเมืองยังมีความเชื่อถือดั้งเดิมปะปนอยู่ ศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาที่แพร่หลายอยู่คู่กับศาสนาพุทธ เพราะบรรดาเทวสถาน เทวรูป ศิวลึงค์ แท่นโยนีโทรณะและรูปเคารพต่าง ๆ ในศาสนาพราหมณ์อายุราว พ.ศ.๑๑๐๐-๑๔๐๐ เป็นหลักฐานปรากฏอยู่เป็นอันมาก และศาสนาพราหมณ์ที่เข้ามาก็มีทั้ง ไวษณพนิกาย และไศวะนิกาย ต่างเจริญสืบต่อมาไม่ขาดสายแม้จนทุกวันนี้ ก็ยังมีพราหมณ์และผู้ที่มีเชื้อสายพราหมณ์อยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราชและเมืองไชยาให้เห็นอยู่

พระพุทธศาสนาลัทธิมหายาน ซึ่งต้องการแข่งขันกับศาสนาพราหมณ์นั้นก็ปรากฏว่าเข้ามาสู่ดินแดนแถบนี้นานแล้วเช่นกัน แต่เข้ามาเจริญแพร่หลายอย่างเด่นชัดในสมัยศรีวิชัย พระพิมพ์ดินดิบ รูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ที่พบเป็นจำนวนมากที่ไชยา ยะลา ปัตตานี และที่อื่น ๆ รวมทั้งภาพจิตรกรรมฝาผนังในถ้ำศิลป์ ถ้ำพระนอน ตำบลหน้าถ้ำ อำเภอเมืองยะลาเป็นหลักฐานยืนยันอย่างเด่นชัดในข้อนี้ และเข้าใจว่า พระพุทธศาสนาลัทธิหินยาน ก็คงมีผู้นับถืออยู่ด้วยกัน ครั้งเมื่อราวสมัยศรีวิชัย

ตอนปลายหรือสุโขทัยตอนต้น เมื่อพระพุทธศาสนาลัทธิกาวงศ์แพร่เข้ามาจึงเจริญรุ่งเรืองอย่างรวดเร็ว เพราะพระพุทธศาสนาทั้งที่เข้ามาก่อนและที่เข้ามาภายหลังต่างก็มีบ่อเกิดมาจากอินเดียแห่งเดียวกัน หลักธรรมคำสั่งสอนส่วนใหญ่ก็คล้ายกัน ผิดกันแต่ข้อปลีกย่อยตามมติในลัทธิของตน จึงสามารถโอนอ่อนผ่อนตามกันได้สะดวก ต่อมาก็ได้เจริญรุ่งเรืองมากขึ้นจนได้แพร่หลายขึ้นไปยังอาณาจักรสุโขทัย และเมืองต่าง ๆ ในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และยังคงอยู่เป็นศาสนาประจำชาติมาจนทุกวันนี้

อนึ่ง การปกครองฝ่ายคณะสงฆ์เมืองนครศรีธรรมราชและเมืองไชยามีสมณศักดิ์ที่สำคัญ ๔ ตำแหน่งเรียกว่า กาแก้ว การาม กาเดิม และกาชาติ เนื่องจากทั้ง ๒ เมือง มีองค์พระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งถือกันว่าเป็นศาสนาสถานสำคัญสุดยอดเป็นของคู่บ้านคู่เมือง จึงมีพระสงฆ์ดำรงสมณศักดิ์โดยเฉพาะไว้ทำหน้าที่ดูแลรักษาพระพุทธศาสนา พระบรมธาตุเจดีย์มิให้เสื่อมโทรม โดยมีพระสงฆ์สมณศักดิ์กาแก้วเป็นหัวหน้าหรือประมุขสงฆ์ มีศักดิ์เป็นเจ้าคณะเมือง สมณศักดิ์การามเป็นรอง มีศักดิ์ชั้นเจ้าคณะแขวง (เจ้าคณะอำเภอ) ทำเนียบราชทินนาม ดังกล่าวนี้ ยังคงมีสืบมาจนถึงทุกวันนี้ แต่ได้ลดหดหายไปบ้าง และดัดแปลงให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ปัจจุบัน เช่น เจ้าคณะอำเภอไชยามีราชทินนามว่า พระครูโสภณ เจตสิการาม

ภาชนะ เครื่องมือเครื่องใช้ และเครื่องประดับ

หลักฐานทางโบราณคดีอีกอย่างหนึ่งที่คนทั่วไปยังไม่ค่อยทราบหรือยังไม่ค่อยเคยพบเห็นจึงไม่ใคร่มีใครพูดถึงกัน ทั้งที่เป็นข้อมูลที่สำคัญอย่างหนึ่งในการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวในสมัยศรีวิชัย ตลอดจนสมัยอื่นที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน หลักฐานจำพวกนี้ได้แก่ ภาชนะเครื่องปั้นดินเผาต่าง ๆ อาทิ หม้อ ไห อ่าง กระปุก คนโท กาน้ำ ถ้วยชาม เครื่องราชูปโภคเครื่องเงินเครื่องทอง เครื่องโลหะ ฯลฯ และเครื่องประดับจำพวกลูกปัด แหวน

กำไล ต่างหู ตลอดจนเงินตราสำหรับแลกเปลี่ยนและอื่น ๆ เหตุที่คนทั่วไปทราบเรื่องหลักฐานทางวัฒนธรรมประเภทนี้น้อย ก็คงจะเป็นเพราะว่าสิ่งของจำพวกนี้มักชำรุดแตกสลายสูญหายจมอยู่ในพื้นดินเสียเป็นส่วนมาก จึงจำเป็นต้องอาศัยการขุดค้นเป็นสำคัญ ความจริงสิ่งของเหล่านี้ก็อาจเหลือตกทอดมาถึงยุคนี้บ้าง แต่ทว่าไม่มีใครทราบ จึงปะปนกันจนแยกไม่ออกแล้วตีเป็นของสมัยอื่นไปเลยก็มี เพราะศิลปวัตถุที่มีอายุมากแต่ตัวอย่างมีน้อยย่อมยากแก่การกำหนดอายุหรือแบ่งแยกว่าของชิ้นไหนอยู่สมัยใด คล้ายไม่มีบรรทัดฐานหรือตัวอย่างไว้ให้เปรียบเทียบนั่นเอง บางครั้งเราอาจพบวัตถุโบราณสักชิ้นหนึ่งลักษณะแปลกไม่เคยพบเห็นที่ไหนมาก่อน อย่างดีเราก็บอกได้เพียงสันนิษฐาน ประมาณเอาตามความรู้และประสบการณ์ ซึ่งเป็นการแน่นอนเหลือเกินว่าอาจผิดก็ได้ถูกก็ได้ ทางที่ดีเราจึงต้องกำหนดไว้อย่างกว้าง ๆ ต่อเมื่อมีหลักฐานมากแล้วมั่นใจมากขึ้นจึงกำหนดคำตอบให้แคบลง เนื่องจากหลักฐานทางวัฒนธรรมในภาคใต้มีหลายวัฒนธรรมทับถมกันอยู่ จะปรากฏชัดเจนอยู่เพียงสมัยอยุธยาเท่านั้น ที่มีตัวอย่างอยู่ก็สามารถกำหนดอายุได้ไม่ยาก เก่ากว่านี้มีหลักฐานน้อยโดยเฉพาะสมัยศรีวิชัย ซึ่งเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า ภาคใต้เป็นดินแดนของอาณาจักรศรีวิชัย แต่โบราณศิลปวัตถุสมัยศรีวิชัยนี้ ที่รู้จักกันดีก็มีไม่กี่อย่าง เนื่องจากหลักฐานทางโบราณคดีช่วงนี้หาได้ยาก มักพังทลายสูญหายจมดินเสียเป็นส่วนใหญ่ดังได้กล่าวมาแล้ว ฉะนั้นการศึกษาศิลปกรรมในภาคใต้จึงอาศัยหลักฐานจากการสำรวจขุดค้นการเก็บสะสมรวบรวมตัวอย่าง วัตถุสิ่งของการบันทึกสอบถามชาวบ้านและการค้นคว้าวิจัยเป็นสำคัญ ทุกวันนี้ก็ได้เปิดกว้างมากขึ้น เพราะหน่วยศิลปากรที่ ๘ ได้ทำการสำรวจและขุดค้นเก็บรวบรวมตัวอย่างข้อมูลต่าง ๆ ไว้พอสมควร ผู้สนใจใคร่ศึกษาก็จะดูได้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินครศรีธรรมราชและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไชยา

อาจสรุปได้ว่า ศิลปกรรมสมัยศรีวิชัยได้รับอิทธิพลแบบอย่างจาก

ศิลปะอินเดียหลายแบบด้วยกัน คือแรกทีเดียว ได้รับอิทธิพลศิลปะแบบคุปตะต่อมาก็เป็นแบบหลังคุปตะ แบบปัลลวะ (อินเดียใต้) และแบบปาลเสนะตามลำดับ เนื่องจากว่าอาณาจักรศรีวิชัย เป็นอาณาจักรใหญ่มีอายุอยู่เป็นเวลายาวนานหลายร้อยปี จึงได้รับอารยธรรมจากอินเดียหลายระลอก โบราณศิลปะวัตถุในสมัยศรีวิชัยที่พบทางภาคใต้ของประเทศไทยไม่ว่าจะสลักขึ้นจากศิลาหรือหล่อด้วยสำริด หรือปั้นขึ้นด้วยดินมีลักษณะคล้ายคลึงกับของที่ค้นพบในหมู่เกาะชวาและสุมาตรามาก จนยากที่จะทราบได้ว่าศิลปวัตถุชิ้นใดทำขึ้นในประเทศใด ศิลปกรรมในสมสัยนี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกประติมากรรมส่วนมากสร้างขึ้นเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาลัทธิมหายาน และมีข้อควรสังเกตประการหนึ่ง อิทธิพลศิลปะแบบสมัยศรีวิชัยแท้ ๆ ในภาคใต้ของประเทศไทยมีอายุสืบต่อลงมาจนถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๙ อันเป็นเวลาที่ดินแดนส่วนนี้เข้ารวมอยู่ในอาณาจักรสุโขทัยและอิทธิพลของศิลปวัฒนธรรมของลังกาได้เข้ามาแทนที่อย่างมั่นคง

บทสรุป

ทฤษฎีความเชื่อว่าราชธานีอาณาจักรศรีวิชัยตั้งอยู่ที่เมืองปาเล็มบังหรือที่ใดที่หนึ่งบนเกาะสุมาตรานั้น อาศัยศิลาจารึกและบันทึกจดหมายเหตุจีนเป็นหลักสำคัญ แต่จุดอ่อนของแนวคิดนี้ อยู่ตรงที่ว่าทางด้านโบราณวัตถุสถาน แถบเมืองปาเล็มบังไม่ค่อยมีร่องรอยทางด้านสถาปัตยกรรมที่สำคัญอย่างหนึ่ง และการค้นพบประติมากรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นรูปพระโพธิสัตว์ แต่โดยทั่วไปก็อายุหลังพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔ อีกอย่างหนึ่งคือหลักฐานไม่เก่าถึงในสมัยบันทึกจดหมายเหตุของหลวงจีนอี้จิงและศิลาจารึกที่พบ ซึ่งผิดกับบนแหลมมลายูตอนเหนือที่ไชยาและนครศรีธรรมราชมีสถาปัตยกรรมและรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรอายุเก่าถึง พุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔ เป็นจำนวนมากตลอดจนผลของการสำรวจขุดค้นตามเมืองเก่าก็ปรากฏว่า ในภาคใต้ของ

ไทยพบวัตถุสิ่งของสมัยถัง สมัยซ้องมากกว่าด้วย

แต่ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ ก็พยายามแก้จุดอ่อนของทฤษฎีนั้นว่าเป็นเหตุผลทาง "Neglected the Spiritual Value" เพราะกษัตริย์ศรีวิชัยมัวยุ่งแต่เรื่องการควบคุมเส้นทางเดินเรือเหนือช่องแคบมะละกาและต้องทำสงครามอยู่เสมอ เลยไม่มีเวลาทำนุบำรุงสร้างศาสนสถานและรูปเคารพอย่างเกาะชวา หรือที่เมืองไชยาได้

ดังนี้ จะเห็นว่า ความจริงเป็นการแสดงออกในพฤติกรรมของโจรสลัดนั่นเอง จึงไม่มีการสร้างถาวรวัตถุใดไว้เป็นพยาน ซึ่งศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ไม่เคยแก้ไขทฤษฎีหรือความเห็นนี้ของเขาเลย

อย่างไรก็ตาม การที่จะลงความเห็นว่าเมืองใดเป็นศูนย์กลาง หรือเมืองใดเป็นราชธานีของอาณาจักรศรีวิชัยเป็นเรื่องยากไม่น้อยเพราะเหตุว่าหลักฐานยังมีจำกัดและไม่ชัดเจนพอ แต่ก็พอมีแนวทางพิจารณาได้กว้าง ๆ สำหรับเป็นข้อคิดในการศึกษาค้นคว้าต่อไปในอนาคตเป็นบางแง่คือ :–

๑. การที่กษัตริย์หรือผู้นำเมืองหนึ่ง สามารถยกกองทัพไปตีเมืองสำคัญอีกแห่งหนึ่งได้ บางทีก็นิยมเปลี่ยนชื่อเมืองที่ตีได้นั้นเป็นชื่อของตนหรือชื่ออื่น เพื่อเป็นการประกาศชัยชนะหรือเป็นอนุสรณ์ หรือต้องการประกาศอำนาจเหนือเมืองไว้ให้ปรากฏเกียรติยศสืบไป

๒. การที่กษัตริย์หรือแม่ทัพหรือผู้นำเมืองแห่งหนึ่ง ยกกองทัพไปปราบปรามเมืองใดได้แล้ว บางทีก็นิยมจารึก สร้างถาวรวัตถุ หรือโบราณสถานไว้ให้ปรากฏ ณ ที่นั้น ๆ เป็นการประกาศเกียรติคุณประกาศอำนาจบุญบารมี ประกาศฉลองชัยชนะ ปักธงชัย เป็นเครื่องหมายเป็นที่ระลึกหรือเพื่อวัตถุประสงค์อื่นใด เช่น สาปแช่ง สาบานอุทิศก็มีอยู่เสมอเช่นกัน ดังนั้นการสร้างศิลาจารึกทิ้งไว้ จึงไม่จำเป็นเสมอไปว่าจะต้องไปสร้างในบ้านเมืองที่ตนอยู่อาศัยหรือกำลังครอบครองอยู่ บางครั้งอาจจะไปสร้าง ณ สถานที่ไปรบได้ชัยชนะก็ได้ หรือสถานที่ที่ตนเคยอยู่ไปมีบทบาทความสัมพันธ์เกี่ยวข้องในทางใดทางหนึ่งก็ได้ แต่ทั้งนี้

ต้องดูข้อความเรื่องราวในจารึกประกอบด้วย

๓. ชื่อเมืองก็ดี ชื่อกษัตริย์ก็ดี ที่ใช้คำว่า ศรีวิชัย หรือ วิชัย คงไม่มีเพียงหนึ่งเดียว อาจมีซ้ำกันได้มาก เพราะต่างได้รับอิทธิพลคตินิยมทางวัฒนธรรมมาจากอินเดียเหมือนกัน บางทีเป็นเรื่องสมญานามที่ใช้ยกย่องเปรียบเทียบเป็นพระเกียรติยศ หรือเป็นชื่ออิสริยยศ อันเป็นที่นิยมในแต่ละสมัยก็ย่อมเป็นได้ และในฐานที่แต่ละภูมิภาคต่างก็เป็นนครรัฐอิสระจึงอาจจะไม่เกี่ยวข้องกันมากนัก เป็นความเข้าใจคลาดเคลื่อนมาแต่ต้นก็ได้

๔. ตามสภาพภูมิศาสตร์ คาบสมุทรมลายู หมู่เกาะทะเลใต้ และปัจจัยประกอบต่าง ๆ ไม่เอื้ออำนวยให้เมืองใดก็ตามเมื่อมีอำนาจและยกทัพไปรุกรานยึดเมืองอื่นได้ แต่ก็จะไม่สามารถปกครองควบคุมดูแลอย่างถาวรได้ การยึดครองจึงเป็นเพียงชั่วครั้งชั่วคราว บางครั้งก็เป็นแบบปล้นสะดมแต่ละเมืองต่างก็ตั้งตนเป็นอิสระโดยพื้นฐาน ดังนั้นการแลกเปลี่ยนทางศิลปวัฒนธรรมจึงน่าจะเกิดขึ้นกับอิทธิพลทางการเมืองและสิ่งแวดล้อมอยู่ไม่น้อย

๕. ศิลาจารึกที่ค้นพบในเกาะสุมาตราส่วนใหญ่ใช้ภาษามลายูโบราณเกือบทั้งสิ้นต่างกับในภาคใต้ของไทยที่ใช้ภาษาสันสกฤต และมีอายุเก่ากว่าจารึกที่พบในภาคใต้ของไทยไม่ต่ำกว่าชั่วอายุคน ในขณะเดียวกันทางเกาะสุมาตรามีโบราณศิลปวัตถุ โบราณสถานที่มีอายุถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔ น้อยเต็มที แต่ในภาคใต้ของไทยกลับได้พบเป็นจำนวนมาก หลักฐานข้อเท็จจริงข้อนี้น่าจะเป็นเครื่องช่วยการศึกษา ค้นคว้าอธิบายให้เห็นความแตกต่างทางภาษาและวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มชนบนแหลมมลายูกับในเกาะสุมาตราได้

๖. ประติมากรรมและสถาปัตยกรรมบนเกาะชวาภาคกลางกับภาคใต้ของประเทศไทยมีความคล้ายคลึงกันมาก ดังนั้นการศึกษาอิทธิพลศิลปะอินโดนีเซียในเกาะชวาที่มีต่อศิลปะบนแหลมมลายูภาคใต้ของไทยจะช่วยทำให้การศึกษาเรื่องอาณาจักรศรีวิชัยกระจ่างขึ้น

***

ไชยาสมัยกรุงสุโขทัย

ตั้งแต่สมัยปี พ.ศ. ๑๗๘๑ เป็นต้นมา เมืองไชยามีสถานภาพเช่นเดียวกันมาตลอด คือเป็นหัวเมืองบริวารของเมืองใหญ่ที่เข้มแข็งกว่า ในระยะแรกสมัยที่อาณาจักรสุโขทัยแผ่อำนาจลงมาทางภาคใต้ เมืองไชยาอยู่ในอำนาจของสุโขทัยและเป็นบริวารของเมืองนครศรีธรรมราช แต่ว่าความเชื่อและวัฒนธรรมที่รุ่งเรืองขึ้นในอาณาจักรไชยากับอาณาจักรนครศรีธรรมราชนั้น มีลักษณะไม่สืบเนื่องกันหลายประการสิ่งที่มองเห็นได้ชัดคือการนับถือลัทธิทางศาสนาแตกต่างกัน ไชยานับถือพระพุทธศาสนานิกายมหายาน ส่วนนครศรีธรรมราชนับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทอย่างลังกาวงศ์

ในยุคนี้ พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ได้ออกเผยแพร่พระพุทธศาสนาแก่ราษฎรโดยตรง มีการตั้งองค์กรทางสังคมและการเมืองอย่างง่ายๆ ขึ้นในท้องถิ่นต่าง ๆ โดยอาศัยวัดเป็นเครื่องมือ ที่ไหนมีชุมชน ที่นั่นมีวัด ชุมชนนั้นก็มีความรุ่งเรือง ชุมชนเสื่อมโทรมลง วัดก็ร้าง เข้าใจว่าไชยาในระยะนี้ พุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ก็เข้ามาแพร่หลายด้วย เพราะปรากฏหลักฐานเสมาคู่นั้นแต่เดิมเป็นเสมาเดี่ยวจนถึงสมัย พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ แผ่เข้ามาในดินแดนแถบนี้ ได้ทำการผูกพัทธสีมาซ้ำลงไปในที่เดิมอีกครั้งหนึ่งเพื่อให้พระพุทธศาสนาบริสุทธิ์และมีความมั่นคงสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ไชยาสมัยกรุงศรีอยุธยา

ในสมัย พ.ศ. ๑๙๙๘ เมื่อกรุงสุโขทัยเสื่อมอำนาจลง เมืองไชยาได้รับการยกย่องขึ้นเป็นเมืองอิสระจากเมืองนครศรีธรรมราช ขึ้นตรงต่อกรุงศรีอยุธยาและเปลี่ยนไปเป็นเมืองพระยามหานคร หรือชั้นนอก ชั้นตรี เจ้าเมืองมียศในระยะแรก ๆ เพียงพระหรือออกพระเท่านั้น ดังปรากฏหลักฐานในพระไอยการตำแหน่งนายทหารหัวเมือง ปี พ.ศ. ๑๙๙๘ ตอนหนึ่งว่า "ออกพระวิชิตภักดีศรีพิชัยสงคราม พระไชยาเมืองนครตรีนา ๕๐๐๐ ขึ้นอินปีตาซ้าย" ที่ตั้งเมืองไชยาในระยะนี้เชื่อกันว่าตั้งอยู่ที่บ้านเวียง ตัวเจ้าเมืองไชยาเข้าใจว่าเป็นขุนนางที่ส่งมาจากเมืองหลวงและมีราชทินนามบ่งบอกถึงการเป็นนักรบ แสดงว่าไชยาในสมัยนั้น เป็นเมืองที่มีการรบทัพจับศึกอยู่เกือบตลอดเพราะนามเจ้าเมืองโดยทั่วไปแล้ว มักจะต้องระบุถึงความสำคัญและศักดิ์ของเมืองนั้นอยู่เสมอ เช่นเจ้าเมืองไชยาซึ่งระบุชัดว่าเป็นผู้ใหญ่ มีภาระกิจในการรบ เจ้าเมืองระนองมีราชทินนามว่า พระยารัตนเศรษฐี เห็นชัดว่าเมืองระนองเป็นเมืองเกี่ยวกับการเงินการทอง เกี่ยวกับภาษีอากรเป็นสำคัญ เจ้าเมืองภูเก็ตมีศักดิ์ว่า พระยาภูเก็ตโลหะเกษตรารักษ์ ก็ยืนยันได้ว่าภูเก็ตเป็นเมืองที่มีแร่โลหะเป็นสำคัญ

เรื่องราวเกี่ยวกับเมืองไชยาในสมัยกรุงศรีอยุธยา หลักฐานต่าง ๆ เกี่ยวกับความเป็นไปในทำนองพงศาวดารการเมือง ไม่ปรากฏชัดเจนเหมือนกับเมืองสำคัญอื่น ๆ หรือเกือบไม่มีเลย แต่ถ้าดูจากโบราณศิลปะวัตถุต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน มีหลักฐานมากกว่าใด ๆ คือ บรรดา

พระพุทธรูปศิลาทรายแดงมีมากอย่างไม่น่าเชื่อ มีขนาดใหญ่โต รองลงมาถึงขนาดเท่าคนและย่อมลงมา นี้แสดงให้เห็นถึงความศรัทธาของบุคคลและความรุ่งเรือง ของพระพุทธศาสนาอย่างสูงสุดที่เมืองไชยาในสมัยนั้น

เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า ในสมัยรัชกาลพระเจ้าเอกทัศ พม่าได้ยกทัพมาตีเมืองไชยาด้วยเหมือนกัน เจ้าเมืองไชยาทราบเหตุ ได้อพยพครอบครัวจากเมืองไชยา หนีหายสาบสูญไปจนวันนี้ ส่วนเมืองไชยาที่เสียแก่พม่านั้น พม่าได้จับนายรุกพี่ชายนายบุญชูไปได้แล้ว พม่าก็ได้ยกทัพมาตีเมืองไชยาที่พุมเรียงอีก ขณะเมื่อพม่ามาถึงพุมเรียงนั้น มีนายปูด นายไข่ชาวบ้านพุมเรียง ชักชวนราษฎรในหมู่บ้านพุมเรียงนั้นตั้งค่ายอยู่ที่วัดอุบลสู้รบกับพม่าอยู่หลายวันจนหมดกระสุนดินดำ จึงแตกหนีไป พวกพม่าได้กวาดต้อนครอบครัวไทยและเก็บเอาทรัพย์สิ่งของไปเป็นจำนวนมาก ที่เก็บเอาไปไม่ได้ก็เผาทิ้งเสียสิ้น ตลอดจนวัดอารามก็เสียหายย่อยยับ เมื่อพม่ากลับไปแล้ว ในขณะนั้นเจ้าเมืองไชยาว่างอยู่หามีตัวเจ้าเมืองไม่ ในเวลานั้น เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชตั้งตัวเป็นเจ้าเรียกกันว่า เจ้านครฯ กำหนดเขตฝ่ายเหนือจดบางสะพาน (จังหวัดประจวบคีรีขันธ์) ฝ่ายใต้ถึงเมืองสงขลา เมืองไชยาจึงอยู่ในความปกครองของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช เจ้าเมืองนครฯ ได้จัดข้าราชการออกมาเป็นผู้รั้งราชการเมืองไชยา ได้ตั้งเมืองที่บ้านพุมเรียง เมื่อกรุงเก่าเสียแก่พม่านั้น นายบุญชู ได้เข้าไปถวายตัวเป็นมหาดเล็กหลวงครั้งแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระที่นั่งสุริยามรินทร์ ก็ได้หนีกลับเมืองไชยาเข้ารับราชการกับผู้รั้งราชการ ที่เจ้านครฯ ส่งไปนั้น จนกระทั่งผู้รั้งราชการเมืองไชยาตั้งให้นายบุญชูเป็นปลัด ต่อมาภายหลังพม่าได้จัดให้นายรุก ที่จับไปได้ในครั้งก่อนนั้นคุมกองทัพมาตีเมืองไชยาอีก โดยตั้งกองทัพอยู่ที่ทุ่งจับช้าง คนไทยได้ขุดสนามเพลาะอยู่ที่ประตูค่าย พม่าสู้ไม่ได้จึงแตกหนีไป

***

ไชยาสมัยกรุงธนบุรี

ครั้น พ.ศ. ๒๓๑๐ สมเด็จพระเจ้าตากสินยกกองทัพ ไปปราบพม่าได้เสร็จเรียบร้อยแล้วจึงสถาปนากรุงธนบุรีสืบต่อจากกรุงศรีอยุธยาในขณะนั้น หลวงนายสิทธิ์ ปลัดเมืองนครศรีธรรมราช ตั้งตนเป็นเจ้าแข็งเมืองต่อกรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสิน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หลวงนายศักดิ์เป็นแม่ทัพออกไปรบโดยการเดินทางผ่านสถานที่มีเมืองปะทิว เมืองชุมพรเป็นต้น เจ้าเมืองชุมพรคุมสมัครพรรคพวกเข้าสมทบด้วยกองทัพของหลวงนายศักดิ์เดินทาง ข้ามแม่น้ำหลวง (แม่น้ำตาปี) ที่ท่าข้ามอำเภอพุนพิน ก็หลวงนายศักดิ์ทั้งทัพรับทัพเมืองนครศรีธรรมราช ที่จะข้ามบ้านท่าหมาก อำเภอบ้านนาสาร กองทัพหลวงนายศักดิ์ถูกตีกลับมาแล้วรวมประชุมไพร่พลอยู่ที่ห้วยแห่งหนึ่งและหาเสบียงอาหารอยู่ที่เมืองไชยา (ปัจจุบันเรียกสถานที่นั้นว่า บ้านห้วยพลหรือห้วยพุน) เมื่อไพร่พลหายเหนื่อยแล้ว หลวงนายศักดิ์ได้ส่งกำลังพลข้ามแม่น้ำไปอีก แต่ถูกกองทัพเมืองนครศรีธรรมราชตีพ่ายกลับมาอีก เป็นอันว่าทัพหลวงนายศักดิ์ ไม่สามารถเอาชนะทัพหลวงนายสิทธิ์ได้ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๒ สมเด็จพระเจ้าตากสินยกทัพหลวงมาโดยทางชลมารคและได้ตั้งทัพที่แหลมโพธิ์หน้าเมืองไชยา แล้วเสด็จไปสรงน้ำและลอดโขลนทะวาร ที่สระคงคาชัยในเขตตำบลทุ่งปลัดบุญชูได้ทราบข่าวสมเด็จพระเจ้าตากสินเสด็จมาที่แหลมโพธิ์ ปลัดบุญ

ชูก็จับผู้รั้งว่าการเมืองไชยา ซึ่งเป็นคนของเจ้านครฯ ฆ่าเสียแล้วออกไปเฝ้าพระเจ้าตากสินที่แหลมโพธิ์รับอาสาโดยเสด็จไปตีเมืองนครศรีธรรมราช และได้ร่วมเดินทางไปด้วยเพื่อปราบปรามเมืองนครศรีธรรมราชด้วยกัน ครั้นได้ปราบปรามเมืองนครศรีธรรมราชสงบราบคาบแล้ว สมเด็จพระเจ้าตากสินเห็นว่ามีความดีความชอบ จึงทรงแต่งตั้งให้ปลัดบุญชู เป็นพระยาวิชิตภักดีศรีพิชัยสงคราม (พระยาคอปล้อง) เป็นผู้ว่าการเมืองไชยา อันเป็นราชทินนามของเจ้าเมืองไชยาสืบต่อมา สมเด็จพระเจ้าตากสินเสด็จกลับกรุงธนบุรี ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ที่เมืองนครศรีธรรมราชก็สงบเรียบร้อยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์

❋❋❋

ไชยาสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๕๒) ฐานะเมืองไชยามีปรากฏอยู่ในกฎหมายตรา ๓ ดวง ซึ่งได้ชำระใหม่ว่าเมืองไชยาเป็นเมืองชั้นตรีอันดับพิเศษเทียบเท่าเมืองชั้นโท มีจตุสดมภ์พร้อม เจ้าเมืองมีราชทินนามว่า พระยาวิชิตภักดีศรีพิชัยสงคราม ถือศักดินา ๕,๐๐๐ ไร่

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ขึ้นครองราชสมบัติ มีผู้กล่าวโทษว่าพระยาวิชิตภักดีศรีพิชัยสงคราม (บุญซู) คิดจะทำการขบถขึ้น เมื่อไต่สวนได้ความสัตย์ จึงให้นำไปขังไว้ และถึงแก่กรรมในที่คุมขังแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้พระยาวิชิตภักดี (พุทโธ) จัดการริบทรัพย์ของพระยาวิชิตภักดี (บุญซู) ทรัพย์ที่ริบได้นอกจากที่ดินให้นำไปสร้างพระวิหารวัดพระบรมธาตุไชยาสำหรับข้าราชการรับพระราชทานน้ำพิพัฒนสัตยาสำหรับที่สวนที่นานั้นโปรดเกล้าฯ ไว้สำหรับเมืองให้ผู้ว่าราชการเมืองทำรับประทานแต่ก็ยังเป็นขอหลวง

ครั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๘ พม่าได้ยกทัพมาตีหัวเมืองภาคใต้ มีเมืองชุมพร เมืองไชยา เมืองนครศรีธรรมราชเมืองไชยาตั้งค่ายรับพม่ารอบบ้านพุมเรียง แต่ก็ถูกทำลายเสียหายมาก

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยรัชกาลที่๒(พ.ศ. ๒๓๕๒-๒๓๖๗) โปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีราชสงคราม (มี) ปลัดเมืองไชยา เป็นพระยาวิชิตภักดี เป็นเจ้าเมืองไชยา ก็แลพระยาวิชิตภักดีคนนี้

เป็นคนบ้านท่าโพธิ์ท้องที่อำเภอไชยา เดิมเป็นที่หลวงเกษตรสาลี แล้วเลื่อนขึ้นมาตามลำดับจนเป็นเจ้าเมือง ในระหว่างที่ พระยาวิชิตภักดี (มี) เป็นเจ้าเมืองอยู่นั้น พระยากลาโหมราชเสนา ได้ยกทัพกลับมาจากการปราบปรามข้าศึกที่เมืองถลาง (จังหวัดภูเก็ต) ได้มาหยุดกองทัพที่บ้านพุมเรียง และได้สร้างวัดขึ้นวัดหนึ่งให้ชื่อว่า วัดชนะสงคราม เมื่อสร้างเสร็จแล้วยกทัพกลับไปตั้งรักษาเหตุการณ์อยู่ที่เมืองราชบุรี

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๖๗-๒๓๙๔) โปรดเกล้าฯ ให้พระศรีเสาวภาคกับพระยาอภัยสงครามออกมาสักเลขที่เมืองไชยาสักเลขยังไม่ทันเสร็จ พระยาวิชิตภักดี (มี) พระศรีเสาวภาคได้ถึงแก่กรรมลงคราวเดียว ครั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๒ ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีธรรมราช (น้อย) เป็นแม่กองใหญ่ไปสักเลขที่เมืองไชยาอีก แล้วโปรดเกล้าฯ ให้ข้าหลวง ๘ นาย ออกสำรวจที่นา คือ ๑ หลวงวิจารณ์อาวุธ ในกรมกลาโหม ๒. พันธนาประธาร กรมมหาดไทย ๓. นายบุญรอด มหาดเล็กหลวง ๔. นายศรีเถียร กรมวัง ๕. หลวงศรีพิโภชน์ กรมนา อีก ๓ นายไม่ปรากฏชื่อ กับว่าการสำรวจนาซึ่งมีขึ้นตั้งแต่ครั้งนั้นเป็นต้นมา ในระหว่างที่พระยาวิชิตภักดี (ปลอด) เป็นผู้ว่าการเมืองไชยานั้น ได้ตั้งเมืองอยู่ที่บ้านพุมเรียงตามเดิม ทำค่ายเพิ่มเติมขึ้นที่ค่ายพุมเรียงประตูกำแพงทางทิศตะวันตก ให้นามว่าประตูค่ายอยู่จนถึงปัจจุบันนี้ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยามหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุญนาค) สมุหกลาโหมและกรมท่าออกมาสักเลขที่เมืองไชยาและได้เห็นพระหลวงตาองค์หนึ่งกำลังถากไม้เพื่อเตรียมจะสร้างวัด จึงมีจิตศรัทธา จึงรับจัดสร้างถวายโดยได้เกณฑ์หัวเมืองภาคใต้ทุกหัวเมืองมาช่วยกันสร้างการสร้างเสร็จภายใน ๓ เดือน แล้วถวายเป็นสงฆ์ให้ชื่อว่า วัดสมุหนิมิต พระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ต่อมาได้เลื่อนเป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมราช ได้มาสร้างอู่ต่อเรือรบถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่บ้านดอนริมฝั่งแม่น้ำหลวงซึ่งเป็นที่ดอน น้ำท่วมไม่ถึง ไม้สำหรับต่อเรือหาได้ง่าย จึงมีการต่อ

เรือเป็นอาชีพขึ้น เข้าใจว่า สถานที่แห่งนี้คงจะเป็นสถานที่ต่อเรือมาก่อน และมีประชาชนตั้งบ้านเรือนเป็นชุมชน มีการติดต่อไปมาค้าขาย มีความเจริญรุ่งเรือง

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ (พ.ศ. ๒๓๙๔-๒๔๑๑) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาพังงา (กลับ) ผู้ว่าราชการเมืองพังงา มาเป็นพระวิชิตภักดี ผู้ว่าราชการเมืองไชยา และได้ย้ายออกไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านดอนประดู่ และได้สร้างวัดขึ้นที่นั้นวัดหนึ่งเรียกว่า วัดหน้าเมือง พร้อมกับสร้างถนนจากบ้านดอนประดู่ถึงวัดพระบรมธาตุไชยา ๑ สาย

ครั้นเมื่อ เมืองนครศรีธรรมราชอ่อนแอลง เพราะเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชถึงอสัญญากรรม จึงโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายเมืองท่าทองมาตั้งที่บ้านดอน ให้ย้ายราชการมาทั้งหมดด้วยแล้วพระราชทานนามใหม่ว่า เมืองกาญจนดิษฐ์ และยกฐานะเมืองกาญจนดิษฐ์เป็นเมืองจัตวาขึ้นต่อกรุงเทพฯ ในขณะนั้น มีเมืองอยู่ ๓ เมือง คือ เมืองไชยา ตั้งอยู่ทที่พุมเรียง เมืองกาญจนดิษฐ์ ตั้งอยู่ที่บ้านดอน และเมืองคีรีรัฐนิคม ตั้งอยู่ฝั่งซ้ายแห่งแม่น้ำพุมดวง

ในรัชสมัยพระบามสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลทที่ ๕ (พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๕๓) ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดการปกครองทั่วราชอาณาจักรเป็นระบบเทศาภิบาล โปรดให้รวมเมืองไชยาเมืองกาญจนดิษฐ์และเมืองคีรีรัฐนิคมเข้าเป็นเมืองเดียวกัน เรียกว่าเมืองไชยา ตั้งศาลาว่าการอยู่ที่บ้านดอนริมฝั่งขวาแห่งแม่น้ำตาปี ส่วนเมืองไชยาเดิมเปลี่ยนเป็นเมืองพุมเรียงและต่อมาให้รวมเมืองไชยา เมืองหลังสวน เมืองชุมพรเป็นมณฑล เรียกว่า มณฑลชุมพร ต่อมา พ.ศ. ๒๔๔๙ ย้ายศาลาว่าการมณฑลชุมพร มาตั้งที่บ้านดอนเมืองไชยาอีกครั้งหนึ่ง

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ (พ.ศ. ๒๔๕๓-๒๔๖๘) พระองค์เสด็จประพาสเมืองไชยา โดยรถไฟพระที่นั่ง

จากเมืองนครศรีธรรมราช มายังเมืองไชยา เมื่อวันที่ ๒๗ กรกฎาคม ๒๔๕๘ ประทับแรมอยู่ที่ควนท่าข้าม อำเภอพุนพิน วันที่ ๒๘ กรกฎาคม ๒๔๕๘ เสด็จโดยเรือยนต์พระที่นั่งถึงเมืองไชยา (ใหม่) ที่บ้านดอน วันที่ ๒๙ กรกฎาคม ๒๔๕๘ เสด็จโดยรถไฟพระที่นั่งไปยังเมืองไชยาเก่า ครั้งถึงแล้วเสด็จพระราชดำเนินเข้าสู่พระอุโบสถทรงจุดเทียนนมัสการพระประธานในพระอุโบสถแล้วเสด็จเข้าสู่พระวิหาคดหรือระเบียง พระเวียน ทรงจุดธูปเทียนมนัสการพระบรมธาตุเสด็จทอดพระเนตรพระบรมธาตุแล้วประทับที่พลับพลาริมกำแพงทรงพระราชอุทิศเงิน ๑,๐๐๐ บาท สำหรับการรักษาและปฏิสังขรณ์วัดพระบรมธาตุ เวลาจวนค่ำเสด็จพระราชดำเนินกลับทางเดิมสู่พระตำหนักสวนสราญรมย์ที่ประทับแรม ทรงพระดำริเห็นว่า เมืองที่บ้านดอนที่เรียกว่าเมืองไชยานั้น ไม่สอดคล้องกับประวัติศาสตร์ เพราะที่เมืองไชยาเก่านั้น ยังมีพระบรมธาตุไชยาอยู่ บุคคลยังเรียกเมืองไชยาอยู่ หาได้เรียกเมืองไชยาใหม่ที่บ้านดอนว่า เมืองไชยาไม่ ทำให้สับสนเข้าใจผิดต่างๆ และพระองค์ทรงเห็นประชาชนพลเมืองมีกิริยามารยาทเรียบร้อยตั้งอยู่ในศีลธรรมเคารพหนักแน่นแผ่นดินเคร่งครัดในการปฏิบัติกิจพระศาสนาจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อ

๑. เมืองไชยา เป็นเมืองสุราษฎร์ธานี (เมืองคนดี)

๒. แม่น้ำหลวง เป็นแม่น้ำตาปี

๓. มณฑลชุมพร เป็นมณฑลสุราษฎร์ธานี

๔. ควนท่าข้าม เป็นสวนสราญรมย์ และต่อมาบริเวณที่ปลูกสถานที่ประทับแรม ได้สร้างเป็นโรงพยาบาลสราญรมย์

ตามตำนานกล่าวไว้ว่า การเปลี่ยนชื่อเมืองไชยาเป็นเมืองสุราษฎร์ธานีก็ดี เปลี่ยนชื่อแม่น้ำหลวงเป็นแม่น้ำตาปีก็ดี คงทรงเลียนชื่อมาจากประเทศอินเดีย กล่าวคือ ประเทศอินเดียเมืองชื่อ สุรัฐ (สุราษฎร์) เมืองหนึ่ง ตั้งอยู่บนฝั่งซ้ายของแม่น้ำ ตาปติ ซึ่งมีต้นน้ำเกิดจากภูเขาสัตตปุระอันสมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร แม่น้ำตาปติไหลลงสู่มหา

สมุทรอินเดียทางอ่าวเคมเบย์ ซึ่งลักษณะเหมือนกับเมืองไชยา ตั้งอยู่บนฝั่งขวาของแม่น้ำหลวง และไหลลงสู่ทะเลที่ปากอ่าวบ้านดอน

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๗ พ.ศ. (๒๔๖๘-๒๔๗๗) ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ยุบมณฑลสุราษฎร์ธานี และเมืองที่ขึ้นอยู่กับมณฑลสุราษฎร์ธานีให้ไปขึ้นอยู่กับความรับผิดชอบกับมณฑลนครศรีธรรมราช

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลรัชกาลที่ ๘ (พ.ศ. ๒๔๗๗-๒๔๙๘) ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองแบบราชาธิปไตยเป็นระบอบประชาธิปไตยใน พ.ศ. ๒๔๗๕ แล้วได้ยกเลิกการปกครองแบบมณฑล แบ่งการปกครองออกเป็นภาค ภาคแบ่งออกเป็นจังหวัด แต่ละจังหวัดขึ้นตรงต่อกระทรวงมหาดไทย

อำเภอไชยา เมื่อทรงโปรดเกล้าฯ ให้รวมเมืองไชยาเมืองกาญจนดิษฐ์ เมืองคีรีรัฐนิคม เป็นเมืองเดียวกัน เรียกว่าเมืองไชยามีศาลาว่าราชการอยู่ที่บ้านดอน ส่วนเมืองไชยา (เก่า) ให้เปลี่ยนชื่อเมืองไชยาที่บ้านดอนเป็นเมือง สุราษฎร์ธานี และอำเภอพุมเรียงเป็นอำเภอไชยา

พ.ศ. ๒๔๗๘ ได้ย้ายที่ว่าการอำเภอจากตำบลพุมเรียง มาตั้งที่ตำบลตลาดไชยาปัจจุบัน ใกล้กับสถานีรถไฟ

พ.ศ. ๒๔๘๐ เปลี่ยนชื่ออำเภอเมืองไชยา เป็นอำเภอไชยา โดยตัดคำว่าเมืองออก คงเหลือแต่อำเภอไชยา จนถึงปัจจุบันนี้

พ.ศ. ๒๔๙๖ อำเภอไชยาได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นอำเภอชั้นเอก ดังนี้

❀❀❀

ไชยาสมัยปัจจุบัน

๑. ขนาดที่ตั้งและเขตติดต่อ

ไชยาปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดสุราษฎร์ธานีห่างจากตัวจังหวัด ๕๔ กิโลเมตร ห่างจากกรุงเทพมหานครโดยทางรถไฟ ๖๑๔ กิโลเมตร ห่างจากสถานีรถไฟธนบุรี ๕๙๗ กิโลเมตร ในด้านตำแหน่งที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ ตั้งอยู่ที่ :

เส้นละติจูด ๙ํ ๒๒' ๓๑" เหนือ

เส้นลองติจูด ๙๙ํ ๑๒' ๙" ตะวันออก

อาณาเขตติดต่อ :

ทิศเหนือ	ติดต่อกับอำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี
ทิศใต้	ติดต่อกับอำเภอท่าฉาง จังหวัดสุราษฎร์ธานี
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับอ่าวไทย บริเวณที่เรียกว่า อ่าวบ้านดอน หรืออ่าวไชยาเดิม
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับอำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง

๒. สภาพภูมิประเทศ

ลักษณะโดยทั่วไปของอำเภอไชยา ประกอบด้วยพื้นที่ต่าง ๆ ดังนี้

ก. บริเวณภูเขาหรือควน (เขาขนาดย่อม) มีกระจัดกระจายอยู่ทั่ว

ไป แต่ไม่เป็นแนวอย่างเทือกเขาทั่วไป มักมีลักษณะเป็นเขาลูกโดด ๆ โดยส่วนใหญ่เป็นดินแดงและหินปูนเขาที่สูงที่สุดจากระดับน้ำทะเลคือ เขาน้อย สูงประมาณ ๒๓๐ เมตร เขาเขียว สูงประมาณ ๒๒๐ เมตร เขาโพธิทอง หรือพุทธทอง (บริเวณที่ตั้งสวนโมกขพลาราม) สูงประมาณ ๑๗๐ เมตร เขานางฮี หรือเขานางเอ สูงประมาณ ๘๑ เมตร และเขาน้ำร้อน สูงประมาณ ๕๐ เมตร แนวเขาที่ตั้งอยู่ต่อเนื่องเป็นทิวปรากฏอยู่ทางทิศตะวันตก ซึ่งแนวนี้จะเชื่อมต่อตามแนวเทือกเขาที่พาดไปตามแนวยาวของภาคใต้ และเป็นแหล่งที่ให้กำเนิดของแม่น้ำลำคลองที่ไหลผ่านไชยาหลายสายด้วยกันเช่น คลองไชยา คลองตะเคียน เป็นต้น ซึ่งแม่น้ำลำคลองเหล่านี้ เป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชุมชนมาแต่ครั้งโบราณ

ข. ที่ราบสูงบริเวณเชิงเขา เป็นที่อยู่ถัดจากแนวเขาต่าง ๆ หรือสูงกว่าระดับน้ำทะเลโดยเฉลี่ย ไม่เกิน ๒๐ เมตร ดินที่อยู่บริเวณนี้มักเกิดจากการสลายตัวของหินและดินแถบภูเขา ส่วนมากเป็นพื้นที่ทางทิศตะวันตก เป็นดินที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ตามแนวตีนเขาจะเป็นป่าไม้ต่อเนื่องจากบริเวณภูเขา เช่น ไม้ยาง ไม้แดง ไม้ตะเคียน และป่าไม้เบญจพรรณตามแนวเนินเขาเตี้ย ๆ หรือควนมักถูกหักร้างถางพง เพื่อทำสวนยางพาราทำสวนผลไม้ ไร่ข้าวโพด ข้าวไร่ และพืชอื่น ๆ

ค. บริเวณสันทราย เป็นบริเวณที่อยู่ระหว่างแนวตีนเขาไปถึงชายฝั่งทะเลมีขนาดใหญ่น้อยมากมายหลายแห่ง สันทรายเป็นลักษณะการเกิดค่อนข้างใหมในสมัย โฮโลซีน (HOLOCENE) มีอายุประมาณ ๑๑,๐๐๐ ปีมาแล้ว ทั้งนี้ตามลักษณะของชายฝั่งทะเลทางด้านทิศตะวันออกคาบสมุทรภาคใต้ มักปรากฏแนวสันทรายยาวเป็นช่วง ๆ สลับกัน เป็นการพัดพาตะกอนของแม่น้ำ แสดงลักษณะชายฝั่งทะเลที่ถอยตัวออกจากแผ่นดินตลอดเวลา จนทำให้ชุมชนซึ่งแต่เดิมเคยอยู่ใกล้ฝั่งทะเล หรือมีการติดต่อโดยตรงทางทะเล แต่ปัจจุบันห่างไกลจากทะเลซึ่งบางแห่งนับได้หลายสิบกิโลเมตร เช่น ชุมชนโบราณรอบอ่าวบ้านดอน ชุมชนโบราณที่ตัวเมือง

นครศรีธรรมราช เป็นต้น ในสมัยโบราณ ตามบริเวณสันทรายจะเป็นที่ตั้งถิ่นฐานขนาดใหญ่และเล็ก ซึ่งได้พัฒนาตัวเองต่อเนื่องจนเป็นเมืองและอาณาจักรได้ ดังจะเห็นว่าปรากฏร่องรอยและหลักฐานทางด้านโบราณคดีมากมายตามสันทราย ตั้งแต่จังหวัดสุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช สงขลาจนไปถึงปัตตานี นอกจากนี้บนสันทรายยังเหมาะแก่การทำสวนมะพร้าวปลูกพืชไร่ต่าง ๆ และพืชอื่น ๆ อีกหลายชนิด

สำหรับสันทรายที่เก่าแก่ที่สุดบริเวณเมืองไชยา จากผลของการเจาะดินของกรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๔ คือสันทรายที่เป็นแนวยาวอันเป็นที่ตั้งของวัดเวียง วัดหลง วัดแก้ว จนไปถึงเขาน้ำร้อน ส่วนสันทรายที่ใหญ่ทที่สุดคือสันทรายซึ่งเป็นที่ตั้งของตำบลพุมเรียงในปัจจุบัน

ง. บริเวณที่ราบลุ่มระหว่างสันทราย เป็นแหล่งที่ลุ่มและมีน้ำขังเป็นดินเหนียวปนทราย ซึ่งมีคุณสมบัติอุ้มน้ำได้ดีพอสมควรและมักเป็นที่รวมของอินทรียวัตถุที่เกิดจากน้ำท่วมและน้ำไหลผ่าน อีกทั้งที่ลุ่มยังเป็นที่รวมตะกอน ต่อเนื่องไปถึงชายฝั่งทะเล ซึ่งลักษณะเช่นนี้ทำให้ไชยาทำนาได้ปีละ ๒ ครั้ง โดยอาศัยทั้งน้ำฝนและน้ำชลประทาน ผลผลิตจากข้าวทำรายได้ค่อนข้างสูง ต่อเนื่องจากสันทรายใกล้ริมฝั่งแม่น้ำเป็นป่าชายเลนมีไม้โกงกางและไม้อื่น ๆ อยู่ทั่วไป

๓. สภาพภูมิอากาศ

จากลักษณะของคาบสมุทรภาคใต้ทอดเป็นแนวยาวไปตามแนวทิศเหนือถึงทิศใต้ และเป็นฝั่งทะเลสองด้าน ซึ่งเป็นบริเวณที่ลมมรสุมพัดผ่านจึงทำให้ลักษณะอากาศเป็นแบบอย่างเฉพาะเท่านั้น นั่นคือร้อนชื้นและฝนตกชุกเกือบทั้งปี มีเพียง ๒ ฤดูเท่านั้น คือ ฤดูร้อนกับฤดูฝนบริเวณทางใต้จะได้รับอิทธิพลของลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ซึ่งจะพัดในช่วงฤดูร้อนและขณะเดียวกันลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือจะพัดในช่วงฤดูหนาว จะ

ทำให้อากาศทางภาคใต้ในช่วงฤดูนี้สบายและทำให้ฝนตกอีกด้วย

สำหรับเมืองไชยาและบริเวณใกล้เคียง จะมีฝนตกหนักในช่วงเดือนตุลาคม และเดือนพฤศจิกายน โดยมีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย ๒๖๙.๔ มิลลิเมตร และ ๓๑๒.๒ มิลลิเมตร ตามลำดับ และจะลดน้อยลงในเดือนกุมภาพันธ์ และเดือนมีนาคม มีปริมาณเฉลี่ย ๒๗.๙ มิลลิเมตร ถึง ๓๐.๔ มิลลิเมตรเท่านั้น

อุณหภูมิทางคาบสมุทรภาคใต้เฉลี่ยค่อนข้างสูงถึง ๓๗.๓ องศาเซลเซียส และต่ำในเดือนธันวาคม โดยเฉลี่ย ๒๕.๘ องศาเซลเซียส

๔. แม่น้ำลำคลอง

เมืองไชยามีแม่น้ำลำคลองที่ไหลลงสู่อ่าวบ้านดอนหลายสายด้วยกันซึ่งมีแหล่งต้นกำเนิดจากบริเวณเทือกเขาเขตแดนติดต่อระหว่างอำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง กับอำเภอไชยา ท่าฉาง และคีรีรัฐนิคม จังหวัดสุราษฎร์ธานี ไหลผ่านบริเวณที่เป็นสันทราย และที่ลุ่ม ซึ่งทำให้ชุมชนตั้งหลักแหล่งอยู่บนสันทราย สามารถใช้การดำรงชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการบริโภคหรือการกสิกรรม ซึ่งมีลำน้ำสายสำคัญดังนี้

ก. คลองไชยา ประกอบด้วยแควและห้วยต่าง ๆ ได้แก่คลองท่าไม้แดง คลองปากหมาก แล้วไหลมารวมกันที่ปากแพรก ตำบลปากหมาก เรียกชื่อว่า คลองไชยา ไหลผ่านตำบลโมถ่าย ตำบลป่าเว ไปจนถึงบ้านเหมือง ตำบลเวียง แยกออกเป็นสองสาย คือ สายแรกไหลผ่านบ้านดอนพด บ้านโพธิ์ บ้านสะพานจันทร์ บ้านเวียง ตำบลตลาดไชยา แล้วไหลผ่านออกอ่าวบ้านดอนที่บ้านหัววัว ตำบลเลม็ด สายที่สองไหลผ่านบ้านกุน บ้านปากด่าน บ้านไทรงาม ตำบลเลม็ด แล้วไหลไปคลองท่าปูน ไหลออกไปลงสู่อ่าวบ้านดอน ที่อำเภอท่าฉาง

คลองไชยา ตามคำบอกเล่าของคนไชยาว่า คลองไชยาในอดีตนั้นเมื่อประมาณ ๘๐-๙๐ ปีมาแล้ว เรือขนาดใหญ่สามารถไปถึงวัดพระบรม

ธาตุไชยาได้ แต่ในปัจจุบันคลองไชยา แคบและตื้นเขิน เพราะถูกทรายทับถม และยังแห้งขอด บางปีในฤดูแล้ง มีเพียงบางตอนเท่านั้นที่ยังปรากฏให้เห็นว่าเป็นคลองไชยา ในสมัยโบราณเป็นคลองใหญ่คลองหนึ่ง

ข. คลองตะเคียน หรือคลองท่าตีน ต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาจอมสีเขตอำเภอท่าชนะ ที่เรียกว่าคลองตะเคียน เพราะริมลำคลองมีต้นตะเคียนขึ้นตามริมตลิ่งทั้งสองฝั่ง จึงเรียกว่า คลองตะเคียน ไหลผ่านบ้านท่าหัก บ้านท่าศาลา บ้านเชิงหาร ตำบลป่าเว แล้วไหลผ่านไปถึงบ้านตากแดดเขตตำบลทุ่ง แล้วแยกออกเป็นสองสาย สายแรกไหลผ่านบ้านท่าโพธิ์ มีชื่อเรียกว่าคลองท่าโพธิ์ แล้วไหลสู่อ่าวบ้านดอนที่ตำบลเลม็ด อีกสายหนึ่งจากบ้านตากแดด ไหลไปบ้านถิ่นหลวง ตำบลทุ่ง ถึงบ้านตาลห้าต้น ไหลผ่านดอนประดู่ เรียกชื่อว่า คลองดอนประดู่ แล้วไหลมาประจบกับคลองไชยาที่วัดหน้าเมือง แล้วไหลสู่อ่าวบ้านดอน และอีกสายหนึ่งจากบ้านตาลห้าต้น ไหลไปบรรจบกับคลองท่าชนะสายตะกรบ แล้วไหลไปออกปากน้ำพุมเรียง เป็นคลองเดียวที่มีทิศทางไหลจากเหนือลงสู่ใต้ ต้นน้ำเกิดเทือกเขาหินใหญ่ในเขตเภอท่าชนะ คลองนี้ชื่อเรียกและสาขามากมีชื่อเรียกว่า คลองท่าม่วงบ้าง คลองท่าชนะบ้าง เมื่อลงทางทิศใต้ แยกออกเป็นสองสาย เรียกว่าคลองตะกรบ และคลองใหญ่พุมเรียง แล้วไหลลงสู่อ่าวบ้านดอนที่ปากน้ำพุมเรียงทางทิศตะวันออกเป็นที่ตั้งของแหลมโพธิ์ ซึ่งเป็นแหล่งโบราณคดีที่สำคัญอีกแห่งหนึ่ง

๕. การปกครอง

ไชยาแบ่งการปกครองออกเป็น ๙ ตำบล ๕๒ หมู่บ้าน คือ

๑. ตำบลตลาดไชยา
๒. ตำบลเวียง
๓. ตำบลเลม็ด
๔. ตำบลทุ่ง

๕. ตำบลพุมเรียง

๖. ตำบลตะกรบ

๗. ตำบลป่าเว

๘. ตำบลโมถ่าย

๙. ตำบลปากหมาก

มีเทศบาล ๒ แห่ง คือ เทศบาลตำบลตลาดไชยา และเทศบาลตำบลพุมเรียง มีองค์การบริหารส่วนตำบล (อ.บ.ต.) ๘ แห่ง

๖. การศึกษาและศาสนา

มีโรงเรียนสังกัดกรมสามัญศึกษา ๓ แห่ง มีสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ ๓๖ แห่ง มีโรงเรียนเอกชน ๓ แห่ง มีโรงเรียนกาญจ-นาภิเษกวิทยาลัย ๑ แห่ง มีวิทยาลัยการอาชีพไชยา ๑ แห่ง

มีวัดทางพุทธศาสนา ๒๖ วัด สำนักสงฆ์ ๕ สำนัก

มีโรงเรียนพระปริยัติธรรมสามัญศึกษา ๑ แห่ง มีสำนักปฏิบัติธรรม ๒ แห่ง สำนักมัสยิด ๑๑ แห่ง ศาลเจ้า ๑ แห่ง

๗. ธุรกิจ

มีธนาคารพาณิชย์ ๒ แห่ง คือ ธนาคารไทยพาณิชย์ และธนาคารไทยธนาคาร ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ๑ แห่ง ธนาคารออกสิน ๑ แห่ง

๘. สาธารณสุข

มีโรงพยาบาล ๓๐ เตียง ๑ แห่ง สถานีอนามัยตำบล ๘ แห่ง

๙. ส่วนราชการและวิสาหกิจ

๑. ศาลจังหวัดไชยา

๒. ที่ทำการอัยการประจำศาลจังหวัดไชยา

๓. เรือนจำอำเภอไชยา

๔. ชุมสายโทรศัพท์ไชยา

๕. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไชยา

๑๐. อาชีพประชากร

ประชากรมีอาชีพทำกสิกรรม เกษตรกรรม พาณิชยกรรม การประมง และอาชีพในครัวเรือน มีการทอผ้าไหม การทำไข่เค็ม เป็นต้น

๑๑. การคมนาคม

ติดต่อได้โดยทางรถไฟ ทางรถยนต์ และทางเรือ

๑๒. สถานที่น่าสนใจ

อำเภอไชยา เป็นเมืองเก่าแก่มาแต่โบราณ มีหลักฐานทางโบราณคดีที่เคยรุ่งเรืองมาตั้งแต่ก่อนประวัติศาสตร์ สมัยทวารวดี สมัยศรีวิชัย สมัยสุโขทัย สมัยศรีอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ มีโบราณวัตถุและโบราณสถานเป็นจำนวนมาก อาทิเช่น วัดพระบรมธาตุไชยา วัดเวียง วัดหลง วัดแก้ว (วัดรัตนาราม) วัดปาลิไลยก์ วัดพระประสพ วัดจำปา วัดศาลาทึง (วัดชยาราม) วัดธารน้ำไหล (สวนโมกขพลาราม) วัดเววน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไชยา ภูเขาน้ำร้อน เขาโพธิทอง หรือเขาพุทธทอง โดยบนยอดเขามีเจดีย์โบราณและรอยพระพุทธบาทจำลอง และหมู่บ้านไทรงามที่คลองท่าปูน นอกจากนี้ที่ตำบลพุมเรียงเป็นเมืองเก่าแก่มีพลับพลาสะพานเข้าไปแหลมโพธิ์ แหลมซุย แหลมทราย หาดทรายแก้ว หาดทรายทอง เป็นต้น

***

รายนามเจ้าเมืองไชยา

จากคำบอกเล่าของพระศรีราชสงคราม (ช่วย) ปลัดเมืองไชยา นอกราชการ พระยาวจีสัตยารักษ์ (ขำ ศรียาภัย) และคัดจากเอกสารเพิ่มเติม ของศาสตราจารย์ มานิต วัลลิโภดม

ที่ตั้งเมืองไชยา

เมืองไชยาเดิมตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของเมืองไชยาปัจจุบันที่เรียกกันอยู่ในปัจจุบันนี้ว่า บ้านพุมเรียงหรือตำบลพุมเรียง ภายหลังได้ย้ายเมืองไชยามาตั้งที่บ้านเวียง แต่การตั้งเมืองทั้งสองแห่งนี้ ได้ตั้งอยู่แห่งละกี่ปีหาทราบไม่

๑. มะระหุมปะแก ในสมัยกรุงทวารดีศรีอยุธยา ตรงกับรัชกาลใดไม่ปรากฏ มีแขกมลายู ชื่อมะระหุมปะแก อพยพครอบครัวและพรรคพวกจากบ้านหัวเขาแดง ปากน้ำเมืองสงขลา มาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านโฉลกท้องที่อำเภอพุนพิน ปัจจุบันเรียกว่า บ้านหัววัง เมื่อตำแหน่งเจ้าเมืองไชยาว่างลง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ มะระหุมปะแก เป็นเจ้าเมืองไชยา เมื่อได้รับตำแหน่งเจ้าเมืองไชยาแล้ว ได้ย้ายมาตั้งอยู่ที่ทุ่งไชยา เอานามเมืองสงขลาที่เคยอยู่มาตั้งเป็นชื่อบ้าน เรียกว่าบ้านสงขลา เมื่อได้ปลูกสร้างบ้านเรือนเสร็จแล้ว ได้ลงเสาหลักเมืองไว้ในหนองหน้าบ้านสงขลา เรียกว่า หลักประโคน (ปัจจุบันนี้เรียกชื่อว่าบ้านนาโคน)

๒. มะระหุมตาไฟ
๓. มะระหุมมุกดา
๔. พระยาวิชิตภักดีศรีพิชัยสงคราม (บุญชู)
๕. พระยาวิชิตภักดีศรีพิชัยสงคราม (พุทโธ)
๖. พระยาวิชิตภักดีศรีพิชัยสงคราม (หัวสั่น)
๗. พระยาวิชิตภักดีศรีพิชัยสงคราม (มี)
๘. พระยาวิชิตภักดีศรีพิชัยสงคราม (ท้วม)
๙. พระยาวิชิตภักดีศรีพิชัยสงคราม (ปลอด)
๑๐. พระยาวิชิตภักดีศรีพิชัยสงคราม (กลิ่น)
๑๑. พระยาวิชิตภักดีศรีพิชัยสงคราม (นุ่น)
๑๒. พระยาวิชิตภักดีศรีพิชัยสงคราม (เถื่อน)
๑๓. พระยาวิชิตภักดีศรีพิชัยสงคราม(กลับ)
๑๔. พระยาวิชิตภักดีศรีพิชัยสงคราม (จุ้ย)
๑๕. พระยาวิชิตภักดีศรีพิชัยสงคราม (น้อย)
๑๖. พระยาวิชิตภักดีศรีพิชัยสงคราม (ขำ ศรียาภัย)
๑๗. นายพินิจราชการ (ปิ้ว)
๑๘. หลวงวิชิตภักดี (อวบ)

รายนามเจ้าคณะเมืองไชยา

เมืองไชยาเก่านั้น มีประมุขสงฆ์ เรียกว่า พระครูกาแก้ว พระครูการาม เพราะมีพระบรมธาตุ พระครูกาแก้ว เป็นหัวหน้า มีศักดิ์เป็นเจ้าคณะเมือง พระครูการาม เป็นรอง มีศักดิ์เป็นเจ้าคณะแขวง (เจ้าคณะอำเภอ) ต่อมาได้เปลี่ยนพระราชทินนามใหม่ พระครูกาแก้ว มีราชทินนามว่า พระครูรัตนมุนีศรีสังฆราชาลังกาแก้ว พระครูการาม มีราชทินนามว่า พระครูโสภณเจตสิการาม ตามที่ทราบมามีดังนี้

เจ้าคณะเมือง

๑. พระครูรัตนมุนีศรีสังฆราชาลังกาแก้ว (พิณ) วัดตระพังจิก
๒. พระครูรัตนมุนีศรีสังฆราชาลังกาแก้ว (ชู) วัดโพธาราม
๓. พระครูรัตนมุนีศรีสังฆราชาลังกาแก้ว (เนียม) วัดสมุหนิมิต
๔. พระครูรัตนมุนีศรีสังฆราชาลังกาแก้ว (ทองอยู่) วัดโพธาราม
๕. พระครูรัตนมุนีศรีสังฆราชาลังกาแก้ว (หนู) วัดโพธาราม

เจ้าคณะแขวง

๑. พระครูโสภณเจตสิการาม (ทองอยู่) วัดโพธาราม
๒. พระครูโสภณเจตสิการาม (หนู ติสฺโส) วัดโพธาราม
๓. พระครูโสภณเจตสิการาม (คง วิมโล) วัดโพธาราม
๔. พระครูโสภณเจตสิการาม (เอี่ยม นามธมฺโม) วัดพระบรมธาตุไชยา
๕. พระครูโสภณเจตสิการาม (ขำ ธมฺมโชโต) วัดเวียง

เมื่อรวมเมืองไชยา เมืองกาญจนดิษฐ์ เมืองคีรีรัฐนิคม เข้าเป็นเมืองเดียวกัน เรียกว่า เมืองไชยา ตั้งศาลาว่าการอยู่ที่บ้านดอน (อำเภอเมืองปัจจุบัน) ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๔๕ ครั้นทางราชการเปลี่ยนชื่อเมืองไชยา เป็นจังหวัดสุราษฎร์ธานี พระครูรัตนมุนีศรีสังฆราชาลังกาแก้ว เจ้าคณะเมืองไชยา ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะ มีพระราชทินนามว่า พระชยาภิวัฒน์ สุภัทรสังฆปาโมกข์ และได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าคณะจังหวัดสุราษฎร์ธานี และเป็นเจ้าคณะจังหวัดรูปแรกของจังหวัดนี้ฯ

***

โบราณวัตถุสถาน
เมืองไชยาเก่า

เมืองไชยา สมัยเมื่อประมาณ ๑,๒๐๐ ปี บ้านเมืองยังอยู่บนสันทรายริมทะเล ต่อมาทะเลตื้นเขินแผ่นดินงอกออกไป ปัจจุบันนี้เมืองไชยาอยู่ห่างจากทะเล ประมาณ ๘-๙ กิโลเมตร เหตุที่สมัยโบราณ บ้านเมืองต้องอยู่ริมทะเล ก็เนื่องด้วยความเหมาะสมทางภูมิศาสตร์ ถ้าตั้งเมืองลึกเข้าไปมีแต่ป่าและภูเขา โรคภัยไข้เจ็บเกิดขึ้นได้เสมอ การติดต่อสิ่งใดๆ ย่อมไม่สะดวก ที่ราบลุ่มชายทะเลเป็นบริเวณที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การประกอบกสิกรรม สะดวกแก่การติดต่อค้าขาย สะดวกแก่การนำเรือเข้าเทียบท่าหลบคลื่นลมสะดวกแก่การคมนาคมรับความเจริญจากภายนอกซึ่งเป็นแหล่งที่เจริญกว่าเสมอ อีกอย่างหนึ่งพลเมืองสมัยนั้นก็คงมีไม่มากนัก การตั้งเมืองหรือที่พำนักอาศัย สันทรายหรือที่ดอน คงจะเหมาะสมกับความจำเป็น เพราะสันทรายธรรมชาติเป็นที่ดอนน้ำท่วมไม่ถึง หรือท่วมบ้างก็ไม่มากนัก เป็นส่วนของแผ่นดินใหม่มักอยู่ใกล้ทะเลที่ดอนเหล่านี้มีไม่มาก คงมีเพียงเป็นแนวๆ หรือเป็นหย่อมๆ ทั่วไป และอยู่ไม่ไกลกัน ดังจะเห็นได้ว่า ศาสนสถานต่างๆ และสถานที่พักอาศัยก็ล้วนแต่อยู่บนสันทรายทั้งสิ้น เช่นแนวบ้านมณฑล วัดเววน วัดเดิมเจ้า วัดวชิราราม (วัดดอนพด) วัดพระบรมธาตุไชยา วัดชยาราม (วัดศาลาทึง) บ้านเวียง

บ้านโคกหม้อ เป็นต้น สันทรายที่ตั้งบ้านเมืองไชยาเก่า คือหมู่บ้านเวียงในปัจจุบัน ซึ่งจะเห็นว่าเหมาะสมแก่การตั้งเมือง พื้นที่มีระดับสูงกว้างขวางพอสมควร ดูเหมือนจะเป็นสันทรายที่ยาวแล่นขวางจากเหนือไปใต้ คือจากบ้านเวียงไปถึงบ้านวัดนบ ภูเขาน้ำร้อน ยาวประมาณ ๓ กิโลเมตร ตลอดสันทรายนี้เป็นที่ตั้งวัดโบราณหลายวัด เช่น วัดเวียง วัดหลง (ร้าง) วัดแก้ว (วัดรัตนาราม) วัดนบ (ร้าง) เรียงต่อกันไปและบริเวณนี้เองที่พบลูกปัด กระปุก หม้อ ไห จาน ชาม พระพิมพ์ เงินตราหัวนโม เป็นต้น ตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ เป็นจำนวนมากอยู่เสมอ อันเป็นหลักฐานแสดงให้เป็นสถานที่ชุมนุมชนโบราณมาก่อนโดยไม่ต้องสงสัย เฉพาะส่วนที่เป็นตัวเมืองไชยาเก่าจริงๆ ปรากฏว่ามีกำแพงเมืองและคูเมืองชัดเจนเป็นรูปสี่เหลี่ยม ตั้งอยู่ตอนเหนือสุดของสันทรายด้านทิศตะวันออกยาว ๒๗๘ เมตร ด้านทิศตะวันตกยาว ๒๘๘ เมตร ด้านทิศใต้กว้าง ๒๗๖ เมตร ด้านทิศตะเหนือกว้าง ๒๘๗ เมตร ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือบางตอนยังปรากฏแนวกำแพงให้เห็นอยู่ โดยเฉพาะเขตบ้านหน้าวัดเวียง มีซากรากฐานก่ออิฐเป็นเนินสูงและแนวกำแพงอิฐอยู่ (ชาวบ้านรื้อไปใช้เป็นประโยชน์เสียบ้างแล้ว) กำแพงส่วนอื่นเป็นกำแพงดินขนาดเล็กส่วนใหญ่ได้พังทะลายไปเกือบหมด ส่วนคูเมืองอาศัยร่องน้ำลึกตามธรรมชาติริมสันทรายเป็นเขต ปัจจุบันกลายเป็นท้องนาไปแล้ว นอกจากทางทิศใต้ขุดเป็นคูขวางสันทรายตลอด ภายในเขตตัวเมือง เป็นที่ตั้งวัดเวียงและบริเวณที่พบหลักฐานทางโบราณคดีเป็นจำนวนมาก อาทิเช่นบริเวณใต้โคนต้นสำโรง เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๓ หน่วยศิลปากรที่ ๘ ได้ขุดค้นพบลูกปัดและเศษภาชนะเครื่องปั้นดินเผาชนิดต่างๆ เป็นจำนวนมากที่น่าสนใจได้แก่ภาชนะดินเผาสมัยศรีวิชัย ฝีมือประณีต มีลายเขียนสีแดงเป็นเส้นวงรอบภาชนะ และมีรูปคล้ายดวงอาทิตย์พร้อมรัศมีสำหรับอายุของเมืองไชยาเก่า อาจจะอยู่ในสมัยศรีวิชัยตอนปลายก็เป็นได้

พระบรมธาตุไชยา

องค์พระบรมธาตุไชยา เป็นพุทธเจดีย์แบบศรีวิชัย (หรือที่เรียกว่าแบบอินโดชวานีส ทางโบราณคดี) เป็น ๑ ใน ๘ ของจอมเจดีย์ที่มีอยู่ในประเทศไทย เป็นสถานที่บรรจุสารีริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นเจดีย์ที่สมบูรณ์ที่สุดสง่างามที่สุดเท่าที่ยังเหลืออยู่ในปัจจุบัน สัณฐานเป็นรูปมณฑปมีฐานสี่เหลี่ยมจมอยู่ในดินและมีน้ำขังอยู่โดยรอบฐาน ซึ่งมีลักษณะคล้ายแท่นยกสูงขึ้นเหนือระดับพื้นดินองค์พระเจดีย์สูงประมาณ ๒๔ เมตร ตั้งซ้อนอยู่บนฐานสี่เหลี่ยม ซึ่งทุกมุมมีเจดีย์ทิศหรือเจดีย์บริวารขนาดย่อมตั้งซ้อนอยู่ด้วย องค์เจดีย์มีลักษณะเป็นแปดเหลี่ยมย่อมุมลดหลั่นกันขึ้นไป โดยที่ปลายมุมทั้งแปดจะมีเจดีย์จำลองหรือเจดีย์ทิศ (บราลีก็เรียก) ตั้งซ้อนอยู่ประจำ รวมสามชั้นนับได้ ๒๔ องค์ บัวหอระฆังซ่อมแปลงใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ โดยขยับยอดให้สูงขึ้น กับได้ทำฉัตร ๓ ชั้น ซึ่งทำด้วยเงินหุ้มทองหนัก ๘๒ บาท ๓ สลึง ใส่ยอด แต่ถูกขโมยไป ต่อมาได้ทำใหม่แทนที่ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๑ ได้นำมาเก็บรักษาไว้ แล้วนำฉัตรของเดิมที่ชำรุดด้วยการถูกโจรกรรมลอกทองมาบูรณะซ่อมแซมใหม่ มีลักษณะเป็นฉัตรฉลุโปร่ง ๕ ชั้น ประกอบด้วยทองคำหนักกว่า ๔๐ บาท เงินหนัก ๒๐๐ บาท ครั้นสร้างสุวรรณฉัตรเสร็จแล้ว ได้ทำพิธียกขึ้นประดิษฐานองค์พระเจดีย์เมื่อวันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๕ ทิศตะวันออกมีซุ้มประตูและบันไดทางขึ้น สำหรับให้ประชาชนขึ้นไปนมัสการพระพุทธรูปที่ประดิษฐานไว้ภายในองค์พระเจดีย์ เมื่อเข้าไปภายในซุ้มแล้วจะเห็นองค์เจดีย์กลวงเห็นรอยก่ออิฐไม่สอปูนต่อย่อมุมลดหลั่นกันขึ้นไปถึงยอดลวดลายปูนปั้นประดับเจดีย์เป็นที่น่าสนใจ คือลวดลายที่ซุ้มจรหรือซุ้มวงโค้งรูปเกือกม้า (กุฑุ) ซึ่งซ้อนสลับกับเจดีย์จำลองทั้งสามชั้น เดิมใช้วิธีแกะสลักในแผ่นอิฐเป็นรูปหน้าคนมีรูปมังกรหรือหน้ากาลประดับส่วนรูปวงกลมที่ประดับหน้าบันนั้น ด้านหน้ามีพระพุทธรูปและตราแผ่นดิน

รัชกาลที่ ๕ ด้านหลังเป็นเทพพนม ด้านข้างมีช้างสามเศียรและนกยูง มีรูปสิงห์รูปเหรารูปผีเสื้อ เจดีย์ศรีวิชัยองค์นี้ ถือกันว่ามีลักษณะงาม ก่อด้วยอิฐชนิดไม่สอปูนอันเป็นลักษณะพิเศษทางสถาปัตยกรรมของศรีวิชัย เจดีย์พระบรมธาตุไชยานี้ตั้งอยู่กึ่งกลางระหว่างพระอุโบสถกับพระวิหารหลวง ล้อมรอบด้วยระเบียงคดหรือระเบียงพระเวียน ทุกมุมลานมีเจดีย์ ๔ องค์ พื้นลานระหว่างพระเจดีย์ถึงระเบียงคดเดิมปูด้วยอิฐหน้าวัว เมื่อปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้เปลี่ยนเป็นกระเบื้องซีเมนต์ ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นกระเบื้องดินเผา การบูรณะปฏิสังขรณ์ครั้งนี้เริ่มเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๙-๒๔๕๓ ใช้เวลา ๑๔ ปีเศษโดยท่านเจ้าคุณ พระชยาภิวัฒน์ (หนู ติสฺโส) เจ้าคณะจังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่อครั้งยังดำรงสมณศักดิ์เป็นพระครูรัตนมุนีศรีสังฆราชาลังกาแก้วเจ้าคณะเมืองไชยาวัดโพธาราม ตำบลพุมเรียง การบูรณะปฏิสังขรณ์ครั้งนี้ ยังคงรูปลักษณะเดิมเป็นส่วนใหญ่ ส่วนที่ซ่อมแปลงไปนั้น ได้แก่บัวระฆังตลอดถึงยอดเจดีย์ ฐานส่วนล่างและลวดลายปูนฉาบปูนปั้นส่วนต่าง ๆ อันเป็นลวดลายในครั้งนั้น ไม่ได้พอกปูนเลย คือเมื่อก่ออิฐแล้ว เห็นว่าควรมีลวดลายในที่ใด ก็ขุดสลักลงไปในเนื้ออิฐนั้นทีเดียว การบูรณะปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่นั้น ยังคงให้คงทนถาวรมาจนถึงปัจจุบันนี้

พระวิหารคดหรือระเบียงพระเวียนตั้งอยู่รอบเจดีย์ พระบรมธาตุไชยามีแปลนเป็นรูปสี่เหลี่ยมจตุรัส กว้างยาวด้านละ ๓๙ เมตร สูง ๔ เมตร ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปสร้างด้วยศิลาทรายแดง เป็นลักษณะฝีมือสกุลช่างไชยาแท้ขนาดและปางต่าง ๆ ประทับยืนและประทับนั่ง รวมทั้งสิ้น ๑๘๐ องค์ พระพุทธปฏิมาเหล่านั้น มีอายุในสมัยอยุธยา บางองค์แสดงให้เห็นว่า ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธรูปสมัยทวารวดีสมัยศรีวิชัย และสมัยอยุธยา จึงเป็นพระพุทธรูปที่น่าศึกษามาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระพุทธรูปที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะศรีวิชัยมีรูปคล้ายกลีบดอกบัวหรือใบไม้อยู่ที่พระเกตุมาลา เป็นเครื่องหมายมีลักษณะแปลกเป็นแบบอย่างของตนเอง

นอกจากนี้ยังมีพระเจดีย์ หอระฆัง รูปปั้นพระชยาภิวัฒน์ (หนู ติสฺโส) และรูปช้างศิลาทรายแดง ดังนี้

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไชยา

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไชยา ตั้งอยู่ภายนอกกำแพงแก้วทางทิศตะวันออก ภายในเขตวัดพระบรมธาตุไชยา เริ่มก่อสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘ โดยพระครูโสภณเจตสิการาม (เอี่ยม นามธมฺโม) อดีตเจ้าคณะอำเภอไชยา ได้รวบรวมศิลปะโบราณวัตถุมาเก็บรักษาไว้ที่พระอุโบสถบ้างที่พระวิหารหลวงบ้าง ที่พระระเบียงบ้าง ต่อมากรมศิลปากรได้พิจารณารับเข้าเป็นสาขาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เรียกชื่อในขณะนั้นว่าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติประจำจังหวัดสุราษฎร์ธานี (วัดพระบรมธาตุไชยา) โดยจัดเป็นพิพิธภัณฑสถานขนาดย่อม ใช้พระวิหารหลวงเป็นสถานที่จัดแสดง ครั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๓ พระเดชพระคุณ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) เมื่อดำรงสมณศักดิ์เป็นพระอริยนันทมุนีเจ้าอาวาสพระบรมธาตุไชยา เป็นผู้อำนายการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไชยา ได้เริ่มสร้างอาคารพิพิธภัณฑ์เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนแบบไทยประยุกต์ อาคารใหม่หลังแรกเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๕ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๙ ได้สร้างอาคารพิพิธภัณฑ์ขึ้นเป็นหลังที่สองทางทิศเหนือ ใหญ่กว่าหลังแรก สร้างด้วยเงินงบประมาณของกรมศิลปากร และเงินงบประมาณการจร ซึ่ง พ.ต.อ. พัฒน์ นีลวัฒนานนท์ (ยศในสมัยนั้น) สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดสุราษฎร์ธานีเป็นผู้จัดหา อาคารหลังนี้ต่อมามีชื่อว่า ศาลานีลวัฒนานนท์ ครั้งเมื่อสร้างอาคารพิพิธภัณฑ์ ๒ หลังเสร็จเรียบร้อยแล้ว ประกอบพระวิหารหลวงชำรุดทรุดโทรม และทางวัดจะรื้อสร้างใหม่ จึงได้ย้ายศิลปวัตถุทั้งหมดจากพระวิหารหลวงนำไปเก็บ และตั้งแสดงในอาคารพิพิธภัณฑ์หลังใหม่ เมื่อวันที่ ๒๘–๓๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๐ กิจการของพิพิธภัณฑ์ได้เจริญก้าวหน้ามาตามลำดับ ประจวบกันในวาระสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี กรมศิลปากร

เห็นเป็นโอกาสอันเหมาะสมจะปรับปรุงกิจการของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไชยาให้เป็นพิพิธภัณฑ์ที่เป็นมาตรฐานสากล จึงได้ก่อสร้างอาคารเพิ่มเติมขึ้นใหม่อีกหลัง ในปี พ.ศ. ๒๕๒๔-๒๕๒๕ รวมเป็นอาคาร ๓ หลัง และปรับปรุงจัดการแสดงศิลปวัตถุ โดยใช้สิ่งที่มีอยู่เดิมตลอดจนสิ่งที่ได้รับบริจาค และได้จากการขุดค้นทางโบราณคดี งานทั้งปวงนี้สำเร็จเรียบร้อยแล้ว จึงได้ประกอบพิธีเปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไชยา เมื่อวันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๕ ดังนี้

วัดพระบรมธาตุไชยา

วัดพระบรมธาตุไชยา เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่หมู่บ้านโพธิ์ เลขที่ ๕๐ หมู่ที่ ๓ ตำบลเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ประกาศตั้งวัดเมื่อ พ.ศ. ๑๓๓๐ เดิมเป็นวัดราษฎร์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวราชกาลปัจจุบัน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระบรมราชานุญาตให้ยกฐานะเป็นอารามหลวงชั้นตรีชนิดสามัญ เมื่อวันที่ ๒๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๑ มีนามว่า วัดพระธาตุไชยา ต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระบรมราชานุญาตให้เลื่อนฐานะวัดพระธาตุไชยาขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรวิหารและทรงพระราชทานนามใหม่ว่า “วัดพระบรมธาตุไชยา” เมื่อวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๐ วัดพระบรมธาตุไชยานี้ตั้งอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอไชยา ไปทางทิศตะวันตกประมาณ ๒ กิโลเมตร ตั้งอยู่ห่างจากสถานีรถไฟไปทางตะวันตกประมาณ ๑ กิโลเมตร และตั้งอยู่ห่างจากถนนหลวงแผ่นดินสาย เอ ๔๑ ไปทางตะวันออกประมาณ ๒ กิโลเมตร

วัดพระบรมธาตุไชยานี้ มีเนื้อที่ ๔๒ ไร่ ๑ งาน หน้าวัดหันไปทางทิศเหนือ จดถนนรักษ์นรกิจ ทางทิศใต้และทิศตะวันตก จดคลองไชยา ทิศตะวันออก จดถนนหลวง อาณาเขตของวัดแบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือเขตพุทธาวาส และเขตสังฆาวาส

๑. เขตพุทธาวาส มีกำแพงแก้วล้อมรอบทั้ง ๔ ด้าน ด้านทิศเหนือและทิศใต้มีกำแพงยาว ๑๒๗ เมตร ด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตก มีกำแพงยาว ๖๖ เมตร ภายในเขตพุทธาวาสประกอบด้วยองค์เจดีย์พระบรมธาตุไชยา พระวิหารคด หรือระเบียงพระเวียน พระเจดีย์พระอุโบสถ พระวิหารหลวง พระพุทธรูปศิลาทรายแดง (เมื่อก่อนเป็นพระวิหารเขียน) ต้นพระศรีมหาโพธิ์ และพลับพลาที่ประทับ

๒. เขตสังฆาวาส อยู่ทางด้านทิศและทิศตะวันตก ประกอบด้วยกุฏิพระภิกษุสามเณรอยู่อาศัย กุฏิวิปัสสนากรรมฐาน ศาลาการเปรียญ ศาลาอเนกประสงค์ (ศาลา ๕๐ ปี) โรงเรียนพระปริยัติธรรมศาลาบูรพาจารย์ ห้องสมุด หอฉัน หอระฆัง หอกลอง เป็นต้น ด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือมีโรงเรียนวัดพระบรมธาตุไชยา สอนชั้นเด็กเล็กถึงชั้นประถมปีที่ ๖ ด้านทิศตะวันออกกำแพงแก้วมีพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไชยา

วัดพระบรมธาตุไชยา เป็นวัดที่เก่าแก่มาก สังเกตจากโบราณวัตถุและโบราณสถานที่ยังปรากฏอยู่ทำให้ทราบว่า วัดนี้มีมานานหลายยุคหลายสมัย คือตั้งขึ้นมาแล้วเสื่อมไป แล้วกลับมาฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ในพื้นที่เดียวกัน ดังต่อไปนี้

๑. สมัยทวารวดี มีพระพุทธรูปศิลาขนาดใหญ่เท่าคนและย่อมกว่าเหลืออยู่ในบริเวณจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ คือพระพุทธรูปปางสมาธิ ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไชยา และมีพระพุทธรูปประทับยืนลงรักปิดทอง ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไชยา ด้วยเหตุผลนี้จึงทำให้เชื่อได้ว่า วัดนี้หรือสถานที่แห่งนี้ มีมาแต่สมัยทวารวดี ระหว่าง พ.ศ. ๑๐๐๐-๑๒๐๐

๒. มีองค์เจดีย์พระบรมธาตุแบบศรีวิชัย (หรือที่เรียกกันว่า แบบอินโดชวานีส ในทางโบราณคดี) เป็น ๑ ใน ๘ ของจอมเจดีย์ที่มีอยู่ในประเทศไทย ปรากฏอยู่เป็นปูชนียสถานอันศักดิ์สิทธิ์ โดยมิได้ดัดแปลง เว้นแต่ตอนส่วนยอด เพราะได้หักพังลงมาและหายสูญไป จึงทำใหม่เป็น

ศิลปะแบบไทยและยังมีรูปสำริดของพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ขนาดใหญ่ สวยงามเป็นชิ้นเอกของประติมากรรมสมัยนี้ ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพฯ และมีองค์ขนาดย่อมมีมากกว่าในสถานที่ใด ๆ ในประเทศไทย ดังนั้น จึงทำให้เชื่อได้ว่า วัดนี้มีความเจริญรุ่งเรืองอยู่ในสมัยศรีวิชัย คือระหว่าง พ.ศ. ๑๒๐๐-๑๕๐๐ ด้วย

๓. สมัยสุโขทัย มีพุทธศิลป์เป็นแบบสกุลช่างนครศรีธรรมราชโดยได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาลัทธิเถรวาทแบบลังกาวงศ์มีหลักฐานปรากฏว่ามีใบพัทธสีมาคู่แฝดปรากฏอยู่รอบอุโบสถเดิมของวัด ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้เชื่อได้ว่า หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ในสมัยสุโขทัย ซึ่งพ้องกับสมัยนครศรีธรรมราชนั้น วัดนี้ยังคงมีอยู่

๔. สมัยกรุงศรีอยุธยา มีหลักฐานปรากฏอยู่มากมายกว่าสมัยใด ๆ คือพระพุทธรูปเป็นพระพุทธรูปศิลาทรายแดง มีมากอย่างไม่น่าเชื่อมีขนาดโตมากกว่าคนธรรมดา ลงมาถึงขนาดเท่าคนและย่อมกว่า แสดงให้เห็นถึงความศรัทธาคือความเชื่อ หรือความรุ่งเรืองของพุทธศาสนาอย่างสูงสุดในสถานที่แห่งนี้

๕. สมัยกรุงธนบุรี แม้จะมีระยะสั้น แต่ก็เชื่อว่า วัดนี้ยังคงมีความเจริญรุ่งเรืองอยู่ โดยจะเห็นได้จากศิลาจารึกใกล้ ๆ กัน แสดงถึงการทำนุบำรุงพุทธศาสนาในถิ่นทั่ว ๆ ไป แต่ว่าโบราณวัตถุที่สร้างขึ้นในสมัยธนบุรีมีน้อย และแบบที่สร้างขึ้นก็คงเหมือนแบบสมัยอยุธยานั่นเอง

๖. สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ สันนิษฐานว่า วัดพระบรมธาตุไชยาอาจจะรวมอยู่ในสิ่งที่ถูกทำลายโดยพวกพม่าข้าศึกในรัชกาลที่ ๑ และภัยธรรมชาติจนชำรุดทรุดโทรมไป แล้วบูรณะขึ้นมาใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ โดยพระชยาภิวัฒน์สุภัทรสังฆปาโมกข์ เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์เป็นพระครูรัตนมุนีศรีสังฆราชาลังกาแก้ว เจ้าคณะเมืองไชยา ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๙-๒๔๕๓ จึงเป็นวัดที่ฟื้นคืนดีมาอีกครั้งหนึ่ง จนถึงปัจจุบันนี้

พ.ศ. ๒๔๗๒ ทางวัดได้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์อีกครั้งหนึ่ง เนื่อง

ด้วยเมื่อวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๑ ได้มีฝนตกหนัก เกิดอสนีบาต (ฟ้าผ่า) ถูกยอดพระบรมธาตุ เสียหายเล็กน้อย

พ.ศ. ๒๔๗๙ ยอดฉัตรพระบรมธาตุไชยา ถูกโจรกรรมลอกเอาทองออก ทางวัดได้จัดทำขึ้นใหม่ มีลักษณะคล้ายกับของเก่า แล้วจัดให้มีงานยกฉัตรขึ้นประดิษฐานบนยอดองค์เจดีย์พระบรมธาตุไชยา เมื่อวันที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๑

พ.ศ. ๒๕๐๐ ได้รับงบประมาณแผ่นดินจากรัฐบาล ในคราวฉลองครบรอบ ๒๕ พุทธศตวรรษ โดยได้ซ่อมแซมปรับปรุงเล็ก ๆ น้อย ๆ และทาสีองค์เจดีย์พระบรมธาตุไชยา และสร้างกำแพงแก้วล้อมรอบเขตพุทธาวาสทั้งสี่ด้าน แล้วเสร็จ พ.ศ. ๒๕๐๒

พ.ศ. ๒๕๐๙ เนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนิน ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ประกอบพระราชพิธีวิสาขบูชา ณ วัดพระบรมธาตุไชยา ในวันที่ ๒๓ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๑๐ ทางวัดได้รับงบประมาณพิเศษ โดยได้ลาดปูนซีเมนต์ทั่วพื้นภายในกำแพงแก้ว บูรณะเจดีย์พระบรมธาตุไชยา ด้วยการทำความสะอาดและทาสี และได้สร้างพลับพลาที่ประทับ เนื่องในงานพระราชพิธีนั้นหนึ่งหลัง ในบริเวณกำแพงแก้วทางทิศตะวันออกเฉียงใต้

พ.ศ. ๒๕๒๑-๒๕๒๒ มีการบูรณะครั้งใหญ่ในรัชกาลปัจจุบัน รัฐบาลได้มอบให้กรมศิลปากรและทางวัดดำเนินการบูรณะซ่อมแซมรักษาอย่างถูกวิธีให้มั่นคงถาวรละสง่างาม กรมศิลปากร จึงมอบหมายให้กองสถาปัตยกรรมและกองโบราณคดี ร่วมกันดำเนินการบูรณะปฏิสังขรณ์ และทางกองโบราณคดี ได้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์ เจดีย์พระบรมธาตุไชยา ตั้งแต่ฐานจนถึงยอด เป็นการซ่อมแซมของเก่าที่มีอยู่เดิมให้คงสภาพดี ไม่มีการเปลี่ยนแปลง เป็นที่เสร็จเรียบร้อย

พ.ศ. ๒๕๔๑ ได้รับงบประมาณจากกรมศิลปาการ ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์พระวิหารหลวง พระวิหารคดหรือระเบียงพระเวียน พระเจดีย์ ๔

องค์ ซึ่งตั้งอยู่ที่ลานสี่มุมของเจดีย์พระบรมธาตุไชยา หอระฆัง และเจดีย์ที่ประดิษฐานอยู่ทางทิศตะวันออกของเจดีย์พระบรมธาตุไชยา กำแพงแก้ว และพลับพลาที่ประทับ สำเร็จเรียบร้อย

อีกอย่างหนึ่ง ภายในกำแพงแก้ว ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเจดีย์พระบรมธาตุไชยา มีบ่อน้ำโบราณกรุด้วยอิฐ มีน้ำใสสะอาดขังอยู่ตลอดปีก็ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ขึ้นเสวยราชสมบัติ ทางเมืองไชยา ได้ใช้น้ำบ่อในวัดพระบรมธาตุไชยานี้ ตักส่งไปใช้ในพระราชพิธีมุรธาภิเษกด้วย

ในสมัยรัชกาลที่ ๙ ขึ้นเสวยราชสมบัติ ทางจังหวัดสุราษฎร์ธานีได้ใช้น้ำบ่อวัดพระบรมธาตุไชยานี้ ในการประกอบพิธีมุรธาภิเษก ที่พระวิหารหลวงวัดพระบรมธาตุไชยา แล้วนำทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

เนื่องในวโรกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๒ ทางจังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้ประกอบพิธีพลีกรรมตักน้ำบ่อที่วัดพระบรมธาตุไชยานี้ ในวันพฤหัสบดีที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๒ เวลา ๑๖.๓๙ น. บรรจุไว้ในขวด ห่อผ้าขาว นำไปพักไว้ ณ พระวิหารหลวงวัดพระบรมธาตุไชยา เพื่อประกอบพิธีเสกทำน้ำศักดิ์สิทธิ์ต่อไป

พิธีเสกน้ำศักดิ์สิทธิ์

เมื่อนำน้ำที่ตักจากสถานที่ศักดิ์สิทธิ์คือที่บ่อน้ำวัดพระบรมธาตุไชยาไว้ที่พระวิหารหลวงวัดพระบรมธาตุไชยาแล้ว ทางจังหวัดสุราษฎร์ธานีประกอบพิธีเสกทำน้ำศักดิ์สิทธิ์ในวันธงชัย คือวันเสาร์ที่ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๒ เวลา ๑๔.๕๙ น. ณ พระวิหารหลวงวัดพระบรมธาตุไชยา โดยนิมนต์พระสงฆ์ ๑๐ รูป มาเจริญพระพุทธมนต์ แล้วประธานในพิธีตักน้ำศักดิ์สิทธิ์บรรจุในพระเต้าโลหะขนาดกลาง ปิดฝาผนึกแน่นกันน้ำไหลซึม ห่อหุ้มด้วยผ้าขาวประทับตราเป็นสำคัญ แล้วนำน้ำพระพุทธมนต์ศักดิ์สิทธิ์

ไปส่งที่กองคลังสำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทยในวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๒ เพื่อรวมประกอบพิธีเสกน้ำพระพุทธมนต์ศักดิ์สิทธิ์ ณ พระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามต่อไป

ก็แล วัดพระบรมธาตุไชยานี้ กรมศิลปากร ได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานสำหรับชาติ เมื่อวันที่ ๑๑ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๙ แล้ว

❋❋❋

วัดเวียง

วัดเวียง ตั้งอยู่บ้านเวียง หมู่ที่ ๔ ตำบลตลาดไชยา อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ประกาศตั้งวัดเมื่อ พ.ศ. ๑๕๒๕ บริเวณที่เป็นเมืองไชยาเก่า เดิมเข้าใจว่าเป็นวัง หรือเป็นที่ตั้งตัวเมืองของกษัตริย์ศรีวิชัย โดยมีวัดเวียงเป็นวัดประจำเมือง อยู่ห่างที่ว่าการอำเภอเมืองไชยาไปทางทิศตะวันตกประมาณ ๑ กิโลเมตร เป็นวัดโบราณสมัยเดียวกันกับวัดพระบรมธาตุไชยา วัดหลง (ร้าง) และวัดแก้ว (วัดรัตนาราม) พบพระพุทธรูปนาคปรกสมัยศรีวิชัย มีจารึกที่ฐานว่า สร้าง พ.ศ. ๑๗๒๖ ก็พบที่วัดนี้บริเวณที่เป็นวิหารในปัจจุบันนี้ สร้างทับอาคารของเก่าที่ก่อด้วยอิฐ ซึ่งแต่เดิมอาจจะเป็นวิหารหรือปราสาทก็ยังไม่มีใครทราบแน่ชัด ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๓ หน่วยศิลปากรที่ ๘ ได้ขุดค้นรากฐานของอาคารโดยรอบ ทำให้ทราบแน่ชัดว่า อาคารที่เป็นวิหารในปัจจุบันนี้ สร้างทับคลุมอาคารหลังเก่าไว้เกือบหมด อาคารหลังเก่ามีขนาดเล็กกว่า ด้านหน้าทางทิศตะวันออกและทิศตะวันออกเฉียงใต้ พบฐานเจดีย์ ๒ องค์ โดยรอบเจดีย์ทางทิศตะวันออกพบกระปุกหม้อบรรจุวัตถุชนิดต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นของจีนสมัยซ้องและสมัยเหม็ง ของสมัยสุโขทัยก็มีไม่น้อย ทางทิศตะวันตกหลังศาลาวิหาร พบแนวอิฐหลายตอน แต่ไม่เป็นรูปชัดเจน ทั้งนี้คงเป็นเพราะเมื่อครั้งสร้างอุโบสถหลังใหม่ที่เห็นกันอยู่ในปัจจุบันนี้ เจ้าอธิการชม

ธมมานนฺโท (เจ้าอาวาสองค์ก่อน) ได้รื้อเอาอิฐในบริเวณนี้ไปก่อสร้างเสีย เป็นจำนวนมาก บนศาลาวิหารมีพระพุทธรูปศิลาทรายแดง ๗ องค์ เป็นฝีมือช่างสกุลไชยา บางองค์มีลักษณะแสดงทางอิทธิพลทางศิลปะที่ได้รับการถ่ายทอดมาชัดเจน และปัจจุบันทางพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไชยา ได้รวบรวมพระเศียรไปเก็บไว้เสียบ้างแล้วเพื่อความปลอดภัย

ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของวัดเวียงบริเวณใต้ต้นสำโรงใหญ่ เดิมเคยมีรากฐานอาคารก่ออิฐมาก่อนชาวบ้านเรียกว่า ศาลพระหมอ หรือศาลปะหมอก็เรียก เหตุที่เรียกศาลพระหมอนั้นเพราะเดิมทีพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์อยู่องค์หนึ่ง ใครเจ็บไข้ได้ป่วยไปกราบกรานบนบานให้หายได้ จึงเรียกว่าพระหมอ ที่ตรงนี้สันนิษฐานว่า เดิมเป็นที่ตั้งหลักเมืองก็ได้ นอกจากนี้ ยังมีลายแทงหรือปริศนาซ่อนทรัพย์บอกไว้ว่า “วัดเวียงมีเดียงพาดผ้า สาวน้อยเป็นบ้าหายแล้วหรือยัง” วัดนี้กรมศิลปากร ได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานสำหรับชาติ เมื่อวันที่ ๑๑ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๙ แล้ว

วัดหลง

วัดหลง ตั้งอยู่ในเขตตำบลตลาดไชยา อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี อยู่ระหว่างวัดเวียงกับวัดแก้ว (วัดรัตนาราม) ริมถนนสันตินิมิต เป็นวัดร้าง มีซากเจดีย์อยู่องค์หนึ่ง เป็นเจดีย์สมัยศรีวิชัยลักษณะคล้ายกับเจดีย์วัดแก้ว พ.ศ. ๒๔๘๙ หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ได้มาดำเนินการขุดตกแต่งบูรณะครั้งหนึ่ง พบเห็นเป็นฐานสี่เหลี่ยมจตุรัส กว้างยาวด้านละ ๓๐ เมตร ก่ออิฐชนิดไม่ใช้ปูนสอ และพบศิลปวัตถุจำนวนหนึ่ง อาทิ กระปุกศาสนวัตถุ มีผู้เล่าว่า ในเวลาสร้างกำแพงแก้ววัดพระบรมธาตุไชยา ท่านเจ้าคุณพระชยาภิวัฒน์ (หนู) ได้ให้รื้ออิฐจากเจดีย์วัดหลงนี้ไปให้เป็นจำนวนมาก วัดนี้ กรมศิลปากรได้ประกาศให้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานสำหรับชาติ เมื่อวันที่ ๑๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๙ แล้ว

วัดแก้ว (วัดรัตนาราม)

วัดแก้ว (วัดรัตนาราม) ตั้งอยู่หมู่บ้านวัดแก้ว หมู่ที่ ๒ ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้ประกาศสร้างวัดเมื่อ พ.ศ. ๑๕๒๕ ตั้งอยู่ริมถนนสันตินิมิต บนสันทรายต่อจากวัดเวียงและวัดหลง ห่างจากวัดเวียงไปทางทิศใต้ประมาณ ๑ กิโลเมตร ภายในวัดมีเจดีย์สมัยศรีวิชัยทรงมณฑปอยู่องค์หนึ่ง ก่อด้วยอิฐ ฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมจตุรัสย่อมุม กว้างยาวด้านละ ๒๕ เมตร ก่อนการขุดค้นส่วนล่างของฐานชั้นล่างที่จมฝังดินอยู่ลึกประมาณ ๑.๒๐ เมตร เจดีย์สูง ๑๒ เมตร ประกอบด้วยห้องประจำแต่ละทิศ แต่ละห้องประกอบด้วยมุขด้านหน้ายาว ๒.๒๐ เมตร ใช้แผ่นศิลาสีเขียวเป็นทับหลังบาง ๆไม่มีการแกะสลักรวมทั้งหลืบประตูและธรณีด้วย แต่ละห้องมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ภายในห้องใหญ่ที่สุดอยู่ทางทิศตะวันออกเป็นห้องรูปสี่เหลี่ยมจตุรัส กว้าง ยาว ด้านละ ๔.๒๐ เมตร สูง ๕ เมตรเป็นเจดีย์สมัยศรีวิชัยที่น่าสนใจมากเพราะแสดงถึงอิทธิพลของศิลปะจามชวา และทวารวดีผสมกัน และในขณะเดียวกันแสดงถึงอัจฉริยะของช่างก่อสร้างพื้นเมืองด้วย ปัจจุบันชำรุดหักพังเหลือเพียงครึ่งองค์ แต่จัดได้ว่ามีความสำคัญรองลงมาจากเจดีย์วัดพระบรมธาตุไชยา วิธีการก่อสร้างไม่ใช้ปูนสอ การปั้นอิฐและเผาอิฐคงต้องใช้ความประณีตมาก คือก้อนอิฐมีขนาดเท่ากันทุกแผ่น ผิวของแผ่นอิฐทุกด้านต้องเรียบเสมอกัน ถ้าไม่เรียบก็อาจขัดฝนให้เรียบเสมอทั้งก่อนและหลังก่อสร้าง เพราะว่าช่างสมัยศรีวิชัยยุคหนึ่งไม่ใช้ปูนสอเชื่อมอาจใช้ยางไม้ หรือสารผสมอะไรสักอย่างหนึ่งเป็นน้ำยา สำหรับที่เชื่อมประสานแผ่นให้เรียงต่อซ้อนกันอย่างสนิท จนดูแทบเป็นอิฐแผ่นเดียวกัน และปรากฏว่านอกจากดูสวยงามแล้ว ยังคงทนถาวรมากกว่าการใช้สอดินสอปูนมาก

บรรดาประติมากรรม กรมศิลปากรได้ขุดค้นและขุดแต่งเจดีย์ในระหว่าง พ.ศ. ๒๕๑๙-๒๕๒๒ ภายในซุ้มองค์พระเจดีย์ มีพระพุทธรูปปั้น

ปางมารวิชัยขนาดใหญ่องค์หนึ่ง อยู่ติดกับผนังด้านหลัง แต่ชำรุดเสียหายมากแล้ว ที่ผนังด้านข้างซ้ายขวาของพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัยนั้น มีซุ้มขนาดเล็กข้างละซุ้ม สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป และมีพระพุทธรูปประทับยืนสมัยทวารวดีองค์หนึ่ง ก็พบอยู่ที่เจดีย์ศรีวิชัยแห่งนี้ ปัจจุบันตั้งแสดงให้ชมอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไชยา นอกจากนี้ยังมีปริศนาลายแทงบอกไว้ด้วยว่า "เจดีย์วัดแก้ว ศรีธรรมโศกสร้างแล้วแลเห็นเรืองรองสี่เท้าพระบาทเหยียบปากพะเนียงทองผู้ใดคิดต้องกินไม่รู้สิ้นเลย" วัดแก้วนี้กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานสำหรับชาติ เมื่อวันที่ ๑๑ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๙ แล้ว

เจดีย์วัดเวียง เจดีย์วัดหลง และเจดีย์วัดแก้ว ๓ องค์นี้ นักโบราณคดีได้สันนิษฐานตามข้อความในศิลาจารึกหลักที่ ๒๓ ว่า เป็นปราสาทอิฐ ๓ หลัง ซึ่งพระเจ้ากรุงศรีวิชัย พระนามว่า ศรีวิชเยนทรราชาศรีวิชเยศวรภูบดี ศรีวิชยนฤบดี ได้สร้างปราสาทอิฐขึ้นไว้สามปราสาท เป็นการฉลองชัยชนะแก่บรรดาพระราชาข้างเคียง เมื่อปี พ.ศ. ๑๓๑๘ ปราสาทหลังที่ ๑ ประดิษฐานพระโพธิสัตว์ปัทมปาณี (ถือดอกบัว) ปราสาทหลังที่ ๒ ประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัย (ฉลองชัยชนะ) ปราสาทหลังที่ ๓ ประดิษฐานพระโพธิสัตว์วัชรปาณี (ถือวัชร–สายฟ้า–พระอินทร์) ดังนี้ฯ

วัดพระประสพ

วัดพระปรระสพ ตั้งอยู่ที่หมู่บ้านท่าโพธิ์ หมู่ที่ ๑ ตำบลทุ่ง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ประกาศตั้งวัดเมื่อ พ.ศ. ๑๒๑๐ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. ๑๒๑๕ เป็นวัดโบราณตั้งอยู่ห่างจากทางรถไฟไปทางทิศตะวันออกประมาณ ๒ กิโลเมตร หน้าวัดหันไปทางทิศใต้จดถนน สายไชยาพุมเรียง ต่อมาพระยาราชเศรษฐีคนหนึ่งมีจิตศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ได้ถวายที่ดินเพื่อเป็นอาณาเขตของวัดให้

กว้างขวางเพิ่มขึ้น และได้นำสิ่งของมาถวายหลายอย่าง เมื่อพระยาราชเศรษฐีถึงแก่อนิจกรรม ก็ได้มีผู้สร้างเจดีย์บรรจุอัฐิของท่านไว้หน้าอุโบสถ พร้อมทั้งจารึกเรื่องราวการก่อสร้างลงบนแผ่นศิลาดำ แต่ปัจจุบันแผ่นศิลาที่จารึกเรื่องราวดังกล่าวนั้นหายสาปสูญไป

พื้นที่อันเป็นบริเวณที่ตั้งวัด มีผู้กล่าวว่าแต่เดิมเป็นที่ราบลุ่มบ้างเป็นที่ดอนบ้าง เป็นป่าละเมาะบ้าง มีกอไผ่และต้นตาลโตนดขึ้นอยู่มากมาย ต่อมาได้มีการปรับพื้นที่ โดยการขุดดินขึ้นมาถมพื้นที่บริเวณวัด ซึ่งยังปรากฏคูคลองและสระอยู่จนถึงปัจจุบันนี้ วัดพระประสพ นี้ มีโบราณสถานและโบราณวัตถุ คือ

๑. เจดีย์เก่า ตั้งเรียงรายอยู่หน้าอุโบสถและหลังอุโบสถ ตลอดมาถึงทางทิศเหนือของอุโบสถ มีรูปคล้ายกันบรรจุอัฐิของพระเถระซึ่งเป็นที่เคารถนับถือของชาวบ้าน และบรรจุอัฐิของบุคคลที่เป็นที่เคารพของชาวบ้าน

๒. พระพุทธรูป มีอยู่มากมาย นอกจาก พระประธานที่ทำด้วยศิลา และเชื่อกันว่าได้นำมาจากภูเขา เพ–ลา ก็แล ภูเขา เพ–ลา นี้อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเมืองไชยา ในเขตอำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปัจจุบันนี้ยังมีชนกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นเผ่าเดิม ได้ยินว่าที่ภูเขาเพลานี้ มีถ้ำอยู่แห่งหนึ่งเรียกว่าถ้ำเมือง สันนิฐานว่าเมื่อก่อน คงจะเป็นเมืองของท้าวปุสสาในเรื่องวรวงศ์ การนำพระพุทธรูปมานั้น เป็นการชักลากมาด้วยล้อเลื่อน หรือด้วยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อมาถึงสันทรายแห่งหนึ่ง จะเป็นเหตุด้วยสายเชือกขาดหรือเหตุอย่างใด ไม่ทราบได้ การนำพระพุทธรูปนั้นมาไม่ได้ ประชาชนนั่งจับเข่าปรึกษาหารือในการจะนำพระพุทธรูปองค์นั้นต่อไป ต่อมาประชาชนเรียกสถานที่นั้นว่า ดอนเจา หมู่บ้านตรงนั้นเรียกว่า หมู่บ้านดอนเจา ต่อมามีการสร้างวัดขึ้นที่บริเวณสันทรายนั้นเรียกชื่อวัดนั้นว่า วัดดอนเจา ปัจจุบันหมู่บ้านนั้นได้เปลี่ยนชื่อเป็นบ้านเดิมเจ้า ส่วนวัดก็เปลี่ยนชื่อเป็นวัดเดิมเจ้า เมื่อชักลากพระ

พุทธรูปองค์นั้น มาถึงสันทรายอีกแห่งหนึ่ง ห่างกันประมาณ ๒ กิโลเมตร จึงหยุดพักทำพิธีมณฑลสมโภชพระพุทธรูป เรียกสถานที่นั้นว่าบ้านมณฑล ต่อมาได้สร้างวัดในสถานที่บริเวณนั้นเรียกชื่อว่า วัดมณฑล ครั้นต่อมาได้เปลี่ยนชื่อว่า วัดเววน เมื่อทำพิธีเข้ามณฑลสมโภชเสร็จแล้วประชาชนก็ชักลากต่อไปจนถึงวัดพระประสพ แล้วนำไปประดิษฐานไว้เป็นพระประธานจนถึงปัจจุบันนี้ นอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูปหิรัญ ทำด้วยโลหะเงินทั้งองค์และยังมีพระพุทธรูปปางต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ซึ่งทางวัดได้นำไปฝากที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไชยา พระพุทธรูปนี้มีอายุตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์

๓. หน้าราหูตรงประตูทางเข้าวัดเก่ายังมีรูปแกะสลักไม้ที่เรียกกันว่า หน้าราหู เป็นฝีมือช่างสกุลไชยา สวยงามมาก

๔. กุฎิ มีกุฎิหลายหลัง และศาลาการเปรียญอายุประมาณ ๕๐-๖๐ ปี ฝีมือสกุลช่างไชยาและชาวบ้านช่วยกันทำ นับว่ามีความละเอียดและประณีตมาก มีลวดลายฉลุประดับสวยงามมากแห่งหนึ่งในไชยา

๕. อุโบสถ มีอายุประมาณ ๘๐-๙๐ ปี ช่างสกุลไชยามีฝีมือประณีตสวยงามเช่นเดียวกัน ในพัทธสีมาแกะสลักด้วยหินศิลาแดง ฝีมืองดงามมาก

วัดปาลิไลยก์

วัดปาลิไลยก์ตั้งอยู่ที่หมู่บ้านเลม็ด หมู่ที่ ๕ ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ประกาศตั้งวัดเมื่อ พ.ศ. ๑๕๒๕ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อ พ.ศ. ๑๕๓๐ วัดนี้ตั้งอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอไชยาไปทางทิศใต้ ประมาณ ๑ กิโลเมตร ใกล้กับถนนหลวงสายสุราษฎร์ธานี-หลังสวน หลักฐานต่าง ๆ ที่ปรากฏ มีโบราณวัตถุที่ควรชม คือในพัทธสีมารอบอุโบสถ สร้างด้วยศิลาทรายแดง ๘ ใบ ขนาดสูงประมาณ ๗๒ ซ.ม. กว้าง ๓๒ ซ.ม. หนา ๕ ซ.ม. สลักเป็นรูปดอกไม้ คล้ายรูปดอกพุดตาล

และดอกสี่กลีบหรือดอกประจำยามตามช่องประดับด้วยกระจกสีต่าง ๆ บางแห่งปรากฏเป็นรูปสัตว์มีลิงเป็นต้น สอดแทรกอยู่อย่างสวยงาม ลวดลายการแกะสลักโดยทั่วไป แสดงให้เห็นว่าเป็นฝีมือช่างชั้นสูง รูปดอกไม้จึงมีความละเอียดชูช่อลอยเด่นอย่างมีชีวิตจิตใจ วัดปาลิไลยก์นี้ กรมศิลปกรได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานสำหรับชาติ เมื่อวันที่ ๑๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๙ แล้ว

วัดใหม่ชลธาร

วัดใหม่ชลธาร (วัดร้าง) ตั้งอยู่ในเขตตำบลตลาดไชยา อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี บริเวณมีอาณาเขตกว้างขวาง โบราณวัตถุสถานที่สำคัญคือ กลุ่มเทวรูปศิลานารายณ์จำนวน ๓ องค์ และมีพระพุทธรูปหลายองค์ ทั้งหมดชำรุดมากและถูกกองอยู่ใต้โคนต้นไม้ ตากแดดตากฝนมาเป็นเวลานาน พระนารายณ์ไม่มีเศียร บางองค์หักเหลือเพียงครึ่งองค์ โดยส่วนบนหายสูญไป ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๓ จึงได้ขอให้ทางวัดเคลื่อนย้ายพระนารายณ์ทั้ง ๓ องค์ ไปตั้งแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไชยา เพื่อความปลอดภัยและเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา เนื่องจากยังไม่มีใครรู้เรื่องเทวรูปทั้ง ๓ องค์นี้มาก่อน ในวัดใหม่ชลธารนี้ ยังมีเจดีย์ขนาดย่อมอีก ๔ องค์ ทั้งหมดมีขนาดใกล้เคียงกัน เป็นเจดีย์ก่ออิฐถือปูนคงสร้างในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยสร้างตามแบบอย่างศิลปะศรีวิชัย ปัจจุบันชำรุดทรุดโทรมมาก มีต้นไม้ปกคลุมทั่วทั้งองค์ วัดนี้ กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานสำหรับชาติเมื่อวันที่ ๑๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๙ แล้ว

วัดโท

วัดโท (วัดร้าง) ตั้งอยู่ในเขตตำบลตลาดไชยา อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ห่างจากวัดใหม่ชลธารประมาณ ครึ่งกิโลเมตร ตั้งอยู่กลางทุ่งนา พื้นที่ของวัดไม่กว้างนัก มีต้นไม้และหญ้าขึ้นรกเนื่องจากเป็นวัดที่ร้างมานานและไม่มีผู้ดูแลรักษา โบราณวัตถุสำคัญเหลือแต่เพียงรากฐานอุโบสถและฐานเจดีย์ พระพุทธรูปศิลาทรายแดงขนาดใหญ่ซึ่งเป็นพระประธานในอุโบสถและมีพระเศียรพระพุทธรูปขนาดเล็กอีกหลายองค์ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๑ ทางพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไชยา ได้ให้พนักงานขนย้ายไปเก็บรักษาไว้เสียบ้างแล้ว จากโบราณวัตถุสถานที่พบทั้งหมดแสดงให้เห็นว่า วัดโทนี้สร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา เจดีย์ที่สร้างขึ้นเป็นแบบอย่างศิลปะศรีวิชัย มีปริศนาลายแทงประจำวัดว่า “วัดโท สุริโยคล้อยคลับ อยู่แต่ที่ลับ ชายริมหน้ากลอง มีม้าแม่ลูกผูกไว้ทั้งสอง ถ้าใครคิดต้องกินไม่รู้สิ้นเลย” วัดนี้กรมศิลปากร ได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานสำหรับชาติ เมื่อวันที่ ๑๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๙ แล้ว

วัดจำปา

วัดจำปา ตั้งอยู่หมู่บ้านทุ่ง หมู่ที่ ๕ ตำบลทุ่ง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ประกาศตั้งวัดเมื่อ พ.ศ. ๑๖๐๐ ตั้งอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอไชยาไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ประมาณ ๔ กิโลเมตร อยู่ใกล้กับถนนหลวงสายสุราษฎร์ธานี–หลังสวน เป็นวัดโบราณอีกวัดหนึ่งตามข้อความในศิลาจารึก เรื่องการสร้างพระพุทธรูปที่วัดจำปา เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๙ ว่า ในสมัย พ.ศ. ๒๓๑๙ มีการทำพระพุทธรูปหินทรายแดง เจ้าเมืองไชยาในสมัยนั้น ในจารึกว่า “เจ้าพระยาไชยา” สร้างพระพุทธรูปขึ้นแล้วอัญเชิญไปไว้ที่ถ้ำศิลาเตียบ ตำบลวัง อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ตรงสุดหัวเขาประสงค์ด้านทิศใต้ และถ้ำอื่นที่ตำบลวัง ศิลาจารึกอักษรขอมภาษาไทย สมัยกรุงธนบุรี เดิมอยู่วัดจำปา ต่อมาถูกย้ายนำไปไว้ที่วัด

สมุหนิมิต ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา ในศิลาจารึกนั้นว่า "ศุภมัสดุ" พระพุทธเจ้านิพพานแล้ว พระพุทธศักราชได้ ๒๓๑๙ พระวัสสา ณ วัน ๖ แรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๙ ปีวอกอัฐศก อาจารย์วัดจำปา และสงฆ์อันดับ ๑๐ พระองค์สามเณร ๑๑ องค์ รวมกันเป็น ๒๒ สิกาบุญรอดเป็นอุปการะคิดกันไปรับเอาศิลา ณ เขาโพ มาทำพระพุทธรูปสมาธิ ๒๑ พระองค์ พระอรหันต์ ๙ พระองค์ พระสารีบุตรอยู่ทักษิณ พระอานนท์อยู่ประจิม พระโมคคัลลานอยู่อุดร พระโกณฑัญญะเถรอยู่บูรพา พระควัมปติ อยู่พายัพ พระอุบาลี อยู่หรดี พระกัสสปอยู่อาคเนย์ พระราหุล อยู่อีสาน เข้ากันเป็น ๒๙ พระองค์ พระอาจารย์รัตน รับทำพระองค์หนึ่ง มหาพราหมณ์วัดเวียงรับทำพระองค์หนึ่ง ลงรักปิดทอง เจ้าพระยาไชยารับปิดทอง ๑๐ พระองค์ อุบาสิกาบ้านเวียง รับปิดทอง ๔ พระองค์ ท่านปลัดรับปิดทองพระองค์ ๑ ท่านยกกระบัตรับปิดทองพระองค์ ๑ แล้วกว่านั้น ข้าพเจ้าแลพระสงฆ์ทายกทั้งปวงโมทนาปิดทองสำเร็จแล้ว นิมนต์พระสงฆ์ ๓๗ พระองค์ มาสมาคตา ณ วัดจำปา ณ วันอาทิตย์ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕

ครั้นวัน ๖ เดือน ๕ แรม ๕ ค่ำ ข้าพเจ้าแลพระสงฆ์เถร เณร ชี พราหมณ์ ทายกทั้งปวงเชิญเสด็จพระพุทธรูปปางสมาธิองค์ ๑ พระอรหันต์ ๘ พระองค์เป็นเก้าพระองค์ ไปไว้ ณ ถ้ำศิลาเตียบ

ครั้น ณ วัน ๑ เดือน ๖ ขึ้น ๗ ค่ำ เจ้าพระยาไชยาและทายก ทั้งปวงรับแห่ไปไว้ ณ ถ้ำพระโค ๒๑ พระอุปคุตแลเจ้าสามเณร เข้ากันเป็น ๒๓ เข้ากันทั้งสองถ้ำ เป็น ๒๓ พระองค์ ไว้สำหรับพระศาสนา ถ้าผู้ใดจะเข้ามานมัสการ ให้มีปิติยินดี นมัสการแล้ว กรวดน้ำอุทิศส่วนบุญนั้นไปให้แก่สรรพสัตว์ ทั้งปวงให้พ้นจตุอบายบาปธรรมทั้ง ๑๔ ตัว คือความชั่วแลความถ่อยทั้งปวงอย่างได้มาผิดเนื่อง พระยาไชยาอุทิศถวาย"
(จากหนังสือประวัติศาสตร์ ไชยา นครศรีธรรมราช)

เมื่อพิจารณาตามหลักฐานนี้ ก็ทราบได้ว่าวัดจำปานี้มีมาแล้วและเจริญมาแล้ว โดยมีโบราณวัตถุ สถานที่สำคัญควรแก่การชม คือวิหารเก่า

เป็นโบราณสถาน เข้าใจว่าสร้างในสมัยอยุธยาตอนปลาย มีอาคารก่ออิฐถือปูนยกฐานสูงและมีบันไดขึ้นทางทิศตะวันออก บานประตูเป็นไม้แกะสลักสวยงามบานหนึ่ง ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไชยา อีกบานหนึ่งหายไปสองข้าง ประตูเป็นทวารบาลปูนปั้น ตัววิหารสร้างด้วยไม้ล้วน ไม่มีข้างขวา เป็นไม้เนื้อแข็ง จึงมีความคงทน ถาวรมาจนถึงปัจจุบันนี้ หลังคามุงกระเบื้องรางชายคารูปเทพพนมและลายกนกรูปดอกไม้ ซึ่งปัจจุบันนี้หาดูได้ยากเต็มทีแล้ว โครงสร้างเป็นแบบสถาปัตยกรรมโบราณ ไม่ใช้ตาปูยึด หน้าบันทั้งสองข้างแกะสลักอย่างสวยงาม โดยเฉพาะหน้าบันทางทิศตะวันตก ยังเห็นลวดลายอย่างชัดเจนเล่ากันมาว่า สามเณรช่างเขียนเป็นผู้แกะสลักหน้าบันคู่นี้ สามเณรรองค์นี้ มีนิสัยชอบวาดเขียนมาตั้งแต่เด็ก ๆ เมื่อบรรพชาเป็นสามเณรแล้วก็ไม่ทำอะไร ได้แต่นั่งเขียนนอนวาดรูปลวดลายต่าง ๆ สนใจในการแกะสลัก และมีฝีมือในการแกะสลักด้วย ภายในวิหารมีพระพุทธรูปศิลาทรายแดงขนาดต่าง ๆ สิบกว่าองค์ตั้งเรียงรายคล้ายตัวยู องค์พระประธานมีขนาดสูงใหญ่อยู่ข้างหน้า สลักลวดลายงามประณีตกว่าองค์อื่น ๆ หัวนาคหางหงส์ที่แกะสลักจากไม้ ถ้วยชาม ไห กระปุก ฯลฯ ที่ได้พบ มีกระจัดกระจายทั่วไป ที่หลังวิหาร มีเจดีย์สามองค์บรรจุอัฐิ มีลายปูนปั้นที่งดงามมาก วัดจำปานี้กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียน เป็นโบราณสถานสำหรับชาติ เมื่อวันที่ ๑๑ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๙ แล้ว

อนึ่ง เมืองไชยาโบราณ มีการสร้างโบราณสถาน พระพุทธรูป มาทุกยุคทุกสมัย เช่นที่พระระเบียง พระวิหารคด สร้างล้อมรอบองค์พระบรมธาตุไชยาทั้งสี่ด้าน ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปศิลาทรายแดง สกุลช่างไชยาภายนอกวิหารคด ภายในเขตกำแพงแก้วมีพระพุทธรูป ศิลาทรายแดงสามองค์

วัดเวียง มีพระพุทธรูปศิลาทรายแดง หลายองค์ ลักษณะสวยงามประดิษฐานอยู่ในวิหารเป็นศิลปกรรมสมัยอยุธยา สกุลช่างไชยา

วัดแก้ว (วัดรัตนราม) มีพระพุทธรูปศิลาทรายแดงเป็นพระประธานในอุโบสถ ลงรักปิดทอง

วัดจำปา ในวิหาร มีพระพุทธรูปศิลาทรายแดงหลายองค์ โดยเฉพาะพระประธานในวิหารมีขนาดใหญ่ลงรักปิดทองเป็นแบบสกุลช่างไชยา

วัดเววน มีพระพุทธรูปศิลาทรายแดงหลายองค์ โดยเฉพาะพระประธานในอุโบสถ มีขนาดใหญ่ลงรักปิดทองและมีที่เจดีย์ เป็นแบบสกุลช่างไชยา นอกจากนี้ยังมีวัดลานทะเล วัดตระพังจิก และวัดจายเป็นต้น ได้ยินมาว่าที่หน้าสถานีรถไฟไชยา มีวัดร้าง มีสระ มีต้นพิกุล มีพระพุทธรูปศิลาทรายแดงงดงาม ได้มีผู้อัญเชิญลงแพไปอำเภอกาญจนดิษฐ์

วัดเววน

วัดเววน ตั้งอยู่ที่หมู่บ้านมณฑล หมู่ที่ ๑ ตำบลป่าเว อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ประกาศตั้งวัดเมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๕ สมัยกรุงศรีอยุธยา เดิมชื่อว่าวัดมณฑล ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส เสด็จประพาสตรวจการคณะสงฆ์ในมณฑลภาคใต้ เสด็จมาถึงเมืองไชยา โปรดสั่งให้เปลี่ยนชื่อวัดมณฑล เป็นวัดเววน ดังนี้ ได้ยินคนโบราณเล่ากันมาว่า มีพระศักดิ์สิทธิ์เดชแรง ยิ้มเป็นแสงส่องกลางเวหา พวกโจรผู้ร้ายมาตัดฝาฉีกช่องลักทรัพย์ ในเวลากลางคืนคนนอนหลับ พระก็ยิ้มแจ้งแสงต้องส่องระยับ ผู้ร้ายกลับหนีหายไปหลายคราวด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า วัดพระแจ้ง ต่อมาพระศักดิ์สิทธิ์หมดฤทธิ์ ชื่อของวัดพระแจ้งก็หายไป วัดเววนนี้ตั้งอยู่จากทางรถไฟไปทางทิศตะวันตก ประมาณ ๓ กิโลเมตร หน้าวัดหันไปทางทิศเหนือ จดถนนสายบ้านดอนดวด–ป่าเว (ถนนวิชิตภักดี) และตั้งห่างถนนหลวงสาย เอ ๔๑ ไปทางทิศตะวันออกประมาณ ๑ กิโลเมตร ก็ที่บริเวณวัดเววนและบ้านมณฑลนี้เป็นสถานที่พบโบราณศิลปวัตถุสมัยทวารวดี สมัยศรีวิชัย และสมัยหลัง ๆ อีกแห่งหนึ่งของเมืองไชยา และเป็นสถานที่อยู่ของพราหมณ์ นี้แสดงให้เห็นว่า

สถานที่แห่งนี้เป็นสถานที่มีความสำคัญมาก่อน เป็นที่ตั้งชุมชุมชน และเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมของบ้านเมืองประชาชนที่อยู่อาศัยในบริเวณนี้มีรูปร่างหน้าตาเป็นคนพื้นเมืองเดิม โบราณศิลปวัตถุที่พบบ่อย ๆ คือ อวโลกิเตศวรสำริด ชิ้นส่วนของศาสนวัตถุ เช่น กระเบื้องเครื่องปั้นดินเผาต่าง ๆ ชนิดเขียนและชนิดธรรมดา และมีเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำด้วยโลหะเป็นต้นมีเป็นจำนวนมากและที่วิหารเก่าของวัดเววน เคยมีพระพุทธรูปสมัยทวารวดี ชาวบ้านเรียกว่า "พ่อตาเชี่ยว" เป็นที่นับถือของประชาชนเป็นจำนวนมาก ต่อมาสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงอัญเชิญไปประดิษฐาน ไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙ ในสมัยที่พระอธิการเกศ เกสโร เป็นเจ้าอาวาส และหลวงวิชิตภักดี (เลียบ สันตินิมิต) เป็นนายอำเภอไชยา แล้วถูกนำไปไว้ที่พิพิธภัณฑสถานวัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม จารึกชื่อไว้ว่า พระพุทธรูปสมัยทวารวดีได้มาจากจังหวัดไชยา โดยเห็นว่าเป็นสมัยของทวารวดี ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดที่นครปฐม เชื่อว่าพระพุทธรูปสมัยทวารวดีนั้น คงจะถูกส่งไปจากนครปฐมหรือภาคกลาง จึงจัดไว้เป็นหมวดหมู่เคียงกัน ดังนั้น พระพุทธรูปสมัยทวารวดีที่วัดเวนจึงประดิษฐานที่ระเบียงพิพิธภัณฑสถาน วัดพระปฐมเจดีย์จนถึงปัจจุบันนี้ ส่วนพระพุทธรูปอีกองค์หนึ่งเป็นพระพุทธรูปศิลาทรายแดง ปางมารวิชัย ลงรัก ปิดทอง หน้าตักกว้าง ๕๙ นิ้ว ประดิษฐานเป็นพระธานในอุโบสถวัดเวนในปัจจุบันนี้ เป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ มีประชาชนนับถือมากเช่นเดียวกัน ชาวบ้านเรียกว่า "พ่อตาชัย" และยังมีพุทธรูปศิลาทรายแดงอีกองค์หนึ่งขนาดหน้าตักกว้างหนึ่งศอกคืบประดิษฐานอยู่ที่เจดีย์ วัดเวน ชาวบ้านเรียกว่า "พ่อตาไกรสี" ได้ยินคนโบราณเล่ากันมาว่า มีคฤหบดี ๓ คนพี่น้อง คนพี่ชื่อเชี่ยว คนที่สองชื่อชัย คนที่สามชื่อไกรสี มีจิตศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จึงสร้างวัดขึ้นที่แห่งนี้ แล้วสร้างพระพุทธรูปไว้คนละ ๑ องค์ นอกจากนี้ ยังมีพระพุทธรูปศิลาทรายแดงช่างสกุลไชยาอีก ๒-๓ องค์ และยังมีรูปเหมือนพระครู

พระพุทธรูปสมัยทวาราวดี

พบในวิหารเก่าวัดเววน ไชยา

สมบูรณ์ปิยวัฒน์ (พร้อม ปิยธัมโม) อดีตเจ้าอาวาสวัดเววน ประดิษฐาน อยู่ในมณฑปวัดเววนในปัจจุบันนี้ นอกจากนี้ยังมีตุ๊กตาดินเผารูปเด็กไว้จุก เรียกกันว่า “เจ้ามัคผล” มือขวาอุ้มไก่ชน มือซ้ายอุ้มน้อง เป็นตุ๊กตาเสียกบาลที่ชาวบ้านสร้างขึ้นไว้ถวายแก้บน เนื่องด้วยการชนไก่ ของคนที่นำไก่ไปชนแล้วชนะกลับมา มีเรื่องเล่ากันมาว่า มีนักเลงไก่ชนคนหนึ่งนำไก่ไปชน ได้บนบานต่อพระพุทธรูปองค์นั้น (พ่อตาเชี่ยว) เพื่อให้ไก่ชนชนะ แล้วนำไก่ไปชน แต่ไก่นั้นแพ้ เขากลับมามีความโกรธจัด จึงใช้ท่อนไม้กระทุ้งที่อกแตกกระจาย เมื่อไปดูรูปแล้ว มีลักษณะพอจะเชื่อได้ว่า ถูกกระทำเช่นนั้นจริง คือแตกกระจายที่ส่วนองค์ ต้องเอาซีเมนต์อุดบ้าง เชื่อมบ้าง จนเสียรูปไปหมด ดังนี้

วัดโพธาราม

วัดโพธาราม ตั้งอยู่หมู่ที่ ๓ ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ประกาศตั้งวัดเมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๐ ชาวบ้านเรียกวัดเหนือ บริเวณตั้งอยู่สันทรายใกล้ปากน้ำพุมเรียง ห่างจากทะเลประมาณกิโลเมตรเศษ ห่างจากที่ว่าการอำเภอไปทางทิศตะวันออกประมาณ ๘ กิโลเมตร ถนนสายไชยา–พุมเรียง เป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่งสมัยที่ไชยาเป็นเมืองและเป็นอำเภอ ตั้งที่ทำการอยู่ที่พุมเรียง ปัจจุบันยังมีกุฏิอุโบสถ ศาลาการเปรียญ ฯลฯ และโบราณศิลปวัตถุ ปรากฏอยู่ หลักฐานสำคัญ คือเมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๑ ในขณะที่ทางวัดขุดดินเพื่อวางรากฐานกำแพงวัดด้านหน้าอุโบสถ ได้พบพระพุทธรูปสำริด สกุลช่างนครศรีธรรมราช สูง ๓๓ ซ.ม. ชำรุดเหลือเพียงครึ่งองค์ ลักษณะสวยงามองค์หนึ่งนอกจากนี้ยังขุดพบกระเบื้องชายคารูปเทพพนมและลายกนกดอกไม้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า วัดโพธารามนี้ ต้องมีสิ่งก่อสร้างอื่นอยู่ก่อนแล้ว

ส่วนโบราณวัตถุสถาน ที่เป็นถาวรวัตถุสมัยหลัง ที่ยังเหลือให้เห็นอยู่ทุกวันนี้ มีหลายอย่าง เช่นอุโบสถ เดิมสร้างเมื่อไหร่ไม่มีใครทราบรู้

แต่ว่าได้บูรณะครั้งใหญ่ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ ดังภาพที่เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้ หน้าบันตกแต่งด้วยกระเบื้องถ้วยชามขนาดใหญ่ มีถ้วยชามเบญจรงค์สวยงามมากประกอบเข้ากับลายปูนปั้น รูปดอกไม้และใบไม้ ถ้วยชามนั้นโดยมากเป็นของสมัยรัตนโกสินทร์ ทั้งจีนและฝรั่ง บานประตูอุโบสถเป็นไม้แกะสลักลวดลายเป็นรูปพุ่มข้าวบิณฑ์ลงรักปิดทองยังอยู่ในลักษณะสมบูรณ์ เจดีย์แบบศรีวิชัยรอบอุโบสถเป็นของสร้างใหม่แบบเจดีย์วัดพระบรมธาตุไชยา บานหน้าต่างเป็นไม้แกะสลัก ในวัดนี้มีกุฏิทรงไทยเก่าหลายหลังแม้จะไม่งามนัก แต่ก็ไม่พบบ่อยนักในภาคใต้ นอกจากเป็นที่มีความเจริญรุ่งเรืองอันมีเจ้านายขุนนางอุปถัมภ์แล้ว อาจสั่งทำจากภาคกลาง เช่นเดียวกับของที่ใช้ทั่วไป กุฏิท่านเจ้าอาวาส มีบานหน้าต่างแกะสลักรวมสิบกว่าบาน แต่ละบานมีรูปภาพไม่เหมือนกัน บางบานสวยงามหน้าดูทีเดียว บนศาลาโรงธรรมมีตู้ลายรดน้ำส่วนใหญ่เป็นของสมัยรัตนโกสินทร์ ภายในตู้เก็บสมุดข่อยเก่า ๆ และหนังสือคัมภีร์เก่า ๆ เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะสมุดข่อยบางเล่มมีภาพเขียนสีเกี่ยวกับที่จารึกไว้ ส่วนใหญ่เป็นเรื่องทางพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังมีกล่องใส่คัมภีร์ใบลานฝังมุข ของลายครามเก่า ๆ ล้วนเป็นสิ่งที่น่าชมและน่าศึกษาทั้งสิ้น

วัดโพธารามนี้ ในอดีตเป็นที่พำนักของเจ้าคณะเมืองไชยา คือ พระครูรัตนมุนีศรีสังฆราชาลังกาแก้ว (ทองอยู่) พระครูรัตนมุนีศรีสังฆราชาลังกาแก้ว (หนู) เจ้าคณะเมืองไชยา ต่อมาเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่พระชยาภิวัฒน์สุภัทรสังฆปาโมกข์เจ้าคณะจังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสเมืองไชยาโดยเรือกลไฟ จอดเรือกลางทะเล ที่ดอนเส็ด แล้วเสด็จลงเรือกรรเชียงมาขึ้นท่าพลับพลาเสด็จประพาสเมืองไชยาไปจนถึงวัดโพธาราม เห็นอุโบสถชำรุดทรุดโทรมจึงได้รับจะปฏิสังขรณ์อุโบสถให้สำเร็จ แล้วเสด็จกลับฯ

วัดสมุหนิมิต

วัดสมุหนิมิต ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ ๑ ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ประกาศสร้างวัดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๒ ชาวบ้านเรียกว่าวัดล่าง บริเวณวัดตั้งอยู่ถนนรักษ์นรกิจ ห่างจากทะเลประมาณครึ่งกิโลเมตรใกล้ๆ กับจวนเจ้าเมืองไชยาเก่า เป็นวัดที่สมเด็จเจ้าพระยามหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) สมุหพระกลาโหมเป็นผู้สร้าง จึงให้ชื่อว่าวัดสมุหนิมิต

มีเรื่องที่ได้ยินมาว่า ครั้งสมเด็จเจ้าพระยามหาประยูรวงค์ สมุหพระกลาโหมเวลานั้นยังเป็นพระยาคลัง ว่าที่สมุหกลาโหมและกรมท่า เสด็จออกมาจัดการสักเลขและต่อเรือที่หัวเมืองภาคใต้ที่พุมเรียง วันหนึ่งได้เห็นหลวงตาแก่ๆ รูปหนึ่งกำลังถากไม้อยู่ จึงถามว่า หลวงตาจะทำอะไร หลางตารูปนั้นตอบว่า เตรียมไม้ไว้เพื่อสร้างวัด สมเด็จเจ้าพระยามหาประยูรวงค์ มีจิตศรัทธาจึงรับสร้างถวาย โดยได้เกณฑ์หัวเมืองภาคใต้ทุกหัวเมืองมาช่วยกันสร้าง การสร้างเสร็จภายใน ๓ เดือน แล้วถวายเป็นสงฆ์ ให้ชื่อว่าวัดสมุหนิมิต ก็แล ภายในอุโบสถมีภาพฝาผนังและลายดอกไม้ร่วงและอื่นๆ สวยงามมาก

วัดพุมเรียง

วัดพุมเรียง ตั้งอยู่หมู่ที่ ๑ ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ประกาศตั้งวัดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๐ ตั้งอยู่ใกล้กับวัดสมุหนิมิต ริมถนนรักษ์นรกิจ ชาวบ้านเรียกว่า วัดใหม่ เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าครั้งสุดท้าย พวกพม่าได้ยกกองทัพมาตีเมืองไชยาด้วย และเมืองไชยาแตกแล้ว พม่าก็จับคนไทยเข้าไปไว้ในอุโบสถวัดนี้แล้วเผาวัดและอุโบสถ ทำให้คนไทยตายเป็นจำนวนมาก จึงเป็นวัดร้างอยู่ระยะหนึ่ง และได้บูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นมาใหม่ ต่อมาเมื่อประมาณ ๕๐ ปีมาแล้ว วัดนี้เป็นสำนักเรียนปริยัติธรรมแผนกบาลี ที่สำคัญแห่งหนึ่งของอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ทำการสอนโดยพระครูชยาภิวัฒน์ (กลั่น ปิยทสฺสี ป.ธ.

๖) มีพระภิกษุสามเณรมาเรียนจนได้เป็นเปรียญ เป็นพระครู และเป็นพระราชาคณะหลายรูปฯ

วัดศักดิคุณาราม

วัดศักดิคุณราม ตั้งอยู่หมู่ ๑ ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ประกาศตั้งวัดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๗ ตั้งอยู่ใกล้กับวัดพุมเรียง ริมถนนรักษ์นรกิจ เดิมเรียกว่าวัดหัวคู เหตุที่ชื่ออย่างนั้นเพราะอยู่ที่บริเวณคูเมือง ต่อมาพระครูคณานุกูล (ศักดิ์) เจ้าคณะอำเภอไชยาเมื่อยังเป็นพระปลัดศักดิ์ ธมฺมรกฺขิโต มาบูรณะปฏิสังขรณ์ แล้วเปลี่ยนชื่อเป็นวัดศักดิ์คุณาราม พระครูคณานุกูลรูปนี้มีชื่อทางหมอยา วัดนี้ในอดีตเป็นที่พำนักของเจ้าคณะอำเภอ ๒ รูป คือ พระครูโสภณเจตสิการาม (คง วิมโล) และพระครูคณานุกูล (ศักดิ์ ธมฺมรกฺขิโต)

วัดตระพังจิก

วัดตระพังจิก ตั้งอยู่หมู่ที่ ๒ ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี วัดนี้ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๓ เป็นวัดอรัญญิก เป็นวัดร้างมานาน และได้ยกฐานะวัดขึ้นเป็นวัดที่มีสงฆ์เมื่อวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๘ สมัยที่เจ้าคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โสม ฉนฺโน) ยังเป็นสามเณร ทางวัดโพธาราม ได้นำพระภิกษุสามเณรมาบูรณะปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปและมุงหลังคากั้นพระประธานไว้ วัดนี้ต่อมาพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ครั้งยังเป็นพระมหาเงื่อม อินฺทปญฺโญ ได้มาตั้งสวนโมกขพลาราม เป็นครั้งแรก ต่อมาเมื่อทางอำเภอไชยาย้ายที่ว่าการอำเภอไปตั้งที่แห่งใหม่ที่ตลาดไชยา ก็ได้ย้ายสวนโมกขพลารามตามไปด้วย ตามที่ปรากฏในปัจจุบันนี้ฯ

วัดธารน้ำไหล

วัดธารน้ำไหล ตั้งอยู่หมู่ที่ ๖ ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ประกาศตั้งวัดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ ตั้งอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอไชยา ประมาณ ๗ กิโลเมตร อยู่ริมทางหลวงสาย เอ ๔๑ อันบุคคลทั่วไปรู้จักกันในนาม "สวนโมกขพลาราม" ซึ่งพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) เป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งขึ้น เดิมตั้งอยู่ที่วัดตระพังจิก ตำบลพุมเรียง แล้วย้ายมาสร้างใหม่ในอาณาเขตเขาพุทธทอง มีเนื้อที่ประมาณ ๓๐๐ ไร่เศษ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าไม้ธรรมชาติ ปลูกสร้างกุฏิเล็ก ๆ ไว้ตามหมู่ไม้รอบเชิงเขา

ส่วนที่หินโค้งหรือสถานที่รับแขกของสวนโมกขพลารามนั้น เป็นลานดินทรายสะอาด ริมเชิงเขาท่ามกลางหมู่ไม้ใหญ่ ๆ ที่ร่มรื่น อากาศเย็นสบาย มีก้อนหินที่จัดตกแต่งตั้งไว้ใต้ต้นไม้ สำหรับนั่งพักเป็นสถานที่จัดกิจกรรมได้หลายอย่าง ตั้งแต่ต้อนรับแขก ทำบุญถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสามเณร แสดงธรรมและฟังธรรม เป็นต้น โรงมหรสพทางวิญญาณที่รู้จักกันว่าโรงหนังเป็นอาคารหลังเดียวที่ก่อสร้างอย่างใหญ่โต ภายในมีฝาผนังเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับภาพปริศนาธรรม ภาพสุภาษิตทั้งหลายทั้งไทยโบราณและของต่างประเทศ ภายนอกเป็นภาพปูนปั้นเป็นภาพพุทธประวัติซึ่งจำลองมาจากสลักหินอันเป็นภาพพุทธประวัติชุดแรกของโลกจากประเทศอินเดีย ส่วนภายในมีห้องโถงใหญ่ใช้ประชุมบรรยายธรรม จัดกิจกรรมโสตทัศนศึกษาเกี่ยวกับธรรมบางโอกาส ด้านหลังเป็นสิ่งก่อสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก มีรูปเรือขนาดใหญ่ มีชื่อว่า ธรรมวารีนาวา อิสกุลนฤมิตร ซึ่งภายในลำเรือเป็นที่เก็บน้ำฝนซึ่งได้จากอาคารโรงมหรสพทางวิญญาณ บนดาดฟ้าเรือทำเป็นสวนหิน ทางด้านหัวเรือเป็นที่ตั้งหอระฆังซึ่งสร้างแบบสถูปหลายแห่งในอินเดีย ทางด้านท้ายเรือเป็นที่นั่งพักผ่อนและจัดแสดงภาพ

อีกแห่งหนึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของสวนโมกขพลารามประมาณ ๔ กิโลเมตร มีป้ายบอกตรงทางเข้า เรียกสถานที่นั้นว่า อาศรมนานาชาติ อยู่ในบริเวณภูเขาน้ำร้อนแห่งที่สอง เป็นสถานบรรยายธรรมปฏิบัติธรรมฯ

ภูเขาน้ำร้อน

ภูเขาน้ำร้อนมี ๒ แห่ง คือ แห่งแรกตั้งอยู่ห่างจากตัวเมืองไชยา ๔ กิโลเมตร ห่างจากสี่แยกทางหลวงแผ่นดินสาย เอ ๔๑ ประมาณ ๗ กิโลเมตร จากตัวเมืองไปตามถนนรักษ์นรกิจ แยกซ้ายมือไปตามถนนสันตินิมิต ๒ กิโลเมตร ถึงเขาน้ำร้อน มีถนนดินแดงรอบภูเขา เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เขาน้ำร้คนนอก บนยอดเขามีเจดีย์โบราณตั้งอยุ่ สันนิษฐานว่า คงเป็นเจดีย์ที่สร้างในสมัยศรีวิชัย ปัจจุบันเหลือแต่ซากของอิฐ หรืออีกนัยหนึ่ง คือกองอิฐย่อม ๆ กองหนึ่ง ที่บริเวณใกล้เคียงกันมีรอยพระพุทธบาทจำลอง เป็นของที่สร้างขึ้นใหม่ เมื่อขึ้นบนยอดภูเขาจะมองเห็นปากน้ำพุมเรียง และปากน้ำไชยาอย่างชัดเจน ตลอดจนทิวทัศน์ของตัวเมืองไชยาได้เป็นอย่างดี ตอนเชิงเขาทางทิศตะวันตกมีถ้ำอยู่ถ้ำหนึ่งเป็นที่อาศัยของค้างคาว หน้าถ้ำเป็นลานดินมีต้นไม้ใหญ่ขึ้นร่มรื่น สมพัดเย็นสบาย ต่ำลงไปมีน้ำพุร้อน เดิมมีอยู่ ๒ บ่อ แต่เมื่อมีการพัฒนา ได้ถมไปบ่อหนึ่ง น้ำร้อนที่ไหลออกมาจากภูเขา มีความร้อนประมาณ ๔๐-๖๐ องศาเซลเซียส ไหลลงมาขังอยู่ในบ่อถังซีเมนต์ซึ่งสร้างไว้รองรับสำหรับผู้ที่มีความประสงค์จะใช้อาบ เพราะได้ทำการวิจัยแล้วว่า น้ำอุ่นมีแร่ธาตุหลายอย่างผสมอยู่ด้วย สามารถรักษาโรคผิวหนังบางชนิดได้

ภูเขาน้ำร้อนแห่งที่สอง ตั้งอยู่ริมทางหลวงแผ่นดินสาย เอ ๔๑ ตรงกันข้ามกับสวนโมกขพลารามไปทางทิศตะวันออกแยกไปตามถนนลูกรังประมาณ ๔ กิโลเมตร มีป้ายบอกตรงทางเข้า เป็นภูเขาหินปูนสองลูก มองเห็นแต่ไกล มีรถยนต์แล่นเข้าได้สะดวก มีธารน้ำร้อนไหลขนานไปกับถนนซึ่งตัดอ้อมเลียบเชิงเขาไปทางทิศตะวันออก มีน้ำร้อนไหลออกมา

จากใต้ภูเขาลงสู่ทางน้ำเป็นแอ่ง รวม ๓ แอ่ง ทำให้ระดับความร้อนของน้ำในลำธารมีความร้อนไม่เท่ากัน น้ำที่ไหลออกจากใต้ภูเขามีความร้อนประมาณ ๕๐-๖๐ องศาเซลเซียส มีผู้นิยมไปอาบน้ำร้อนกันมาก เนื่องจากสามารถไปแช่และว่ายในธารน้ำร้อนได้ และสามารถเลือกอุณหภูมิของน้ำที่อาบได้ตามความพอใจ และที่น่าแปลกคือ ทางทิศตะวันตกของภูเขาลูกเดียวกันมีน้ำพุเย็นใสสะอาดและจืดสนิท ไหลออกมาเป็นธารน้ำเย็น ภูเขาสองลูกนี้ เป็นภูเขาหินปูนสูงประมาณ ๕๐ เมตร ตั้งอยู่ในท้องที่ ตำบลเลม็ด การไปมาสะดวกทั้งสองแห่ง ภูเขาน้ำร้อนนี้ กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนไว้เป็นโบราณสถานสำหรับชาติเมื่อวันที่ ๑๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๙ แล้ว

วิหารพราหมณ์เมืองไชยา

เมืองไชยาโบราณมีวิหารพราหมณ์ หรือโบสถ์พราหมณ์อยู่หลายแห่ง แต่ละแห่งเคยเป็นที่ประดิษฐานเทวรูปพระอิศวร พระวิษณุ และพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร แสดงว่าเมืองไชยาโบราณมีพระมหากษัตริย์สืบต่อกันมาหลายยุคสมัย

วิหารพราหมณ์เมืองไชยาที่สืบค้นหลักฐานได้อย่างแน่ชัดมีดังนี้

๑. วิหารพราหมณ์ที่วัดพระบรมธาตุไชยาราชวรวิหาร อยู่บริเวณนอกกำแพงแก้ว ตรงหน้าพระวิหารหลวง เป็นที่เก็บเทวรูปของศาสนาพราหมณ์อย่างน้อยสามองค์

๒. วิหารพราหมณ์วัดใหม่ท่าโพธิ์ ตรงบริเวณอุโบสถเคยเป็นโบสถ์พราหมณ์มาก่อน เคยเป็นที่ประดิษฐานเทวรูปพระนารายณ์

๓. วิหารพราหมณ์วัดเวียง บางคนเรียกวิหารพระหมอ เคยเป็นที่ประดิษฐานศิลาจารึก และพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร

๔. วิหารพราหมณ์วัดโพธารามพุมเรียง ตั้งอยู่นอกรั้ววัดทางทิศตะวันออก เคยมีเทวรูปทางศาสนาพราหมณ์ประดิษฐานอยู่

๕. วิหารพราหมณ์วัดศาลาทึง ตั้งอยู่ที่วัดศาลาทึง ที่วิหารแห่งนี้พบเทวรูปพระวิษณุ และพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร

วิหารพราหมณ์เมืองไชยา เป็นสิ่งที่ยืนยันถึงความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมีอยู่อย่างกว้างขวางในดินแดนนี้ และแสดงให้เห็นว่า มีการติดต่อสัมพันธ์กับกลุ่มชนภายนอก โดยเฉพาะอินเดีย ถึงขั้นมีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมและความเชื่อกันมาโดยตลอด

***

เอกสารและหนังสือที่ใช้ประกอบการเรียบเรียง

- พุทธทาสภิกขุ, "แนวสังเขปโบราณคดีรอบอ่าวบ้านดอน" ศรีวิชัย ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๕๒๓ วิทยาลัยครูสุราษฎร์ธานี
- สุภัทรดิศ ดิสกุล, ศาสตราจารย์, หม่อมเจ้า, "ศิลปในประเทศไทย"
- ชิน อยู่ดี, ศาสตราจารย์, "สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย" กรมศิลปากร จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสเชิดชูเกียรติ ในฐานะปรมาจารย์แห่งวิชาก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๒๙
- มานิต วัลลิโภดม, ศาสตราจารย์, "ทักษิณรัฐ" กรมศิลปกรจัดพิมพ์เพื่อเชิดชูเกียรติแด่ศาสตราจารย์มานิต วัลลิโภดม ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี พ.ศ. ๒๕๓๐
- พิริยะ ไกรฤกษ์, ดร. "ศิลปทักษิณก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙" กรมศิลปากรจัดพิมพ์ เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ๕ ธันวาคม ๒๕๒๓
- กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร "เอกสารประกอบการอบรมเจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์ทั่วประเทศ" ๑๘-๒๕ สิงหาคม ๒๕๒๙
- กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร "เอกสารประกอบการอบรมเจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์ทั่วประเทศ" ๒๐-๒๗ สิงหาคม ๒๕๓๐
- จังหวัดสุราษฎร์ธานี, "สุราษฎร์ธานี" กรุงสยามการพิมพ์ มกราคม, ๒๕๒๗
- ประทุม ชุ่มเพ็ชรพันธุ์, "ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมศรีวิชัย" "ศรีวิชัย" ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๓๐
- ทวีศักดิ์ ล้อมยิ้ม และ สงบ ส่งเมือง, "สุราษฎร์ธานีสมัยสุโขทัยและอยุธยา" ศรีวิชัย ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ มกราคม ๒๕๒๗
- เอกสารตำนานเกี่ยวกับพระบรมธาตุและเมืองไชยา อนุสรณ์พระราชพิธีวิสาขบูชา ๒๕๑๐ ณ วัดพระบรมธาตุไชยา
- ภิญญู ภิญโญศิริกุล, "เมืองไทยในอดีต" เอกสารประกอบการสัมมนาประวัติศาสตร์สุราษฎร์ธานี ๒๐-๒๓ มกราคม ๒๕๒๗

เมืองไชยา โดย : พระราชสุธรรมเมธี